

ישרון.

מכתב עתי

כמחסף

לנוע חכמה ישראל בשפתנו הקדושה

על ידי

יוסף יצחק קאבאק

רב בעיר באגובערק והגמול ישיא.

דרך שמוע.

והנחות שחיס (ח—ג).

שנה ה' תרל"ב לביט.

— * * * * *

Bamberg, 1872.

Schletter'sche Buchhandlung (H. Skutsch) in Breslau.

Druck der Schmidt'schen Officin in Bamberg.

פרק מספר לויח הן

לר' לוי בן אברהם בן חיים *

[כ' מונקן 58 דף כ"ז והלכה]

פרק באמונת הידועה ⁽¹⁾ ובבטול קצת ראיותיהם בקצרה.

אמונת ⁽²⁾ הידועה יש בה מן החקק מה שמדע בו עם
היותם נותנים לאל גשמת ודבר נוסף הנה ימלאו החידוש
בעלמו ודבר ברור לכל שאין ראוי אלהות לדבר מחודש כי יש לו
סבה בבריאתו וכל הדוש מקרה וכל שכן שלא יקרה ליחס לו
בריאה והמלאה שברי שמו ⁽³⁾ מחודש זמן ארוך אחר בבריאה
אלא שאל יאמרו כי השלש דבר קודם בו ומלא ממלאו בו שלש
דברים האל וכוה ⁽⁴⁾ לא יתנועע ולא ישתנה, ודבר
נקרא הבן וכוה שלחכו האל בצנן מרים, ודבר יקרא רוח
הקדש ויתארו בו שכוה קשור ⁽⁵⁾ אהבת האל והבן וכוה ששלחו
לפעמים אל הנביאים והחסידים, ומהם שיאמר כי הרוח ג"כ
יאל מן האל וכוה הוליד הבן, וגם זה מנע כי לא ימלטו
מדביו וחלק ושמו ⁽⁶⁾ הספעות ומספיע בו המקרים והיותו

* עין ישרון חלק ז' עמוד ס"ח. (ק.).

⁽¹⁾ ז"ל, "באמונת הידועה" ה', "באמונת הידועה" (ר"ל חורו האל). [בש"ש.].
ובמ"ע החלוקה ח"ג עמוד י"ח שורה י"ג מנח, "באמונת", וכוה

עין הכותב שם העשרו. (ק.).

⁽²⁾ עין הערה ח'. (ק.).

⁽³⁾ קטורה P (בש"ש.).

⁽⁴⁾ מלך, וכוה, מוסב על, "האל" וד"ל. (ק.).

⁽⁵⁾ היא מלה הם ויחידים כל"א Verbindung. (ק.).

⁽⁶⁾ ז"ל, "ושמו" (בש"ש.).

נופל אחת הזמן והרצון יהיה לגוף או לנחות גופניות שימנו
בהנחות החמרים ולעולם לא יזויר האחדות באמונתם והוא בכלל
הדברים המכריזים שהם מבוטרי ההנחות בעצמם וכבר נאמר
לנו ה' לא שויתי ונאמר לא יראני האדם וחי, ועוד אחת יחס
יש בין האל והחומר שיחמג עמו, ובבאור יעד הנביא כי כעת
יהיה השם אחד ושמו אחד והוא שאז יכירו הכל שהוא יחברך
אחד בענין אחדות אמתות⁽⁷⁾ שאין אחדות כמוהו בכל הממלאים.
ומהכמיסה שפרשו השלש בענין חי חכם יכול או בענין השכל
והמשכיל והמושכל ויש שיעשו משה לבד גם הוא לא כון
לולת זה ולא כון לבטל המאות כמו שמואר באנוויילי⁽⁸⁾ שלהם
אלא שאחרים תלמידיו פשטו ידיהם בעיקר וחילי לא כון להטעות
אלא שיעלו⁽⁹⁾ בלבו דמיונות מנחשים הביאורו לדבר ולעשות,
וכן כחב ר"מבין⁽¹⁰⁾ בסוף ספר שופטים, גם ישו הנזיר דמה
בעצמו להיות משה אלא שלא יראו המונס בדבר⁽¹¹⁾ מה. ואין
לומר שכל לעקור עבודת האלילים כי כבר בטלה קודם לכן חוק
מקלה פחות רחוקות שעדיין הן ועומדים בקלקולם וגוהגין
בבחיילה, גם אחריו זמן רב נמלא כל מיני האליל ברומי
ומיני האלקות הנעצדים לאמונות חלוקות, כאמדם⁽¹²⁾ אם יאמר

(7) ז'ל, "אמתות" (ק. רבי-ש.ש.).

(8) ז'ל, "באנוויילי" (בש-ש.ש.).

(9) לפ"ד ז'ל, "שעלי" (ק.).

(10) ז'ל, "רמב"ם" (שי.ח.י.ד.), בספר יד החזקה הלכות ממרים הלכה
י"ח (ק.).

(11) לפ"ד ז'ל, "לדבר" (ק.).

(12) ירושלמי חגיגה פ"א ה"א; ובענין חנה נכונה השערת ד"ב (בס'
"ירושלים העתיקה" מאת ר"ה קראשכמאל דף מ"א), כי באמת דרשה
ר"י ורשב"ל נכונים נ"ב אם "אלו" הוא מלה היום, ודק רשב"ל דרש
(אלא לא היום) מלה, "אלו" על היום כמו אם היום כחב א"ל",
וד"ל. (ק.).

כך אדם יזקק אליו חומר לו כדרך גדול שברוחו או רוחו בזה
 הנבונה אל בעדו במקום חוקק אמונת רוחו שהיה ענינו לזדק,
 ר"ל שמואל חומר נאות שלא השיאו הנחש לכלל מעץ הדעת ולא
 נכנס הנחש בחוכו כי היה הגן נעול, ולפי שמעבד הגויה
 להתעשר ולהושך אחר ההנאות ולהשל הכח האלהי ולשוננו לעבודת
 הגוף ההמרי ורזה להיות כאלהים יודעי טוב ורע ואין אדם מלא
 משיפת הנחש, לבסוף הגה הקנאו שוכני חמרו ויפילו
 וישימוהו לעבודת הכח האלהי ויסקף גופו ויכבו הכוח ופלו,
 כי נאמרו פלעי איהב, כמו שאמר ז' ל"ג) בזה יחיה
 האדם את נפשו יומה את גופו עד שישוב מבני עליון וישג כל מה
 שגן הארץ עד לרקיע ומקלה השמים ועד קנה השמים ויהי
 עוד לנח. וכבר הועילו האל בתורתו התנוונה השם והישרה
 שלא לערך למנוי הסגוף החק ולרפואות, כי היא מתמדת
 הבריאות לבריאות הנפש ומשיבה אותה לחולים כענין במונות
 המורפאים כמו שנבאר, ואמרו ישראל שעמדו על הר סיני פסקה
 זיהונת ובי ענין שקדם. סוף דבר כי יושלו וימשיכו כל חלקן
 אמונתם לענין הכבוד, ואולי הראשונים מהם כונו להם עד שבאו
 האחרונים מהם ובפרט מלך קושטניין והפכו הדברים על
 האלים עלמו והגשימוהו ויחפאו עליו דברים אשר לא בן, וגנאי
 גדול הוא לתת תועבה לאל בדבר לא ילויד, והנה כל אשר הדבר
 יותר נכבד ויהיה האמונת הכוב בו יותר רע, וכל אשר תיבדל
 עלמותו ותוחד מולתו ירבה בו השקרות והכפירות ויוק בו יותר
 החיו, כי המכבד בדבר משאר הדברים הנה אפשר שילדק בו

(13) עיין מסכת תמיד דף ל"ב ע"א; ועל זה העיר גם שו"ת, והא"ח גם
 מ"א ויבסוף לחמר כי המל הוא נמלא ב' מבהר השניים פרק מ"ד
 סימן תק"ז וגם תק"ה דפוס לנגזן וסם עמוד קע"ג ובפירוט מלי
 לר"ק הדפוס בשם גדוי ספר חוקה (מפני שהעיר בראשו מסיים
 „על ספר חוקה" עמוד ט"ו. (ק).

בקלָה, חבל המכבֹּד באל בדבר הזה יבֹזבֹז כֵּל, כי הנה הוא
האחד האמתי הֵן עליו דבר נוסף כלל ולא תחלוק עלמותו כלל
והקלָה ממנו הוא הכל, וכבר נמנע בו השגתי כל ימי החלד בלו,
ולא ישיגנו שים חדוש לא בעבר ולא בעתיד כי שלמותו תמיד בפעל
ועל ענין אחד בקדמות ובגלחות, ואִךְ ייחס לו שיתהדר בגלוח
ועו, אמר כי גלח גלח, ואמר גלוח לגש וברזב גלוק חולת
זה. וגם אִךְ יחובר המות למי שהוא מצוה החיים ושיתואר
בחיים, באמרו חי וקיס, גם נקרא על שמו ויאמר לנו בני אל
חי, ועל זה אמר וקורא לך שם חדש, ומי לאסו שלא היה
מושיע בכל עת נפשות הדורשים בו ולאובדיו הדבקים עמו, והנה
זולת זה היה עמל, ומה הושיל בתתו המילה והדת, ובציאור
לוח המילה לדורות ואמר בנתינת כוונת המלות אשר יעשה, ואמר
תורת ה' תמימה משיבת נפש, אשר יעשה אדם וחי, גם בפירות
אמר ובנים לא יומתו אִם בחטאו יומתו, ואמר הנפש החוטאת
היא תמות, וכבר אמרו ז"ל שאין כפרה למתים⁽¹⁴⁾. ואם יאמרו
כי חטא אדם הראשון הוטבע בזרע נשאל איזה טבע נחדש
בבנים שלא יאכלו מעץ הדעת ויחטאו וימותו, והנה הֵן כל
חדש, ועוד אם כדבריהם שבא להויל הנפשות ולהחיותם כמותו,
כי לא חפץ בהשחתת העולם, חה עקר גדול שהכל חלוי בו,
אִךְ העלימו ולא זכרו אִךְ ברמז סתום והיה לו לזכרו בציאור
באחד מן המקומות ולהכשיר⁽¹⁵⁾ המבטול מדרך העם כדי לפדותם
מיד שאול ולא יראו שחת יחיו עוד לנח. גם הלילה שיסתהב
האל ויחסר עולמו בעבור האדם הנצח והכלה אשר הֵן לו עקר
לפניו כלל, באמרו אדם ילוד אשה קָרָר ימים ושבע רוגז אִךְ

⁽¹⁴⁾ מסכת תמורה דף ע"ו ודף כ"ח ע"ב. (ק.).

⁽¹⁵⁾ לפ"ד ז"ל, „והסיר“. (ק.).

הכל בני אדם ואנוכי¹⁶) גויס כמור מדלי, גם להליל [?] (17)
 זה על אחד מן השנים שהם אפשר המליאות בנחיתת עלומם דבר
 מנוגה מאוד אף כי להתחלת הכל, וכן חלילה שיתעצב האל על
 מרי בני אדם, כגון שורה פשע הכתוב, ולא שיעוסם על חורבן
 ירושלים וגלות ישראל וזרחם כמו שזכר קלל הכתובים והסגדות,
 כי אף אם יבין כלם לדיקים לא יסוף זה שלמות אללו, ואם
 יידו כלם וימרו לא ישיעו בזה חסרון כלל. אמר אם נדקח
 מה חסן לו, ואמר החפץ לשדי כי האדק ויהי בלע כי תחם
 דרכיך וירבים באלה. וכל זה דרך העברה ובכל דברה תורה
 כלשון בני אדם, עם כל זה אפשר מאלו הפסוקים או
 הדרשות מה שיודמן לי במקומו אם יסכים האל
 על ידי¹⁸). וידוע כי אמתת הנביא התברר מהנהגתו ותכונותיו
 גם האל פרסם אלה הנביאים המהפארים לשקר, ראה מה חירע
 לדקוהו בן מעשים ולאחאב בן קוליה אשר קלם מלך בבל באש,
 גם האמר על עול נניד גר האומר האמר אלהים אני לפני הורגין
 ואחאב אדם ולא אל ביד מחלליק¹⁹), וגמגא במדרש²⁰) ר"א
 אומר כל מקום נור מלא בלור מדינה הכתוב מדבר וכו', ואמר
 ארור הנבר אשר יבטח באדם ובשם אשר זרועו וגו' ואמר לא
 אים אל ויכז וגו' כי לא אדם הוא להנחם, ואמר כי אל אנכי

¹⁶) ז"ל, "ואמר ה'". (בש"ש.).

¹⁷) לש"ד מלת, "להליל" (אשר ה' מ"ש ה' הניג אחרים סימן השאלה) מוזכרת
 ממה שכתב החסיד למעלה, "שגא להליל הנפשות ולהרחותם
 במיתן", והלשון מנומנס קלל. (ק.).

¹⁸) כנראה המו על שער ההגדה בס' לויית הן. (בש"ש.).

¹⁹) כך הוא בס' יחזקאל כ"ח ט', ובס' בטענת. (ק.).

²⁰) פסוקהא דכתי דבר כהנא פסקא ויהי בחגי הלילה, בהאשיות דבה סוף
 פרשה ס"א, שמות דבה סוף פרשה ט', שאלות דבר אחרי סוף ט' לו,
 הנחומא ט' כה. (ק.).

ולא איש ואומר כל האדם כחב, ורבים כאלה. (וכבר²¹) כי לא יתכן להסכים השלום עם האהדות כי השלום מביא לגשמות ולרצון ואין לדמותו לאמרו על הצורה ית' שהוא השכל והמשכיל והמושכל והכל אחד, כי זה הפלגה באהדות והפשטיות והם נתלים בקלה מלות הרצון שבאו צפ"ס כגון נעשה אדם בלזמנו, והטעם כי להיותו מחבר נון העליונים והתחתונים וגם כי האל עשהו באומלעים כשאר המעשים, אלהים קרובים שב לגוי שזכר כי ענין הפסוק מי גוי גדול באומות שיכיו אלהיו קרובים אליו לעת זרחו כדרך אלהיו שהוא קרוב לנו וגמלא בעת קראנו אליו אשר גלו אליו האלהים, הם המלאכים הנגלים לנביאים אשר הלכו אלהים זה משה ואהרן, כי אשר הגדול וממנהיג יקרא אלהים ואחר תהיה לי אלהים, ואמר בעגל על כח מול סורו שדמו לשד ומנהיג, אלהים אשר ילכו לפיניו, ואומר לך כלל אחד חמתי לפי מה שיראה לו כל מלה שבאה, כי (?) אלל הש"ס המיוחד תורה על אהדות, כי אין בו רצון כלל ולא יסתתף עם זולתו, אלל שם אלהים יבוא עם רצון, כי הוא שם נופל על מלאכים או על זולתם או האומלעים, על כן אמר במעשה בראשית נעשה אדם, כי שם כמו שנבאר ידבר על המעשים הנעשים באומלעות המלאכים, אשר הקרוב מהם לנו השכל הפועל²² (וכבר כי לא זכר במעשה בראשית רק שם אלהים, ובציאור יאמר ויאמר אלהים נעשה אדם, וכן הענין בקהלת, וזה יאמר את שבבר עשהו, ואמר על האומלעים כאשר התצו אחי אלהים, וחכמיהם ערחו להם כימו²³) ולא יכולו וכ"ש בענין הלחם שאין להם טענה בו כלל. בענין הודוי נדבר עליו בדברינו בתשובה

²¹ לפ"ד הסר מה מלה "מודע" או מלה "מהבאר". (ק.) -

²² ז"ל, "הפועל". (ביש"ש.)

²³ ז"ל מלה אחר, "להסכימו". (ביש"ש.)

וכבר נאמר על הנביא, כי לא ישא לפשעם, כי
 אין יכולת בחדם לבשר, ודע כי מן האומות שכולבים דרך
 ישר בשאר החקמות, ובהגיעם לחממה האלוהית ילכו עקלקלות
 ויבטעו אורחותם וילפתו דרכיהם, ותהיה אמונתם דמיונית לא
 שכלית, ויראה עם העיון ר"ל אמתות, שתורתו מבין שאר הדתות
 בלב שכלית אלוהית. בענין המופתים שמיחסים לקדושים רוב
 תחבולות שטשים להעמיד אמונתם ולחזק דתם, גם להנחתם
 ליטול ממון ולקבל שכר וקצתם הם כגולות לסמים ועשבים ולאבני
 מרגליות וקצתם במקרה, כמו שאמרו האומים בשליחותם וקצתם
 כזבים, ואפי' כיו אמת, הלא כתוב כי מוסר ה' אלוהים וגו'
 ורבו המונעות שיחסו להסודיהם וכחצו בספריהם, ועין זה לזה
 יסודו מלה לעין מלה קצת כסורים מולאו אלו ופעם יכללו
 האויר באבקים ועשבים וחומוס אה העינים, ועוד הרי כל
 מופתיהם בסתר או בלילה ובפני יחידים ומופתי משה כיו בפני
 כל ישראל ובפני החולקים כמו שחתמה התורה לכל האותות
 והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מארים לפרעה ולכל עבדיו
 ולכל ארצו ואין ראוי לקודות הפלאים רק השם שששש באמונות
 שלוחיו ונביאיו, ובששאל להם למה לא רפאו פלוגי ופלוגי ולמה לא
 יעשה לפניהם פלא פלוגי יאמרו למיטע האמונה, חס פטות
 והבגל, כי יותר ימנך לעשות כן בפניהם כדי לקדם הם שמים
 ולהודיעו בפני הכל, וכן אמר שלמה בתפלה על ישראל ואת
 לאים ככל דרכיו אשר חדע את לבבו, בקש על ישראל שיקבל
 השם תפלתו בקיוותו ראוי, ובגברי אמר ועשית ככל אשר יקרא
 אליך הנכרי למען ידעון כל עמי הארץ את שמך כלומר בין ראוי
 ובין שאינו ראוי, הלא תראה נעמן שלא האמין דברי הנביא ואמר
 הלא טוב חממה ופרפר נהדות דמשק מכל מימי ישראל ואעפ"כ
 רפאנו הנביא וטהרו ואספו מזרעו. ועוד הגמאל אללס מי
 שחתמה ארבעים יום במשה או בלויבו, גם לא ראה אנוש

מותם ולא חיש את קבורתם, ומי שלא שלטו בהם החיילים
להמיתם כמשה ואליהו ואנניה מישאל ועזריה ודניאל וחנניה,
והענין שהאל היה מלך נביאיו וחסידיהו השלמים מעט קדשו על
ידי אחד ממלכאיו, כמו שאמר דניאל חלום שלח מלכאיו וגו',
ואמר בחבריו וחזי²⁴) רביעאה דמי לבד חלכין. וכן הימלא
ביניהם מי בעשה על ידו נפלאים²⁵) הנוראים הרבים והעלומים
אשר נעשו ביניהם, ואיה נביאיהם ומי אשר ידעו השם כמשה
ואליהו. גרסין בסוף פרק אלו הן הנחנקין²⁶) תניא אמר ר'
יוסי הניעם חורס לבסוף דעתה של ע"ז לפיכך נתנה לך תורה
ממשלה זה שאפילו מעמיד לך חמה באמצע הרקיע אל תשמע
לו, אמר ר' עקיבא חס ושלום שהקב"ה מעמיד חמה לעוברי
רעונו אלא כגון חנניה בן עזר שמתחלתו נביא אמת ולבסוף נביא
שקר, כלומר אם אחר שהרשיע היה עושה ענינו נביא וזה
לעבוד ע"ז והיה זה מכה האות שעשה פעם אחרת בכחות
נביא אמת כגון זה אל תשמע לו, ומושכל ראשון הוא שלא יאמר
שם נביא רק על אדם. ואין לבחש על פלאי השם בהעמיד
את אלו בין כמה זאבים וגדול הרועה שמללו, ומה נכבד הדת
שאניה לריבם לקנות תחבולות ולחתור ספרים בדוים ונאמרים
דמיונים להבהיל השומעים ולא יביאם הדוחק וההכרח להתלות
בשקרים ולהעזר בהטעאות מוויפות, כי גזי [גזרי?] השכל יאמרו
תורתו, והאמת מעידה על עצמה, כהתלותם באמרו הנה
העלמה הרה, ובעולו מבוחר מפנים רבים, כי האות הנתן לאדם
לאמת דבריו יהיה מדבר קרוב, גם עלמה אין ענינו בחולה
מב' פנים, האחד שהם כן לא היינו (?) ממנו עלם ומה שישיד כי

²⁴) ז"ל, וזוהו ד"י, כמו שכתוב בס' דניאל ג', כ"ה. (ק.).

²⁵) חזי ז"ל, חזי ח נפלאים. (ק.).

²⁶) נבלי סנהדרין דף ל' ע"ה. (ק.).

עלם עמינו נער, מאמר יסודותן לדוד אם אמור אומר לעשר, ואחר
החליף עלם תחת נער, באמרו ואם זה אומר לעלם, ועוד כי
מלינו דרך גבר בעלמם, וקצתם יפרשו זה בענין גדול האדם
בעלמות, שבעת גדולו אינו יוכר לחוש, גם יפרשו דרך גבר
בנערותו, שאין אדם יודע מה יקרה לו מזה ימים באחריתו,
ואין זה כלום מנ' פנים, שאם כדבריהם היה לו לומר עלמות ולא
עלמם שהוא שם תואר, ועוד כי זה גם כן נמלא באשה ובכל חי
ולומה, ועוד כי כל הדברים שמביא הוא דרך דבר אחד בדבר אחד,
ועוד כי כבר אמר בסוף בן דרך אשה מנאפה, ואף אם תפרשנו
בחולה יהיה פירושו אוחס⁽²⁷⁾ שהוא עתה בחולה תהיה הרה
כטעם עד עקרה ילדה שבעה. ופעם עמואל כטעם ה' נסי
וכן ימלא בדברי הימים⁽²⁸⁾ שם אדם אלי חתה. למונו מעולם
לא חקק השם להשיח עם אשה כלל רק באנשיה נביא, גם
במרים לא נאמר זה על פי ה' להיוותה אשה, גם כשראה האל
לתה תורה ליונו להסתרחק מנאשה לאמר שלשה ימים אל תגשו אל
אשה, גם משה פירש מן האשה והודה לו השם באמרו ואחרי פה
עמוד עמודי, גם בתלים במזמור נאום ה' לאדני שב לימיני,
וכוא מבוחר בסמך אמרו על דוד המלך וכוא שקרא אדני,
וכא כטעם אמרו ואני תמיד עמך לחזק ביד ימיני, כי מי שהשם
ישגיח עליו ויעזרהו ויושיעו יאמר בו שהוא יושיעו⁽²⁹⁾
להיות האדם זכר ימוני ומשתמש זה תמיד. בן הגה יסביל עבדי
שב למה שדבר ואחרי אל תירא עבדי יעקב, וידוע כי שם משיח
לא יפול רק על המושל הנכבד והגדול מבני אדם כהן ומשיח
ומלך, ולא יאמר שיבא מנוע ישי אלא אם כן היה אביו נמרע
ישי, כי לחולדות מבית אבותם כחוב ומשפחת אב קרייה משפחה,

(27) ל' "אוחס", (מש"ש).

(28) ד"ה א', כ"ה, ד'. (ק).

(29) ל' "יושיעו", (מש"ש).

ואמרו בני אחה כעסם במים אחם לה', ועסם אני היום ויודחק
כעסם לור ילדך, וכוא נאמר על דוד לו על משיח בן דוד שיגלה
במחנה צינינו, וכוא הנכון, ויסיח אמרו ואחזק חפסי ארץ
כעסם וירד מים וערים³⁰) ומנהל עד חפסי ארץ, ואמר אני
היום להגלות לור ישועתו כהרף עין ולמיחת קרנו פחאוס,
ומדרבם לקר קלה עמיים בדקך זר כסמכם בממנה הודו לה'
קראו בשמו, אמרו הוא ה' אלכינו על אמרו זרע יקבב עבדו,
וסעין מבוחר בעלמו, כי אמרו זרע יקבב עבדו טעוף לאמרו
זכרו נפלאותיו אשר עשה, כי אליהם הלוינו, ואמרו הוא ה'
אלכינו, וכזה בלו רבים, ומנה שיסבר דבריו אמרו בני
ישראל בחוריו וקלה דברים שסם מבוחרים המשל יבינו כפשוטו
בספור בראשית כי הלרכו טבורים לאמונתם, ואלו כדבריהם בן
הוא היה ראוי להסתלק העונם בנא המכפר וספורי המלאכים,
ובן אמרו ודקתי עליהם מים טבורים, ויביאו לסמוך רוח חלבים
מרחפת על פני המים, והשיב אחד מפני עמו, שעל בן לא
נאמר כי טוב בשמי, ואותם [?] זה הוא חוק³¹) ודבר
שאין לו טעם, וכבר מבקשים חוק למה שאין בו זולת פשטו,
כענין בקרבנות וסמאות, ויעשו סודות מקובלים, ויעשו רמז
לאמונתם משה הססח ומפרס הדומה גם מענין העקידה, מבוחר
הבבול, ויהפכו לדברים בטלים קלה ממשלי הנביאים אשר הכבמה
מבוחרת בהם, כענין מה שגדו בארבע חיות שראה יחזקאל ושימו
הרוחני נשמו והנשמו לדברי רוח, והם מביאים ראיה מחלק אחד
מחלקי המאמר ולוקחים ממנו מה שהוא לעוררם, ולפי דרך זה
היה כל פעל אמונה יכול למלא רחוב ועור ורמז להכרתו, אבל

³⁰) לש"ד ז"ל, ויעד יס"י. (ק.).

³¹) חולי ז"ל, "רחוק"; (בושיש); ולש"ד חן נוכח להנהיג, כי "חוק" הוא
דבר שאין להכרה אחריו, ומלת "ואותם" (אשר ר"מ ש"ש האים אחרים
סומן השאלה) היא מלבן חות לו מופת. (ק.).

כאשר ידוקק קשר כל חלקי המאמר ופרטי מלותיו ימלא
 כל מתבקש³² תשובתו בלדו, כהביא העושים רחיה על הדוש
 הדת מאמרו ועדותי זו אלמדס, והנה מלת זו תבחיסס, גם
 המעתיקים להם ספריו המקרא השעס בהרבה
 מקומות, כי כאשר יר להם הדק הסיספו וגרעו מלות גם שמו
 מלות וענינים לפי כוונתם, ודעיהם השעס וכלל עותו
 לנו חת המקראות ושחיתו המתוקן ואת הישרה יעקשו,
 ונוטעוניהם כי החלוקה תמור הרבה ענינים, וכבר נמלאו
 השלשה הנה ראוי להמלא הרביעי, האחד אדם מבלי חס ואשר,
 השני חסב מחדם לבד וסיה חס, השלישי אדם מאיס ואשר
 וסיה כפי הטבע והמנהג, הרביעי סימלא אדם מאשר מבלי
 חס, ויפרשו על זה דוד רביעי יסונו הנה, ומלבד שאין זו טענה
 מופתית, הנה זה הכל, שהרי כאשר נחדש השני כבר בטל
 הראשון, ובנה השלישי בטל השני, ואם הים הרביעי נמלא הים
 ראוי להבטל גם השלישי. אמנם ימנע זה מן הדרך המופתית
 כי כאשר ימלא דבר אחד מחובר משני ענינים ונמלאו האחד לבד
 יתחייב סימלא גם השני לבד והנה נמלאנו יחד דבר נברא ובורא
 כמלאכים ודבר נברא לבד הנה יתחייב להמלא בורא בלי נברא.
 פסוק לא יסור שבע מייכודם אדרשנו בדברי הגאולה. ועוד נחלים
 בדברים רבים שאין להם ממש אין לורק להאריך בהם ואינו מכוונת
 זה הספר, וכבר סתדתי הכל במאמר ייחדתי בתשובות
 עליהם ובביטול דבריהם, ואחד ממה שהטעם הוא
 גדול הלחתם ולא נתנו חל לבס הלחת חומות אחרות בעלי
 חנויות רבות, וכבר פרשו הניבאים סבת גלותו, נאמר לא חבו
 בדרכיו הלך ונאמר על מה אבדה הארץ ונאמר ה' על עמם
 חת תורתו אשר נתתי לפניכם, וידוע כי רוב השדרה סבת מיתת

(³²) ל' מתבקש... (בשישי.).

הנפש והשפלות סבת עליית הנפש, כי הלחצת הנשמה הפך
הרוחנית, והנה ישראל בין האומות ככה השכלי בין הסחות
הנופיים, כאמרו כתפוח צעף הים כן דודי בין הבנים, ולפי תכנו
לנחלה והגעת הישועה אין הכוונה בו כי אם בעבור תשועת
הנפש והגעת השלמות והתכלית בהסרת המונעים וסידועה הרבות
[?] [השגחה, כמו (?)] אלו חוקים וקיימים באומות האל ויחזרו
הישרה (ויחזרו וייושבו) (?) התמונה שהם עקר, שאם (?) לא
לא משיה לעולם אלא בגללו (בגללם ?) —

(סוף הפרק הקודם לזה.)

דעת קצת הפילוסופים שכל הסודות יכולו לענין אחד
בדרכים חלוקים, כי כל אחד תבין מושלים ודמויות לפי מהם
מוציא אנשי דורו וארצו ומשליהם ולפי מה שישגלו דעותיהם,
אבל כלם בונו להיטיב העם ולקדשם אל האמת ולהגיע אל
השלמה. חנניה ענינים הם שהסכימו להאמין בהם כל צעדי
הדתות וזוהי האמונה בהם חושלת כולל שלמות הנפש וחקון
הישוב וסדרו וקיומו בהסרת העול והחמס ובקשת הישר, והם
מציאת הבורא וחידוש העולם והשגחה והעולם הזה (והדתה³³)
הנחתים והאומות שעל שלם דרכים יש שראשית האמונה גשמיית
והכלימה רוחנית ברוחניים ודתם תאזר חספיות באמונתה
ובענין הנוף, ויש שראשית רוחנית ואחריתם גשמיית כקדריים,
ודתם רחבה מאוד, ויש שתחלתם וסופם גשמיית לפי הפשט,
אמנם עם העיון יראה שכלל רוחנית שכלית ציורית אמתית לא
דמויות ותורחם ישרה בשור באמונה ובמועשים והם ישראל עם
קדש, וממה שהסוהו ברוחניים וההגריים כי כל אחד
ממחדשי דתם הודו למה שלפניו. ומחפץ האל והישר האלכי

⁽³³⁾ ז"ל, "והחיות". (בשי"ש.)

לאבד הממחרים מפסדי האמונה ומבטלי הסדר
 ומשחיתי היישוב והאזיות⁽⁸⁴⁾ על הרעים חמלה על
 העושים⁽⁸⁵⁾ וכ"ש שהחור ממונס הן לגל מהם ולשוללם הן לקחת
 רבית מהם, ודוד חמוס דבר בענין שדברה תורה והוא דבר
 הלמד מענינו כי כבר זכר במעמד ההוא אחיו ורעהו וקרובו,
 חמוס דבר שקרה וכל מה שיש בלמודו חסוד רעה אין ראוי
 להחזיק בו עס שום אדם, ויד הכל שיה בו ויש בזה ג"כ
 קידוש השם.

⁽⁸⁴⁾ פ"ל „האזיות“ (ביש"ש).

⁽⁸⁵⁾ הוא מל המוני, כבר קראתי בספר ולא אדע כעת את מקומו; וכמומה
 היה בהם, „החמלה על הרעים חזריות על העושים“, זה יתכן לפעמים לפי
 המוסר האמתי; ועיין ישרון חלק ז' עמוד פ"א מה שהעירותי על הענין הזה.
 (ביש"ש).

שאלות ותשובות.

[המשך (1)]

כה.

דברים שנבראו בע"ש בין השמשות.

נמנו ונמרו בעלי מדרשנו יע"ה לדרוש ולחקור היום על
 ענין ה' דברים שנבראו בע"ש בין השמשות וחלקו אותם בחלוקה
 דרבנן, כל ה' וא' מבעלי תריסין היושבים על השלחן אשר לפני
 ה' ידבר על דבר פרטי באופן שמי כלם יתקלם עליה וימיני
 וימיניהו הסתים שזעתה דבר דבור על אופניו בחכמה ובדעת
 כמשפט. אמרתי חנה חף חמי חלקי צד דברים, וכס קברו
 של מרע"ה ואילו של יחזק אע"ה מה הרמזו בהם ומה באו חז"ל
 להודיענו באמנם שנבראו בע"ש בין השמשות כי מה לורך היה
 להבראם אז בלוחו זמן ולא קודם לכן כשאר הענינים בששת ימי

(1) עיין ישרון ח"ו עמוד קל"א וגם בגזר נסתרות עמוד ע"ה. (ק.).

בראשית. — ותחלה חומר בקלור רב פי' המפרשים ז"ל בהלפת
בריאח הדברים האלה בכלל. ה' ר' ש' א' מ' כ' כ' ד' ד' כ'
הא' כי להיות ה' מנחם אלו פרעיים ליחודי סגולה נוצרו ולזרך
שעה לא לכל הדורות כשאר הדברים שנבראו בששת ימי בראשית
הכוללים לכל מין האנושי כמדע לפיכך נאחזה ונתענגה בריאחם
עד לבסוף כי התדיר ושאנו תדיר תדיר קודם; הדך ה' כי
ראש הש"ת לברא דברים אלו להועלת ישראל כי מנחםם לא
תהיה להם תקומה ח"ו וכו' ז"ל הוכיח זה בפרשות בטוב טעם
ודעת י"ש; ו ה' ר' י' ע' ז"ל כתב שנאמר בריאח ה' דברים אלו
לרוב מנחםם כי אחרון חביב ואלו יולדים מכלל הדברים הטבעיים
שנבראו קודם האדם וכללו בלו להשלים מלאכת הבריאה לתכלית
ענינים ופלאים לטובת קדושים אשר בארץ המה וכו'.

ולעד' כי בענין קבורתו של מרע"ה בא להשמיענו דבר
מטוב וכו' היתרון הנכון להקירה הקדומה אשר חקרו ראשונים
ז"ל כי בהיות מדרגת שלמות מרע"ה גדולה משל אליהו ז"ל איך
לא זכה לעלות בסערה השמים כמוהו והרבה דברים נאמרו
לחשובת הספק הזה וא' מהם המונע לעינינו הוא כי היא עמומה
הנחמת שלמות מרע"ה מנחם כל מין האנושי ולא עלה שום
נברא למעלתו ויהי בעוד החיים חייתו במדרגת ובמקום מטערון
שר הפנים וניכאל שר הגדול כדמיון בשמי ע"כ להשיג מועלת
האשר הנפץ וגנו אלו הולך למוות ולהתפשט מנונו חומרו מכל
וכל כי מבלעדי זה לא היה מן האפשר שישג אותה המדרגה
הנפלאה עין לא ראתה אלהים וזאת. — מה רמז הש"ת במה
שברא קבורתו בע"ש בין השמשות להורות כי ליכנס השלם בעולם
שכלו שבת הולך למוות ולהקבר מה היה באופן נפלא שזכר
הכתוב וכמו כן כל ילוד אשה טרם ימות וישבות ביום ה' עולם
שכלו טוב לרץ למוות ויפסד חומרו וישוב העפר אל הארץ כשהיה
וע"י זה הורה תשוב אל האלהים וגו' ממש כדגמיר של חטה

ושמרתם המצות בלדמה ערס תלמח תפסד לזרתה תחלה וכן ע"י
קבורת הגוף הגם אז הנשמה בארץ החיים תוליד למחש ולכונה
ורועיה תלמח לשם ולהכלל לכבוד ולתפארת. — ועוד נלמד
בזה ענין שני וזהו בהקדים דבר המהלוקת הישגה בין החבמים
אלו לא הטא אה"ר אס היה מת אס לא יש סברות חלוקות
בזה וכתב רבנו בחיי הדיין ז"ל שסברת חבמי הסורס
היא הפך סברת חבמי הפילוסופיא כי באמת אין מיתח בלא
חטא ואין יסורין בלא עין ואלו לא הטא אה"ר לא היה מת וכן
משמע מן הכתוב כי ביום אלך ממנו מות תמות גרסה מה
בכלתי החטא לא ימות ויהי חי ונחי וקיס בלש כה' מלצא
המרוס בנרוס יטן ע"י חבילתי מען החיים היה מחזיר כח
העתק מהחוס הטבעי והליחות השרשי שסם סיבת חיי הגוף
כפי טבע ומה שחסר זה ימלא ויוסיף זה ע"כ קודם של אה"ר
לא נבראת קבורתו של מרע"ה להורות כי בזולת חטא לא היה
מות כלל אולם נברא לאחר שהטא ביום הבראו ויהי ביום הו'
ווי היה ביום הו' לסיבת חטאו מיד היה מנעוה למות הוא חרשו
אפי' מרע"ה מנחר כל מין האנושי. — הענין הג' אשר נברא ר"ל
לפני הקב"ה שיהי ראוי להמלא מוכן מוקרב במקום עקדתו
ועולתו של יצחק אע"ה הוא האיל אשר הקריב האב הקדוש תחתיו
כי שם נלמד וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נלח
בסבך בקרניו ומלת אחר הזה מיותרת או אין לה משמעות נכון
אך בא להורות על מה שאלו' בנושנתו הח' שהזמין הש"ת דרך
גם אותו האיל במדבר שום ארץ לא עבר בה חס ובאותו העת
ירגע נלח בסבך בקרניו למען יקריב אלא"ה עולה תחת בנו
ואולם היות הענין השרשי הזה לפי וממנו מתחלת הכריאה
בע"ש בין השמשות ולא קודם לכן אז אחריו נלע"ד שצא להורות
ולרמז כי כשם שצא השבת באה מנחה לעולם כמו כן
לקיונו ולשלמות האדם הגדול ישראל הקרניים בשם אדם

הזמן האיל הסוף כמ"ס כי עדת ה' ולאן מרעיתו נשעין על זכות
זה ומננו אובלן בכל דור ודור וכמשח"ל² ש"כ נקרא שם אותו
סבין מאלכלת. ועוד על פסוק ראב ה' וינחם³ אחז"ל⁴ מה ראב
אפרו של יחזק ראב ג"ל שזכות זה תמיד לפניו ית' לרחם עם
הגולתו ולא יאבס להם חיים אף בהיותם ראויים לכך לסיבת רוב
עונותיהם חלילה. באופן שכשם שקדושת יום השבת הגין על
חב"י קן וככה חילו של יחזק אבינו הקרב תחתיו הגין על האדם
הגדול ישראל ותחת זכות זה יתלוק לעולם ועד. וכן אמרו
קדמונינו ז"ל⁵ ששאל מלך מואב מה זכות יש לאומה זו מכל א"ר
והשיבו לו שאלה הים אפרים אביהם אשר בעוז לבבו נתראה
להקריב את בנו עולה לה' ומיד ר"ל גם הוא לעשות כן ויקח
את בנו הבכור אשר ימלך תחתיו ויעלהו עולה על החומה⁶
למטן חסיה לו עולה זו חומה נשגבה להאילו מאויביו וזו מיושב
הפרעיות הזו מהביא והזמין חילו של יחזק בע"ש וק"ל.

² מדרש רמב"ם ב"ה. (ק.).

³ ד"ה ח' ב"ה, ע"ה. (ק.).

⁴ בגלי ברכות דף ס"ב ע"ב. (ק.).

⁵ פסיקתא דרב כהנא פרשת שקלים. (ק.).

⁶ מלכים ב' ג', כ"ז; ועין רש"י שם. (ק.).

מלחמת הדת

קטלת מכתבים בעניני המחלוקה על ספר המורה והמדע

יואלים לאור בפעם ראשונה

ע"י

ש"ד' ח'יה.

א.

(הערוך מאגרת מש"ס אל ש"ח'ה' בשלחו אליו אגרת ריב"ט)

בסיכומי באקספורד זה עשרים שנה בחפשי בתוך כ"י בלשון
ובכתב ערבי, מולאתי מבורך בתוך כ"י אחד קובץ גדול כולל
ענינים שונים רובו נשתק כמדומה לי בלחת מערי ארץ יון או
חוגרמה. והכרתי שמוקמו הראשון היה בתוך כ"י הנסמן
Pocock 280 ולויתי לכרטי בכרך מיוחד אשר נסמן 280 B
(עיין Conspectus שלי ע' 20). ומתוך הקובץ הזה נשתקו
ע"י משתיק בחור אחד, שבחתי שמו, כמה ענינים; ור' לבי הירש
עדעלמאן המכונה חן עיז העריך ההעתיקה עם גוף הכ"י וגם
הוא העתיק מטע, ואני הולאתי שבר ההעתיקה. והיתה מגמתי
להוילא לאור בספר מיוחד המכתבים המוגשים אל מלחמת התורה
והפילוסופיה בדפוס אשר ראה ליסדו הר' ל"ה. וההעתיקות
האלה היו בידי כמה שנים, עד שבא רל"ה בשנה אשר נפטר
בה, פה בערלין, ובעבור שלא רציתי להתחבר עמו בהדפסה,
אחר שלא ישרה בעיני דרכו בקדש, בהדפסתו השנית מלוואת
ר"י א"ת וכו' וכו', מסרתי לו ההעתיקות בעד שבר ההעתיקה,
לבל קנה ממני ס' בן סירא הקטן, קנה ולא שלם ונפטר,

ואני קניתי מה שנשאר מספרי צ"ס מתוך עיבודו אחר מותו.
וכן באו הסעתקות מעיבודו אל אלמנחו, וכמה שנים לא ידעתי
אנה באו.

ומה מאלד שמנחמי בשמשי שאלה קנית אותם, ורלנד
להדפיסם. ועל כן אני שולח לך גם העתק אגרת ר' יוסף
בן עודרוס אשר מלאחי בירי, והיא נעתקה ע"י רל"ס מתוך
העתק מועתק מוכ"י די רוסי 166 (ע"י כוכב טיב?) ואני
עברתי על פניו בקורא ולא כמנח"ל לאור, ועליך המלאכה לגמור.
מתוך הסעתקות האלה כתבתי אחרי ענינים בספרי
Jewish Literature ע' 91, וקאמס דאלד ידידי הח'
גינער (עיין אולד נחמד ח"ב, 170). וכבר רשמתי עיני כ"י
המכר קאמס במוזכיר שנה שמינית ע' 88 והמותר בשרון הגלוב
אל הכרמל מושגת הרב"ז ע' 319; אונס לא פרעתי שם הכתבים
הנ"ל הנעתקים בפני עצמם; ומתוך מה שרשמת לי באגרתך אני
רואה שאין צורך כל מה שנעתק. גם היה פה כ"י מו"ס ר'
אליעזר אשכנזי אשר נקנס אח"כ מן הבאדלעיאנא, והיו בו
ענינים השייכים אל המכתבים המכרים והעריכס והעתיקס ג"כ
הרל"ס לזרפס עם האחרים. ואני באיסרי את הסעתקות אל
הרל"ס רשמתי לי בחפזן סדר הסעתקות, ע"כ הניי בא להעתיק
לך עיני כל הסעתקות כאשר מלאחים באמתחתי, וחדע מי
יפקד ומי יתחסר. וכבר רשמתי בשרון ס' ה' וב' אגרות הרמב"ם
אל ר' יוסף בר יסודס ואל ר' יפת, ועתה אני הולך ומגיש

ג'. כתב לקבלות קשעיליא מאלד בני חסדאי (יסודס ואזרסס
הלויים). עיין אולד נחמד ח"ב, 171.

ד'. — מר' משולם בר' קלוימוס בן עודרוס לר' יסודס בן
אלפכאר (רשימתי עמוד 1576).

ה'. תשובת ר' יסודס בן אלפכאר.

- ו'. לר' יוסף בן עזרם הלוי.
- ז'. שלח ר' שלמה בן אברהם בר שמואל ותלמידיו ר' דוד בר שאול לרמב"ן . . . (לר' שמואל בר יצחק?)
- ח'. תשובה על האגרת ה'.
- ט'. כתב הרמב"ן ואילו (י') טופס כתב שלוח לפרובינציה, עיין רשימתי הגדולה ערך רמב"ן, ובתוס' לר' יצחק הלוי בן גרסיה.
- י'. אגרת שלוחה לר' משולם בן משה לבדרש (חסרה קצת).
- יב'. — ר' מאיר הלוי (לח' זרפת): אמר ז"ל ומה ששלחתי לפרובינציה . . . והוא כי אני השגתי על הדב . . .
- יג'. — ר' שמואל בר אברהם (ספורטא) עיין אולר נחמד ח"ב, 170 ורשימתי עמוד 2402 (וכן יחזק בשרון שם מן ג' עד י"ג, י"א מכתבים, ובמקום „אומנתו" ז"ל שם א' למנתו). ודע שאלה סי'ג מכתבים נעחקו בפני עולם אחר המכתבים הבאים. ואח"כ סי' י"ד עד י"ח אלו שיך לעינינו וכבר נפרט בשרון שם.
- יד'. כתב ר"מ הלוי אגרת הראשונה כנגד הרמב"ם לחבתי לוטיל (אבל רק עד קטפתי מתמריי בדפס ע' ע"ז, וקלתי ממלא בס' יד רמ"ם).
- יז'. כתב ר' אהרן בן משולם מלוטיל לרמ"ם (עיין השגות ר"מ אלאסקר דף ד').
- יח'. — רבני זרפת לרמ"ם (בהעתק ע' 31) עד: ושמה לעיני"ב (נדפס ע' ק"ו)
- יט'. תשובת רמ"ם לר"א בן משולם.
- כ'. מכתב הרמב"ן לרבני זרפת מתחיל: מרם אענה — לא נעחק כי נדפס (ועי' רשימתי עמוד 1951 והמוזכיר ח"ג, 75. וח"ה ע' 3).

כ"ד. עוד לרמב"ן.

כ"ה. כתב הנשיא מדמשק (כ"ח ח"ג, 169) ואגרת לרמב"ן.

כ"ו. חשן משפט, תשובה לדון דוראן די לוגיל על קונטרס
שלח דון שלמה וידאל אל דון אשכנז די לוגיל, וחוסם
שמעון בר יוסף.

כ"ז. כתב דון דוראן די לוגיל לרשב"א.

כ"ח. מהר"ל לקרוביו מפרעמיאל.

ועתה אליין סדר כ"י ר"א אשכנזי וכו' תשובות רמ"ה כאשר
נדפסו כעת ע"י ה' בריל. ראשונה יסע סי' י"ב בגל' אל
בשלמות — ואח"כ סי' י"ט (הוא הגדפס ע' 13 עד סופו).
אח"כ סי' כ' (עס זקנים ע' ס"ו ודפוס בריל ע' כ"ה) ואח"כ
אגרת הוכחתם (אגרת שנים מלוגיל מתחלת: „יקבל הרוכס
חת תשובותיו“ עד „ומכל משמר גלור לנך“, וכו' בהעתק ח"ט
עמוד 25 עד 35, ובדפוס ע' מ' עד מ"ט) ואח"כ סי' כ"ז
הגל' (נדפס ע' נ"א) ואח"כ סי' כ"א (נדפס ע' 107 עד 132
ומה שנשמוט בכ"י חוקספורד ממלא מתוך כ"י דרמ"א בהעתק
הנ"ס ע' 71 עד 86) ובהעתק ח"ט ע' 87 עד 100 היו
השו"ת בין הרמ"ה ור' שמעון המתחילות „ברחל בברחל יחד“ (כאשר
נדפסו בלחרונה). והנה אחת רואה שכמעתיק כ"י באלעזריאגא
השמיט עמיו ה' ל' כ' (בהעתקו ע' 38), ובהעתק באלד'
נכתבו עוד המלוק: כתב הרמב"ם . . . בפרק ה'
אל לא יותר, ואח"כ סי' ב' הנמלא בדפוס ע' ט', מקומו אחר
מלות „בפרק ח'“ — היולא לנו מזה, שלפי דעתי היו לרמ"ה
שני העתקות, אחת מכ"י חוקספורד אשר העריך אח"כ עם כ"י
הא"א, ואחת (והוא השלימה) מכ"י ר"א אשכנזי. ובלי ספק היה
לפני ה' בריל העתק הרמ"ה מכ"י באלעזריאגא הכולל ג"כ
ההעתקות משאר המכתבים הנלוים בין סי' י"ט וכו'. והאל

היודע! — הלא ה' צריל (ע' ה' הערה א') השב שהעקת
ה' ה' האלה נקנו מבית גילבורג ושם יסיו עוד; ואל הבית
הזה תפנה להשיג מה שחסר בהעקתך, או תפנה אל אולר
ספרי אוקספורד. ואני יודע שרבים מלעיינים על „המכיר“ וחושבים
מלאכתו ללא כואל; ואני על משמרת אעמודה, ולא אחיש להם
כי דחיתי שם ממלעיינים האלה חלו את פני צר להם בדרך,
ובמחצות יראה ויבין שרשומת הספרים היא התחלת הכל —
אבל עליך המלאכה לגמור, ואל גומר וגמר על כל צ"ח יכחוש
ויחחוש את השנה הבאה בגמור חתימה עליך ועל ביתך.
כחות הכותב (תשרי תרל"ב), נשישי.

ב.

אנחה ר' יוסף בר טורחום הלוי.

לבי לחקקי ישראל המתחדשים בעם, ודעת עליין לגפסם
יגעם, אשר קימו וקבלו עליהם ועל זרעם — דת קדומת יומים,
ועול מלכות שמים — קבלת אבותיהם בפיהם ובעוה, ורוחם
אל אל נאמנה — לא הקדיחו תשלים, ובחזרתו יאמינו לעולם —
מפעלותם יגידו, ויושר מעשיהם יעידו — כי מנע האמונה
זעם, ורע קודש מלכת זרעם — הנה הגבורים אשרי מלחמות
מלמדי קרבות, בחולות תבונותם יתכוללו ברכב ישתקשקון
ברחובות — בעלי אמונתם כראי מושך חוקים, וחכמתם תרקיע
עמם לשחקים — מגדלי עומ מגדלי תעודות, וזר מחסם זור
מעט וזית מלודות, ולבם בכל חופים עשר ידות — רבותינו
קבלות הקדש אשר בגלילות פרויניצא יהי שלום בחולם
שלה בארמונות, יבלו ימיהם במוז ובנעימים שמוחם.

שמעו חכמים מלי וריבות שפתי עם יושבי הסדר הקשיובו,
ואם יש מלים השיובו — בערכי לפיכס דבריו תוכחותי את
קטני עם, וים תשולותי ומלאו ידעם, את הארבע ואת הסלעם,
אשר שלחו ביד פשעם, והבז החכמה בידם יועם, כי אין מלים
תבוקן וחיך לכל יטעם — לעיר אתי ואחם ישישים, גם שב גם
ישם בכס נבון לחשים, וחכס חרשים — החרש והמסגר,
כאורה כגר — לכל שפתי מוליה על שכם משרתכם מפתח,
ופתח ואין סוגר וסגר ואין פתח — תורה יבקשו מפיכם, על
כן זחלתי ואירא מחוות דעי אתכם — אך אמרתי אדברה חולי
יחשך באפי, כי חליכם גליתי את ריבי — ולא על אחי להצטון
הרינומתי קולי ואחעצר, כי אם את קולי המדבר — כי שמעתי
דעת רבים, מקול מוחלים בין משאבים — בקול המולה במחנה
האלהים האדירים, מדברות דברות חבירים — אין קול
ענות גבורה ואין קול ענות חלושה, קול מגיד חזות קשה —
קול סאון כואן ברעם, מאפין לסר געם — קול יחולל¹ חילות
ויחשקן יערות, לחטוב עזים והדלק המדורות — זהם קודחי
אש מאורי זיקות, בלב ולב ידברו בשפתי חלקות — האבות
מבערים את האש והבנים מלקטים עצים, כי תלא אש ומלאה
קוים — להאית חסיות הקבלה להרום חומות ארמונותיה,
ותאכל יסודותיה — היום הזה לא יום בשורה, בהחלק מהם
חגשים לפרוק גדרה של תורה — בהשגשג להעמיד חזון, לשלח
במשומי חמונה חזון² — אמרו מנתקה את מוסדותינו, ושלכיה
ממנו עבותינו — כל חים בחדרי משכיתו חומרים חכמה מלאנו,
אין רואה אתנו — כי גם תמול ידי זהם הדק, להיות כל
דברי תורה ודברי קבלה משל וחדים — ועל האותות והמופתים,
לעג כמים שוחים — חשך לאור ואור לחשך שמים, וילעיגו על

¹ כך תקתי, ובכ"י "מחולל" (ק.).

² הוספתי מלת "חזון" הסברה בכ"י (ק.).

דברי חכמים — עד שלחו יד בעזן גן אלהים אשר עניו כל
 ישראל אליו ויבשרו, הקשכתי והשמיט לא כן ידברו — לפניהם
 היה יפה נקף מבוס כל הארץ חרש מלא וגדל קומה, ואחריהם
 מדבר שמונה — וכל השך עומן בלפניו, אשר אימה סביבות
 שניו, ופני להבים פניו, הנה אומרים כי לפניו, לפן רוח בחפניו,
 לעשות כל הישר בעניו — ותולים עשותם, וסבלי מחשבותם, כבנים
 בחיבתם — בחשלי רבם³ די רבם ותקף ורומים ימטא לשמאל,
 וחזותים⁴ לסוף כל ארעא — הוא החשל החדיר, אשר הגדיל תורה
 וסחדיר — גדול העולה, ורצ המליכה — ובכל גלוי גלות
 החל הוא המושפת וסחית, ובכל מעשיו נפלאות ומרחות —
 אשר ילא טבעו בכל העולם, ושמו גדול מכלם — לא קם
 כמוהו מנימות רביעא ורב חשי, הרב הגדול רבינו משה — וזל לכל
 סיד החזקה ולכל המורה הגדול אשר עשה בשיח סדרי משנה
 ונמרח, לדקדק במלות קלה כבחמורה⁵, הוא משנה תורה —
 אשר בו נשיח חפיקי התלמוד רפה, כמו שאין לו קליפה, בור
 סיד שאינו מלאך טיפה — ובו השניה שאין גלי עומיו,
 עת יהנו וחורו נומיו — ואסיר מנכותו ביתה הוביב, אחריו
 החיר נתיב — בקע ים פליגחא דחזיי ורבה, ובעבירו⁶
 בחוכו בחרבה — גם בעניי קדשים וטהרות, אמרו ח' אמרו
 טהרות — דניבו הלכתא לנשיחא, פתח ספרו פתח לזוהר —
 לא קלה נפשו בדקדוקים ולא היו עליו לעורה, ויש
 כגבור לרוח אורה — מקום שמי התלמד מלאך בפרקיו והלכותיו,
 ותקופתו על קותיו — וכל גרמו מכל חפן נקי ובר, ולא נפל
 דבר — וכמוהו לא היה לפניו מלך בכל המחברים, להסחור

³ (ק.) גענו זל, בחשלי רבם.

⁴ (ק.) קד הקתי, ופני בעיות, וחיזותיה.

⁵ (ק.) קד הקתי כלשון המשנה, ופני: ,במלות חמורה.

⁶ (ק.) כח, ופני, ויחשירו.

חצורו בשלשה כתרים — אשר כל אחד מהם עטרת כל ספר
 כלניף מלוכה ביד גברת, וחכלית הכונה בכל מחברת — האחד
 לקבץ פורי העינים וגדחיהם וליסד כל ענין וענין על מכונן,
 ולהניח מין במינו — והשני להוסיף לאור כל העלומות, ומטמון
 מסתרים אשר באורות השך ועלמות — והשלישי לשנות דרך
 קצרה, ומדה זו בכל מקום חכמה מפוארה, ואם קדמו מחבר
 במקלט דברי תורה — להניח למחלת קצרי יד הבינה ארוכה
 ומרפה, לא שמעו על זולתו שכלל תורה שבעל פה — ולעומת
 כליל מלות מחברתו⁽⁷⁾, עשה בספר המדע זר זהב למסגרתו —
 אשר כנס בו כד מני ים החכמות, ונתן באורות חכמתו תבניות —
 ויטע בו בשרשי האמונה, מחכמות האלהות וחכמת הטבע
 והתבונה, עני דעת ועני תבונה — ולאשר אין בכל חכמה
 וחקר, ובהכליל תבונות בקר ודרכי המחקר — ההכילו רעיונו
 באמרת ה' טהורה, עד אשר חיי נחיותיו ירה, למצוא דברי
 חפץ בסתרי תורה — וחתר בהשך בתי חושיות לישרים לפנות,
 להשיג מן החלומות — ושלח יד שרעפיו מן החור, לדעת מה
 למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור — עשה ספר המורה,
 אשר לים חכמותיו תבוס אל תבוס קורא — לקרב בו פלאי
 דברי הנביאים וסודם, אל שכל בני האדם — ואחיא די בהון
 ותמיהא, שפר קדמיה להחיות — אחוהי⁽⁸⁾ כמה דברבין,
 ותמיהוי כמה תקיפין — כי מימיו דלויס מבורות עמוקים, ועל
 מנזקי הטבע מנזקים — ועל פי חכמות לא ידענו שומים⁽⁹⁾,
 ואופני הדברים הסומים — כי דבריו ואם פיהם באדרת המשל
 לאכו, כידודי אש יתמלנו — ומי זה אשר ערב את לבו לגשת

⁽⁷⁾ כך תקנתו, ובכ"י „מחברותיו“ (ק.).

⁽⁸⁾ ככ"ל, ובכ"י בטעות „אחיותו“ (ק.).

⁽⁹⁾ חולי הוא לשון ארמית (דניאל ד', ה'; עזרא ה', ה') או הוא מלשון

„וישום שכל“ (נחמיה ח'. ה) [ק.].

לחשוב מים מנצחו ולשחות, ואש חובלה מיקדו לחתות —
 להסיר מסיב היראה מעל פניו, לעלות להחלות לשני — ולבא
 בתחלת מחשבה, להחזיק לעלות במרכבה — ואש חזני⁽¹⁰⁾
 כדאי להעלות על לבני, להרים ידי מחשבי⁽¹¹⁾ — לנגוע בלחי
 העמודים אשר הספר הזה עליהם נכון, מדידכון אגא מומינא⁽¹²⁾
 לכן, ממלא דברי כסתר נכון — כי רבים המוחזרים בקראו
 את שמו, נתן נמקו עמו — לבלתי תת לנו ולהם בין העמודים
 האלה מהלכים, ועל כן קרא שמו מורה הנבוכים, ומי שתי
 יסוד אל דברי התורה במורים וערכים, לעשות גדלים מעשה
 שבה שבים, הבחנה עד נבני ים חכמות יונים כי תהיו
 נבוכים, הננו לבס בספריהם שפרי ללמות כי הלכו חברים —
 חם התהלכתם בחקר הכוונת השובחם, הרלויה לחותם —
 ועל מה כל אחד אל ספר המורה בצור כפיו מולט, כרוע
 לעיר מקלט — ויהי הכס מקול הפחד יפול אל הפחת, כי
 פרעו לעתו ומוסרו מאנו לקחת — ולא שמעו אל משה להזהר
 מהלכותיו ופירקיו, ומה להם לספר חקיו — ואחודם חידם וביד
 החכמים אדומה, נשל למה הדבר דומה — לאחד מן הרוכלים,
 אשר ראה אישן רופא את החולים — ויהי משהלל להחיותם,
 ולרפא מחץ מכתם — בהחלים מאכלים שאין ראוי לאכילה
 במקום סלח נקיה, ומסקה אותם מפקים שאין ראוי לשתיה —
 אותו כסיל לפי שמו, נהג קל וחומר בעצמו — חם אלה
 המאכלים⁽¹³⁾, מהלכיים את החולים — ולחן חונים מרבים
 עליהם, חן דחליקין נהמא בנהמא, על אחת כמה וכמה —
 הקד והחליק את פת בגו, ושנה את מנהגו — לא היו ימים

⁽¹⁰⁾ כך הקדו, ובני, "חזני" (ק.).

⁽¹¹⁾ כדאי הוא מלבן, "חשבה האשור" (ק.).

⁽¹²⁾ ובני, "ממוינא" (ק.).

⁽¹³⁾ כך הקדו למשן התרח, ובני, "המאכלים האלה" (ק.).

מועטים עד שחלה ומת, וכן ראוי להיות לפי האמת — גם
העם המתאים העולים, חובלי החור והבולאים — אשר יזר
להם במלחמת ספקס, ולא השיגה ידם לחסל את חקס —
ובעונם תחסד, לא נתמלא כרסם לחם ובשר — כמנה הס
חוממים לקלקל, בהיותם לחמים בלחם הקניקל — כי לא באו
לבדלל הנוכחים, ולסוף אחר הנויות נמשכים — והנה זאת
חקרנו⁽¹⁴⁾ כל מתי השכל אשר כסא חכמתם בחדד בוקן, כי
לחם ובשר האמור כאן — לא לתורה שבכתב ותורה שבעל פה
היתה הכונה, כי אם לשאר החכמות בחכמות היסודות והכמות
הטבע והתכונה — והנה הנקראות⁽¹⁵⁾ המהגכות המלמדות⁽¹⁶⁾,
לשיג האמת מליאות הדיוטות הנפתחות במראה ולא בחידות —
וכן מסביות למשך שכל בני אדם לבא עד תפוח חכמת האלוהות
ברוח נדיבה, ובתאווה וחבה, ודוגמת שולס⁽¹⁷⁾ הזה בפני העולם
הבא — דרשו מעל ספר המורה וקראו, תבטלו מפניו
ומנשת תיראו — כי רבינו המהדרו כאשר נפתחי שעריו הופיע,
דקך תפוחות הודיע — בשמו ליס חכמתו חקן, פן ישא העם
ערס יחמן בלון — אז עברו לוי הספר הזה וראו, ויד
תפוחותם שלחו והתפוחו למח תתראו — אז חדעו ביד מי ומי
מפתח דלתי פני ספרו מוסר, ויגל חושם למוסר — באחריו⁽¹⁸⁾
כל איש אשר חיד להכנס אליו לראות, להתפוח בפתחי מכליו
נפלאות ומוראות — להריח באבקת בשמיו⁽¹⁹⁾ ולהפיה בגנין, בערס
יריק תיכיו רעיוניו, בחכמות הראויות להבין בהם לפניו —

(14) לפ"ד ל"ה, "חקרנו" (ק.).

(15) כך הגיה המעתיק בגליון, ובכ"י, "המקראות" (ק.).

(16) כך תקנתי, ובכ"י, "ואת המלמדת"; והמעתיק הגיה בגליון, "המלמדת" (ק.).

(17) בכ"י, "בעולם" והוא ט"ס (ק.).

(18) כ"ל, ובכ"י, "באחר" (ק.).

(19) כ"ל, ובכ"י, "בשמיו" (ק.).

אל יחשב כי חביב לו בלבד סבס, להסתפק באמונות לעמוד
 לבח — כי אם לכפור בכל דברי תורה, ולהויליו למינות גמורה,
 כזאת וכזאת הזכיר אותו חסיד וכאריס על מלפס קרלו להזכיר
 חזרה אחד חזרה — ויירא מאד לחברו, וכמעט ⁽²⁰⁾ יאלס
 נפשו בדבריו — אך סמך על מקרא שכתוב עת לעשות לה'
 כי אמר בחדתי לנפשי לפדות בשלום נפס חסיד אחד להורות
 רעיוני אשר למלא דברי חפן יאלו מביבליס ודחופיס, ולא אשיח
 אל לבי להקלת עשרת אלפיס — אך כי השבע השביע, לבחתי
 שמך מדבריו אז לבניס יודיע — פן יכרו בזעמקי מנימו שיחות
 זדיס, ויטחו וינחוו ⁽²¹⁾ התלמידיס — ומה אמרו אחרי זאת
 הסוגיס בספרו בראש הונות אשר מרו ועלכו את רוח קדשו,
 ולא יירא אחד לנפשו — עברו על שבעתו, ויפרשו עלתו ⁽²²⁾,
 שלחו ידיס בשלומיו חללו בריתו — אשר לא למדו חכמתו
 מעודס, לללו בניס אדירים ורעלו ⁽²³⁾ חרס בידס — ואת אשר
 לא יציו זס לזכ דורשים ומלמדיס, ומי יתן ויכו שוגיס ואל
 יכו מידיס — כי בחמה אשר לא ידעו יעניקו, ובילדי נכריס
 יספיקו — והכת הזאת היא המגלגלת להכרד אחר דברי הספר
 הזה להשפיל הדרתו ומעלתו, ולקיס לאל מולתו — בהכנס כל
 אחד לשדס דרך חול במקלו ובתדמילו, ובאבק שטל דגלו —
 יחוגו בו ויטעו בשכור, פעס בפחה חקיק ופעס בעמק עכור —
 מבלי סלס יורדין בו ועולין, עד שלא התקינו עמס לשחדור
 בלויס להכנס לערקלקן — וכי תאמרו כלנו חכמיס בקווי
 גלילותינו, אין פרך בגדד אמנתנו, ואין לוחב ברחובותינו —
 הן לא נדקדקס עתה כס כי חכמת הספר מאד עמוקה, נפלאה

⁽²⁰⁾ ככ"י, "ולמעט" (ק.).

⁽²¹⁾ וככ"י, "ויסחוו" (ק.).

⁽²²⁾ ככ"י, "לעזתו" (ק.).

⁽²³⁾ ככ"י, "רעלו" (ק.).

הוא מכם ורחוקה — ואף אם עתה כדברים כן הוא ואמנם
 כי אחס עס, ודעות לגשכס טעם⁽²⁴⁾ — וכל אחד מכם
 במלחמות החורב כלים הבנים, נפל וגלוי עינים — כי באלכס
 לתורה ולתעודה מרבץ, ומשפחותיכם משפחות יעבץ — ורגלכם⁽²⁵⁾
 לא תנוע, שוכות אבותיכם ולדקתם עומדת לעד — מה העשו
 ליום פקודה ומחומה, יום עמכם חמות חכמה — ובניכם אשר
 לא ידעו היום מאוס ברע ובטוב לבחור, לא להם לדרך מזרים
 לשמות מי שחור — הלא טוב אמנה, בחורתי ה' נאמנה —
 אשר נשחקו לזרים וגפלו לאנמיה, אשר לא יכזבו מנייה —
 הלא ידעתם אם לא שמעתם כי מניית זו קשה כספחת בעור
 מנייות הקדחים, שאלו לעקור את הכל באים — ועוד שאלו
 מכירים וכופרים, ואלו כופרים ואינם מכירים — ועוד בשב
 הקדחים מדרכס, יקדע אם אמת יהנה חכם — בעשותם מלות
 הבאות לידי מעשה, ואולת אלה מסורה ללב ובחשך שמה יכסה —
 אין אומר ואין דברים בלי נשנוע קולם, לא יעשר ולא יקום
 חילם, ולא יטה לארץ מנלם — בימי עדנה יחשבו עולות ואון
 ועמל יחשובון, ועוד כי נשיבה ישובון, וכל באיה לא ישובון —
 לאו וראו⁽²⁶⁾ ארבעה עמודי עולם, אשר לבותם כפתח האולם,
 ודבר בכל מלכות מחשבת מהם לא נעלם — אם נכנסו לפרדס
 שלמים בחכמה, וביראת חטא לדרוש במעשה בראשית ומעשה
 מרכבה, ולא יאל מהם בשלים כי אם ר' עקיבה — והשני
 אשר הין והביט אל העמל, כאין יאל וימל — והשלישי אשר
 חדל מבינתו ולהעיר יגע, גם הוא הין ונפגע — והרביעי
 אשר לא קדמה יראת חטאו לחכמתו, ולטלות על צמחי עב שם
 מנחתו — בחוקתו בעשרו ורצ נכסיו, בהיות חכמתו מרובה

⁽²⁴⁾ לפ"ד פה ט"ס ו"ל, ודעה לגשכס יעס" כלשון הכתוב (משלי כ', י') [ק.].

⁽²⁵⁾ ובכ' ורגלכם" (ק.).

⁽²⁶⁾ הגיהה דף י"ד ט"ז (ק.).

מונעשיו — וזיך דאן זעה, דיין שמועס, יאזא לערנען רעס —
 די לעבן לעבן געדולות מונען דורש ושוחר, וזיך דיך אלישע
 אחר — אס קאן אירע לערשעניס שלומי אמוני ישראל שלמים
 ציראלע וזענען, אונזען על אהת כונה וזענען — ואס פתי כסיל
 זענען, זענען דאס מווער לעבן, נען אמונע ספי נען
 עני יער — ואלמלא עלמתי אה עני, ושמתי מסוב הידא
 על ²⁷ פני — ויחזקשתי למדי, מדעתי שאני כדי — ויחזקתי
 פני לאחר, כמעט נעני דגלי באין שפכה אשתי ²⁸ — על קן
 אס השתדלו רבונותו הדרשנים, אשר מווייזים אנו שותים —
 וכל קאני חיים, מווייזים אנו חיים — לשום מנמנעם בכל מחדש,
 לעול שער פרשם בפני כל אדם — ויחזקתי פני קנאלהם
 למשולות, כחזקתו שגם ספר רפואות ²⁹ — להשכין בלשון להט
 החרב המהפכת, למען האנע לבת — היא חרב בלשון חכמים
 ליעה, חרב חרס כוחה וגם מרובה — קאן יבואו זרים אל
 הקדש פנימא להקריב אס זר, ולגלות פנים בחורב — ישר
 פנים וזמית דעתם, ויחזקתי עליהם עתק יסמו ³⁰ — על עקב
 צהרם — ויחזקתי טות אדמוני המהפכת היחס לשם ³¹ שמים
 וזיך סמך בחזקתו על מוקדא שכתוב עת לעשות לה. גם רבונותו
 הדרשנים על זא החדשו, וכלס מוקדא אחר דרשו — הרב אשר
 פתח ודרש, ואשר מלדרש פרש — שזיכס נחבנו לשמים וכל
 אחר מוכס עשה לפי מקומו ושעתו, וזיך שלמה אחר בחכמתו —

²⁷ וכל' בשעת, "אע"ל" (ק).

²⁸ כל' בלשון הכתוב (החיים ע"ל, ב'); וכל' בשעת (ק).

²⁹ נדבות דף י' ע"ל, פסחים דף נ"ו ע"ל (ק).

³⁰ כל' בלשון הכתוב (החיים מ', ע"ל) אנו גם "יחזקתי" (שם ע', ד')
 וכל' בשעת, "יחזקתי" (ק).

³¹ כל' בשעת, "אע"ל" (ק).

עת לעקור ועת לטעת, ואדם ערום כסה דעת — גם רבותיו
 בקשו לגנוח ספר קהלת, ולב כסילים יקרא חולת — גם
 חזקו בחלותו, בקש ספר בתפלתו. — על שגם ספר רפואות,
 ונעשה³²) לו גם נפלאות, בדרשין³³) מאי והטוב צעניך עשיתי
 שגם ספר רפואות — (והנה) איך יתחנן לב אדם על רבותיו
 הארפתים וכליותיו ישתוק, אשר גזרו לבל ילחם אדם בלחם חבמי
 יונים בללם אל יתלוק, דהא ודאי קדמוס רבן — ואסור ללחום
 בלחמם שחטיהם שחטי מניח, ואמרו³⁴) חרור המלמד בנו חכמה
 יונת — והנה גם מלכי הערב בתחלת מלכותם, חכמו השכילו
 זאת הבינו לאחריהם, ושמו צרחות חקיהם ודחם — לבל יהנה
 אדם בכל חכמת ההגיון ובכל חכמות יונים, מפני שבדבריהם
 דברי מניח — ואחם בעקבות חבמי הקבלה לא ילחם,
 ובמשפטי הגויים אשר סביבותיהם לא עשיתם — ואם לחשך
 אדם לומר דע מה שתשיב את השיקורס, לקומם חרבות האמונה
 אמרו לא להרוס — כי תשובת חבמי היונים, הם האפיקורסים
 הם המוניח — ודבריהם הם נכוחות למשמע חזנים, ולחפאים
 לפרוק מעליהם עול מלכות שמים — ודבריהם קרובים להבין,
 ואני הפתאים קשובות להאזין — אם ימתק בפיהם עינים,
 יבחידי תחת לשונם — ואף אם ישמעו עליהם דברי רבנו בספר
 המורה בתשובות נאחות, ולשון מדברת נחות — קרובים דבריו
 בפיהם, ורחוקים מכליותיהם — הכופר ימסר להכחיש,
 והמאמין לא יחש³⁵) — ומה לנו בתורתנו לדון לחוב על מנת
 לזכות, ובאגרוף רשע להכות — ומה בלע להשמיט בלחי
 המאמין, אם יש להשמאל ולהימין — להבין אם בכליות

³²) נב', „ויעשו“ והוא ט"ס (ק.).

³³) ברית דף י' ע"ה (ק.).

³⁴) ביצה מ"ב ט"ב (ק.).

³⁵) כ"ל בלשון הכתוב (ישעיה כ"ה, ט"ז), ונב', „יהוש“ (ק.).

האנוני בני חשפות, ולהלום פתוחים יחד ככסיל וכילופות —
 בדיה ממוסר לשמוע וקשה לאבד, ומדברי חורם ישמן לבו ולאנו
 יבד — מדברי חורם קשה לקנות ככלי זהב וכלי פז וכל חבן
 משכית, ומוחין לאבדן ככלי זכוכית — ועל זה נאמר אל חתן
 את פוך, לחטוא את בשך — ובתוב המלט על נשך, אל
 הביט אחריו — כי מקדם אמונתו ערוכה בכל ושמורה,
 בקבלה ולא בסברה — כי לא על מאוץ הטבע הטבעו אדירה,
 אשר עקבית פלחים בשבילים, שכלנו לא נודעו כי מופתים³⁶ —
 ללב בני אדם לא מוסר, במסר הוא בשר — וכל הדעות אשר
 לא ידעו ויניעו, למולא לבוא עד השונתה לרוק ייגעו — סחרו
 אל חבן לא ידעו שיע, וכל חבן זו אלי שיע — ולבית כל
 חבני קדם נלאו להוליא לחור תעלומה, אלהים הבין דרכה
 והוא ידע את מקומה — גם אבותינו³⁷ בעדות אבותם הכמחם
 ושלם, כי הם בעדות אותיות ומופתים מבוים ממונה העולם —
 בהתהפך לחש המטה, ובהשם למטה — בהתהפך כחומר
 הוחם, ויבלע מטה אהרן את מותחם — ויהיו יחדיו למטה
 אחד בכפו, ברוח אשר הפגם באבו — וידו החזקה בעשרת
 שפטיו הרעים, וקריעת ים סוף ושנים עשר קרעים — ובהנה
 רבות עמו, אשר עשה לטיני פרעה ולטיני עמו — אשר התמו
 למוסדם, ובהחזק מים עמיק עמוק הולך יסודם, בהחזק מולד
 מואדם — למען נכיל ונאמן, כי על פי שכלנו אין להשמאל
 ולא לסימון — והמשיג גבול עולם לעקש את כל הישרה, לחבר
 הכלי המדברים על³⁸ מות ה' ברה — ומלאכת ממשכת

³⁶ לולי דמסתכל הייתי נורס: „שכלנו לא נבדעו בו מופתיה“ כלמן
 הכתוב (עובדיה פסוק ז); וגם נכון לפי הענין, כי המוסחא ככ'
 שיעשה (ק).

³⁷ המעדות הוסף נניין מלה „לא“, ולפ' ים להוסף שד, „ידע“ (ק-).
³⁸ ככ' כמעות „א“ (ק).

בדרכי החורב מלבו בודה, להגיע בית-צבית ולהתפלל
 בשדה — גבולות השיג להביא לעולם פורענות וקרי
 המינות — על כן כל ישראל קבלות חמוני, אשר לחסם
 חמונתם כי גורא הוא כל מעשה ה', ועמדו רבלי חמונתם
 הר סיני — חין לבס לשקול שרשי הדת במחוזי השכל במשקל,
 פן תפוג חורה וילא משפט משוקל — כי אם ללאה צעקות
 חיוני הנביאים וסודותם, ולהאמין בדברי חכמים וחידותם —
 ואם כתומים הדברים וחתומים, חמוס בכתב חמת וסומים —
 ודבריהם נשמעים בנחת, והמלטיג עליהם נדון בלאה רוחתה —
 כי כל דרכיהם דרכי נועם, וכל דבריהם דברים של טעם —
 ואחזו מה כי אם להשען על חכמי הקבלה בכל אשר לא נדע
 פתרון דבריהם חזיה יבשר, כאשר ישען העור על המורהו בדרך
 ישר — כי כל נטעי חכמי הקבלה נטע שורק, בלו זרע חמת
 כי לא דבר רק — ואחם שיתו לבס, להרחיק הליכותיוכס,
 והליכות בניכס — מבור שאון מעיט ה' יון, חורח עולם אשר
 דברו מתי חין — ואם הספר הזה מכל המדרג חלפים בת יכיל,
 ותחיה הוא לעינים וחמד הען להשכיל — הואיל וכודה רבינו
 המחברו, שתלמוד ספרו — מוילא את הרבים למינות גמורה,
 מה להם ולו ולעקור גופי תורה — העל חלם כל חס משתחא
 מחריש, וכאפטוי יפריש — לחיות ידי לומדי סועדים³⁹,
 והודחת בעל דין כמאה עדים — הלא תדעו הלא תבינו, כי
 לא נעשה סייג החורה לתלמידיו של חברהם חבינו — שאם
 יכיו כל ישראל לדיקים, חין חריך לסדר חיקון — ולא נלכס
 תורה לגדור פרעותיה בסלוגים ועקרבים, כי אם מפני הרבים —

³⁹ כך הגיה המעתיק בגליון במקום, "סועד" הכתוב ככ'; וחולם עוד י"א
 לחקן במחמד הזה, כי כלו מוקשה כאשר הוא לפנינו. ולפ"ד ל'ל כך:
 "להיות ידי לומדי סועדים" (פ.).

לא חשש למק הרבים ומכשולם, הלא נחוש איתנו
 עולם — וגדולה מאת נפלינו על חממתו הפלא ופלא
 על משענת קנה הכרית הרלץ אשר כל אחד אליו
 צוהה יתן המונים בעמק החרון — ואף לברית
 שביתתו קוד, לתת לספרו אחרית ותקוה — להשביה ממנו
 הולך רכיל ומגלה סוד להכרית, היעמוד כל העם בברית —
 היסך בדלתים ים בגינו, מצלי להגיד לאדם מה שיחו — אם
 עיינות ותחומות יולאים בבקעה ובהר יחסום, או יעמוד האופה
 ויגלה חן אגשים וצמוסרם יחסום — אך אמנם מאהבה רבנו
 ושגינו, להגחיל אורביו ים ועושר וכבוד צימנו, וכל יקר ראתה
 עינו — בחלמם שלח ידו לבקע באורות יאורים, הפך משרש
 הרים — עד אשר נפלו מנעותיו חוצה לאיליו ואולמיו, ויאלו
 מן המקדש מיניו — ולא השיב אל לבו, כי ישחו בני נכר⁴⁰.
 על בן אם לכבוד רבנו היתה קאחכם, ולא תחורו אחרי לבכם
 ואחרי עיניכם — מוראכם ותתכם יהיה על פני הכתות, אשר
 נתנו בארץ החיים מנחות, ובאו וגחו כלם בנהלי הכתות, ועל
 הברכים אשר לא כרעו⁴¹ — ואם אתם לא תקומו לגדור את
 פראותיו, ולהקים את הריסותיו — ולחוס על כבודו, לא תארע
 תקלה על ידו — מי זה יריב את ריבו, העושו יגש חרבו —
 יהנם משנה התורם יוכיח, ואת דמי המהלוקת מקרבכם ידח —
 ומה לנו עוד למופת ואות, ועיניכם הרואות — כי רבנו המחברו
 שם מנמתו בחזקת ידו, בכל לבבו וגששו ומאודו — לבאר בו כל
 תורה שבעל פה אשר על מזוקי ארץ מזוקים, כללים ופרטים
 ודקדוקים — ראש ויספרה, הכינה גם חקרה — ויחפש בנר
 שכלו כל מחבואיה, ויש יסודתו בהררי קדש על מבין תורה

⁴⁰ לפ"ד חסד פה מלח, „מקדשו“ (ק.).

⁴¹ חסרון הנכר ים כאן, ואולי ים להוסיף, „לשחות“ (ק.).

שכחז ועל מקראים — להורות מקום המערה לכל⁽⁴²⁾ יורה
 חזו, ולהנחות המושטע לבקש דבר ה' אל מבין חפזו — ורזון
 כל שאל להפק, בלי קושא ובלי ספק — להיות מהברתו משנה
 לתורה שכחז בסדר הלמוד, במקום משנה ותלמוד — להרחיב
 בלשון משנה לעדיו, ויהי אמונה ידיו — לזקת את אדני הקדש
 ברוחב מימי חכמותיו העמוקות, שבעה שבעה מולקות — כי
 לאשר לא ראו אור התורה עתה כשחקים בזהר, ובזהר הרקיע
 מזהיר, כי לשגור בכל מקום עט סופר מהיר — ובכל ענין
 וענין אשר חבר, לבו כלב האריות וכמעין המתגבר, כי לא
 בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר — כי אם בשפה ברורה, בלחור
 הלוות לרורה — לא נטה משפת הקדש על ימינו ועל שמאלו,
 רק עלה דק גבולו — בלשון מדברת נחות, רבו דבריו משמך
 וסמך למשיגים פתיחות — כי גם הם אשר⁽⁴³⁾ במאשר העולה
 וסכלות אסור ועלור, הניק דבש מוסלע ושמן מחלגיש לור —
 ואורח תורה בנתיבו כאור נוגה אשר עד גבון היום תמיד יגדל,
 ויונקתו לא תחדל — ובו נתן ה' תשובה, והיה העקיב למישור
 והרכסים לבקעה — ואף גם זאת במה הלכות, מתוך מהברתו
 בהלכות⁽⁴⁴⁾ — שאין אדם יכול לבא עד תכלית הענין, אם לא שתה
 מן המעיין — וכמה דוקיות שאדם שומע מקל וחומר מכה לשון
 התלמוד אם לא יהיה הלמד בור, שאין לך שיכול להבין אותם
 מתוך החבור — ופעמים יחשב האדם כי נגלה לו הענין והוא
 פלאי, כי תורק מבלי אל כלי — ואחם ראיחם כי הסומכים
 בתלמודם על משנה התורה הזה כי אם בפסק, אם לא שטו

⁽⁴²⁾ כך הקדתי, ובכ"י בנמית, "לכל" (ק.).

⁽⁴³⁾ פה ע"ס, ולפ"ד ז"ל: "כי גם לאשר" או "כי גם אותו אשר" (ק.).

⁽⁴⁴⁾ כך הקדתי על פי הלשון, "בכל בנמיתו בהלכותי" (תהלים ק"ט, כ"ד),
 ובכ"י בנמית, "בהלכות" (ק.).

ברחב מי התלמוד במוֹלָק — כשל יכשלו בזהרים כנשף באשמונים
 כנחיס, דמדנו מלחא למלחא כקותיס — ואם כך חורע בחבור
 שנעשה לתלמידים להחלמה, ולהבין בו כל ענין מעומד — על
 אחת כזוה וזוהה בספר המורה שכלו חי חיס, ואין בו כי אם
 רמים — כלם דלויס ממים עמוקים ולא מסר מהם כי אם
 ראשי פרקים — ואם כל רמזיו אשר רמז, מיוסדים על אדני
 פו — שנק דבר המגלה בדברי ישרו וכרמלו, ענין בארץ חבלי —
 כי כל מולא מימיו נחבן לסחוס, וביד כל אדם יחוס —
 וכל ענין וענין, לסבר המעין — ואף במקום אשר הופיע לגלות
 מנוכר להעלים, ולא התחיל ענין והשלים — ואם רחית רוח
 גדולה וחזק, אחר הרוח ישלח ברקי רמזיו כמראה הצוק —
 ואם בהאיר ברקו יאמרו לך הנו, התעיק עיניך בו ואינו —
 כאלו יד נוגעת על שפתיו, פן יעברו פיו חלי ממימותיו — אשר
 חזר, לקיים מה שנאמר כבוד אלהים הסתר דבר — ובסדר
 פרקיו היקרים, התחכם מאוד להערים — להקדים את המאוחר,
 והראוי⁽⁴⁵⁾ להקדים אחר, והשיאו לדבר אחר — וכן יתנו
 הפתאים בארץ החיים חתית, ילק לב הספר כמו אבן וילוק
 כפלה תחתית — ועל כפיים שרשו ים חכמתו כסה, ומי יוכל
 ללכת כי לא נסה — על⁽⁴⁶⁾ כל הקרב הקרב לגלות פני
 לבושו, הכי זה מתחייב בנפשו — אף כי ישיתו עיקר לדברי
 התורה, לילה ליום כחשיכה כאורה — ומה להם לעזוב משכנות
 מבטחים ושאינים, ללכת במדבר ארחות דדניס — ללין ביער
 בערב, ולך לך אמריקן למורא סחור לכרמא לא תקרב — הנה
 בארץ שלום יבטחו מאפס משטן ומשענה, ומה יעשה בגלן
 סירדנה⁽⁴⁷⁾ — ואם רבו קראו מורה הנבוכים, ישן היות כל

(45) וכן י, והראוי" (ק.).

(46) לפ"ז י"ל, על כן כ"ל" (ק.).

(47) כך הקדמ על פי הכתוב (במדבר ל"ד, י"ז) ולמען החרו, וכן, "הירדן" (ק.).

דבריו ערובים — אלו בעומותיו האופים ממנו כלנו עורים, ראויין אלו לקרותו נבוכה המורים — אמנם באריות הלועזים והעלגים, אשר לא שמועו קול הרב בהשתקות הוגים — חמם החורה והעלבון, מדרש על השתקת ר' שמואל תבון — ואחריו ר' יהודה חריזי החרה החזיק, להיות בהשתקתו מואד מויק — אף אמנם עון המעתיק הראשון הקל, כי הוא לא פנים קלקל, בהעתיקו אות באת במשקל — והאחרון הכבד, ושריד מעיר האבד — בשמותו טעמי המהדר, לאשר לא לזה ולא דבר — כי כל המעתיק ספר מלשון אל לשון, לריך שיהא בקי בהן ובשמותיהן⁽⁴⁸⁾ כשי כראשון — ועל אחת כמה וכמה, שיהיה בקי באותה חכמה — ובשתי חלה יאות להתחתן בכל ספר להעתיקו, כי ישלים חקו — ואם בהעדר אחת מהנה אח לבו להעתיק ערב, לא יתקו מפשע רב — וידענו כי המעתיק הזה מפשעים רבים לא יוכל להפדות, מפני שנעדר שתי המדות — שצדק לשון הקדש מעמנו, ולב חכמה הספר כל עמו — על כן נכשל במקל עניינו, ולא דבר בהם דבר דבור על אשניו — תהפוכות בקרבם, שקר נכבס ולא רוח בם — כי עניי הספר במעשה שכלו ילקם, ועל פי תבונתו העתיקים — ובכמה מקומות פשע בהשתקתו וחקל, בעשותו לרוע משקל — ולא עוד אלא שקרני הוד הספר גדע, המעתיק הרים ולא ידע — כי חור חכמת המהדר על השתקתו לא מנה, והרי הוא כספר שאינו מוגה — אף כי הוגד לנו זה כמה שנים כי רבנו המהדרו בקש לגנוז ממנו החלק השלישי המורה טעמי מלות וחקים, ולא יכול לגמו כי ילא בקלוי חיים הרחוקים — מפני שהשב כי ילא מן השורה, בתלותו הריים בשערה — ואך יחשב אדם בסודי טעמי מלות להשיגם, לתת בהם טעמים לפגם — ואף כי אמרו רבותינו מפני מה

⁽⁴⁸⁾ עיין הקדמת המהרש"ה הענין לס', "חושות הלשונות" (פ.).

לא נתגלו טעמי מלית ונתנה מדת⁴⁹) הדין להיות טעמוס סוד ועלם,
 שהדי שני מקראות נתגלו טעמוס ונכשל בהם גדול העולם⁵⁰) —
 והלד השום שבהם בהעתיקם הספר הזה מלשון הגרי, אל לשון
 עברי — להושיט כוס יין למור, ולשים מס זהב באף חזיר —
 לקשר מעדנות חכמה בלזני חוילים, ולפתח מושכות כסילים⁵¹) —
 בשומם הספר הזה, למרמס לכל כסיל החם, וכל עלב נפון
 ונצום, וילא העול הזה — כי גם ערב רב ואת האספסוף,
 כל אחד צעיניו פילוסוף — גם הלאן והבקר פשעו ידיהם בעיקר,
 להוציא זולל מייקר — שחו בשמים פיהם ובאדן תהלך לשונם,
 להמלך עם נפשם בדיעת קוים, וחכמת ומנמת⁵²) עוד חוגם —
 ברחשית דרכיהם מחשבות ילדי חוגם בקרצם יתחוללו, ואחריהם
 צפיהם ירצו — להג בדברים של קודש מנהג חולין, ופעורין
 מן ההפלה ומן התפילין, ומורדין בקדש ולא מעלין — ויושביו⁵³)
 ארץ המערב, השומעים לקול ערב, אשר ראו המורה בכתב
 בלשון ערב — גם אלם ציין שגו ובשגר העו, ושחו ולעו —
 בנפלים במים שאין להם סוף וראשי ההמים לא נראו, ולמלא
 פתח תקוה גללו — ומי יודע אי חסיד אי עניו, השלם בכל
 ענייניו, אשר ילא בשלום בשמו אל המדבר המורה הכוא מנמת
 פניו — ומי לנו גדול ביראת העל והכמה, מבן עזאי ובן זומא —
 לאמנן מוסדי אמונתו בעניני המורה, ולא נעו חמט ספיו מקול
 הקורא — חם תבקשו בו בדורנו זה לא המלאכה לעד ולאות,
 ומי יודע חם נברא ואם עתיד להבראות — ואם יש חכם

⁴⁹) כ"ל, ובב', „מדוח“ (פ.).

⁵⁰) סנהדרין כ"א ע"ב (פ.).

⁵¹) חייב ל"ה, ל"א (פ.).

⁵²) לפ"ד פה ע"ס ונ"ל, „וחכמת ומנמת“ (פ.).

⁵³) כ"ל, ובב' בשמות „וישב“ (פ.).

בספרי ימים טעה לבבו, ולא⁵⁴) ידיו ורגליו בספקות נחשבו —
ולבו בקרבו בתוך להרים כליל, ולאור המורה נגה עליו ובו אור
חיל — לאמץ רעיוניו הנכשלים, ויזג בו כל הנחשלים —
במותו שרשי האמונה על חלם, והמדד וישב בללם — האזי נמו
מדרבנן תופש לילו, וגם שם לא ימוח לו — כי נהדכו לו כמח
גדרות, ובעלו לו כמח גירות⁵⁵) — ולא יחרך רמיה לדו, ויאל
שכרו בהפסדו — ונפלונו על אנשים חכמים ונבונים ויודעים,
אך נבערו הדושים, ויהיו מאשרי תופשי הספר הזה מתעים,
למסוך בקרצם רוח עושים — בהיותם פוסחים על שתי סעיפים,
ובסך סינים על חרש מלפים — ביום נעם יגשגו, וארמונות
חולתם יפסגו — סורי הגפן נכדים מריח מיניו יפריחו,
ידעו אף יזריחו — נחיצות היושר מעשים, והליכות אורה
עולם מקוים, מפני שאין טעם עז ופריז כיום —
הואה על עס' ה' חשבתם, וכואה וכואה שמעתם, ועל עדת
פתחים הופעתם — רחמים כיום נאלות, ולא עליהם בפריות —
לאמר הבה נתחנמה לו פן ידבה, וגר אלהים טרם יבבה —
היזכה חום במאמי רשע ובחופת חזן זעומה, אם ילך בכים
חבני מרמזה — הלא הוא דרכי חוש ישמור, וכל לעדיו יספור,
ומי זה יתבדק בלבבו לאמר — שלום עליך נפשי, ואת ביתו
יעשה חפשי — ואם עיניו יעלים, למלעיגים ואין מכלים —
להיות כאיש אשר לא שומע ולא יפתח פיו באלם, לא יוכל
להתעלם — מי שם בידו לחחות במקומו וחושך שבע מוסדו,
נחפש על אנשי עירו — ויבא בעל הכרם ויכלה את קוליו,
וישמה ישראל בעושי —

⁵⁴) לפ"ד חסרה פה מלה, "מאה" (ק.).

⁵⁵) חולי הוא מלשון, "כאבני גיר מפלות" (ישיה כ"ז, ט') או (אם גם
בדוחק) מלשון, "גירא בעיניה דמנא" הנמא בתלמוד; ולפ"ד חסרה
"גירות" (ק.).

בדרך כל תלמודי חכמים, הסולכים באמת ובתמים — (לפנינו)
 דרך כבוד בנחת ושובה, אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה —
 לא יחל אלא בה קול שפסקו⁶² הלכה כמותו לסמוך בכל מקום
 עליו, חל שהכל פונים אליו, הלא עמד ר' יהושע על דגליו⁶³ —
 והמעיט מהם כי ילרס הרע מערס, ולבס האונס הסניקס, להדיח
 את יושבי עירם — לעשות כוונם למלאכת מורה הנבוכים, ולהסך
 לה נסכים — עד כי יצואו עד ספרד, לשם דמועותם במורד —
 להדיח יושבי פחות, וקריות עליזות — ולסכסך מלחמה ערוכה,
 עיר צעיר ממלכה בממלכה — כאשר עשה ר' דוד הכהני⁶⁴,
 אשר חטא ואשר החטיא — והשב כי המלא כקן ידו לחיל העמים,
 כפתאים כחכמים — לאסוף כל הארץ לחלפים ולרצבות, כאסוף
 בלום עוזבות — ואני וכל החרדים אל דבר השם עמי, הקדשתי
 את השם נגד זקני עמי — ונהגנו בו גזרת רבותינו הורפותים
 עד גרשנו⁶⁵ מן העיר הרב הגדול ר' נתן חמי, אשר היחה
 ידו בכל זאת עמי — ופן יחשדוני⁶⁶ על הרמי בין דגלי
 מערכותיהם את דגלי, כי אני עובר ומתעבר על ריב לא
 לי — או שמוא יאמרו כי נדרשתי ללא דרשוני⁶⁷, ומלאתי ללא
 בקשוני — באתי לשום אחזתי בלזניכס, ובהי זאת תחומותיכס,
 כי קלת החכמים אשר בגלילותיכס — בראותם כי קלת שכנינו⁶⁸
 חשפו על הרב המכר זרוע זדונם, והאריכו מענית לשונם —

⁶¹ ובכ"י, "להשיב" (ק.).

⁶² ובכ"י, "שפסקה" (ק.).

⁶³ ואמר חין משיתון בבת קול, עיין פסא מיעיל דף ל"ט ע"ב (ק.).

⁶⁴ הוא ר' דוד קמחי (בנשיש); ולפ"ד יפה רמז עליו במלה "הה"י" (ק.).

(אשר הציא להטן להרוח) כי קמח בל מן החטים (ק.).

⁶⁵ ובכ"י, "גרשונו" (ק.).

⁶⁶ בכ"י, "יחשדני" (ק.).

⁶⁷ ובכ"י, "דרשתי" (ק.).

⁶⁸ ובכ"י, "שכנינו" (ק.).

ה' אלהי דברתי חסדתי, על אשר לא נחיתי ובידי למחות —
 על אֲנִי בְּחַתִּי לְהַתְנַחֵל, לְהִיֹּת נָקִי מִכַּסֶּס וּמִיִּשְׁרָאֵל — כִּי אֲנִי
 מִנְחָלָת מַעֲשֵׂי־אֱדֹמִים וְאֵלֶיךָ נִפְשִׁי הִלֵּלְתִּי — כִּי אִם תּוֹרָה
 שָׁפַעַל פֶּה לְקַבֵּלֶת יִצְחָק מִדֹּשֶׁה, כִּבְר הוֹחֵק בְּנִחָלָה לְשִׁנְיִי אֲבִי
 אֲמִי שָׂכַס אֲחֵד עַל אֲחִיכֶם כְּמִשְׁפַּע הַיְדוּשָׁה — וְשָׁאֲלוּ נָא בְּסֹדֶר
 הַקְּבִלָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַחֶסֶד הַגָּדוֹל ר' אֲבִירָם בֶּר דָּוִד הַנִּכְרָג
 עַל יְחִיד הַשֵּׁם הַגָּמוּלָה בִּידְכֶם, וְהוּא יוֹרֵה אֲתֶכֶם —
 גַּם אֲבִירָם מֵרִיז' לֹא בַעֲקָבוֹת בֵּית אֲבוֹתָי וְאֲבוֹתָיו עַל כָּל
 הַנְּעִימִים אֲלֵיהֶם, לְבַעַד מִכָּל גִּלְיוֹתָיו שְׁקוּיֵי הַמִּינִים וְגִלְיוֹתֵיהֶם —
 עַד אֲשֶׁר הִרְס מִבְּרִי עַם וְנָחֵם לְאַרְץ הַיִּרְדִּי, וְלֹא הָיָה בְּיוֹם
 אֵיךְ ה' פָּלַע וְשִׁרְד — בַּעֲשׂוֹתוֹ בָּהֶם וּבְסִפְרֵיהֶם שְׁפָעִים וְנִקְמוֹת,
 קִרְאוּ בַּמִּנְחָת עָלֶי אֲדֻמוֹת — לֹא נִשָּׂא פָנַי שָׂרִים וְשֹׁאֵן עֲלֵיהֶם
 חֲדָל, וְלֹא נִכְר שׁוֹעַ לִפְנֵי דָל — עַד אֲשֶׁר שָׂרַם אֲתֶם מֵאַרְץ
 חִיִּים שׂוֹרֵם וְעִנְיָן, וְלֹא הָיָה מוֹדֵד כֶּנֶף — וְאֲנִי⁶⁹ לֹא מִנְחָתִי
 אֶת מִקְוֹמִם, וְלֹא עֲלִיתִי עַל הַר מַרְוֹמִם — גַּם לִי לִבִּי כְּמוֹהֶם,
 לֹא נִפֵּל אֲנִי מִכֶּם — הַקִּיּוּמִי עַל סִלְעַ הָאֲמוֹנָה רַגְלִי כְּאֲשֶׁר
 הַקִּיּוּם, וְהַקִּיּוּמִי פִּעְמִי קִגְּאֲתִי לְמִשְׁוֹאוֹת כְּאֲשֶׁר הִרְיָמוֹ⁷⁰ —
 וְעִמְדָתִי בְּכָל אֲשֶׁר עִמְדוֹ, וְלִמְדָתִי כְּאֲשֶׁר לִמְדוֹ — וְאִם הוֹפַעְתִּי
 בְּתַלְמוּד סִפְרֵי־הַלְוִיִּים וְרֵאשִׁית דְּבָרֵי חֲכָמִים גִּבְרוּ מִנִּי, לֹא
 הִלַּכְתִּי בְּגִדְלוֹת וּבְנִפְלְאוֹת מִמֶּנִּי — כִּי כָל דְּבָרֵי רַבּוֹתָיו עָלֵי
 חֲבִיבִים וְנִלְמָנִים, וּבִקְגָאֲתִי אֲלֵיהֶם מִיָּמַי שִׁחְקוֹ אֲבִימִם, וּמַעֲשֵׂה
 אֲבוֹת יַעֲקֹב בָּנִים⁷¹ — וְאֲנִי כָל יְמֵי עַל שִׁלְשָׁה דְּבָרִים הָיִיתִי

⁶⁹ לַפֶּד' ז'ל, „וְאֵיךְ אִם“ (פ.).

⁷⁰ קַךְ תִּקְרִי, וְכִי, „הַקִּיּוּם“ (פ.).

⁷¹ עֵינן הַמִּזְכִּיר 1859 עמוד 93 וְכֵן (בְּתַקְוִימִם) עמוד II; וְכֵן
 מִנְחָלָה בֶּס' בֶּן סִירָה דָּף כ"ו דְּמוֹס בְּרִלִין וְכֵן ר' קִמְחִי עַל מִשְׁלֵי עמוד
 כ"ד, וְעֵינן פ"ע אֲוִיר נִחְמַד ה"ז עמוד 114 (בְּשִׁישׁ).

מלשער, ברוח משפט וברוח בער, על חמור⁷²) בין הסדסים אשר במולד ווער, ועל המשלח את בעירה צפדס ובער, ועל עס הארץ בתלמידיו חכמים גוער — אך אמנם שמענו על הרב הזכר ועל סיעתו אשר חטאו ואשר נואלו, ובאחת יבערו ויכסלו — צראותם בעלי מחלקותם גוי גדול יעור, לרעה נשנת בעור צפרס⁷³) ונמרח עמוק מן העור — והמה דברו אליהם קבות מדעתם כי עז אפס, וגיד צרול ערפס — כי זאת בכל הארץ מודעת, בעושי כל מלאכה במעלות ודעת — כי הדופא או הדואה מכה בלתי סרה, וידוע ידע כי באחרונה תהיה מרה — ילחם עליה בעיב לחשו תחלה, ואס⁷⁴) צאח לא ימלא לה רפואות תעלה — ישמור מאד לנפשו מהניף עליה צרול ומעטות מכוס, כי (אס) לזר ולחבש ולרבות⁷⁵) בשמן חולי יש תקוה — גם החכם החפץ לרפא חולי הנפשות, את מכותם האנושיות⁷⁶) — להשיב⁷⁷) רבים מעון בלכתם בדרך לבב שובב, לתור אחרי העינים והלבב — לא יסור עליהם ציד חזקה, להוציא מתחת לשונם רעה בפיהם מתוקה — ולא בשע לשון יכס, הערב עליהם והשכס — גם לא יזרק בהם מרה, דאניהו ניהא לכו בהפקירה — ואזנס לקול הדופה ערלה לא יחדד לבס לזפר, ולא יחס לקול שופר — ואיך יהליף גזעם אשר הזקן בהם ושרשם, כי אס צרק בשמן מליה מחלת נפסם, ושמן ראש כל ימא ראשם — במו פיו יאמאס, ובנאות דשא

⁷²) ובכ"י בעשות, "המור" (ק.).

⁷³) ובכ"י בעשות, "בשרשם" (ק.).

⁷⁴) ובכ"י, "ואח" (ק.).

⁷⁵) לפ"ד ז"ל, "ולרפק" (ק.).

⁷⁶) ובכ"י, "אנושיות" (ק.).

⁷⁷) ובכ"י, "להשיב" (ק.).

אמרים ירביים — ובחבולות ובמחשבות, להטות בהם הלבבות —
לא להבאש לכל חס יינו אשר מסך ועצחו אשר טבה, כי אם
בהטעמו טעמים לשבח — כחכם בסכל, והנפש היפה תאכל —
לא ולמד מנודות הקב"ה בלאת ישראל מנודים כי גלוי וידוע
לפניו כי בדרכי העם הזה התחתים, ועל כן לא נחם אלהים
דרך ארץ פלשתים — והנה פירש בטעם, פן ינחם העם —
ואם אין מדה הדן להכריחם, ועל כן ארץ פלשתים לא נחם —
על אחת כמה וכמה מדה צבר ודם, שוכני צחי חומר אשר
בעפר יסודם — שאין להסגיר את ישראל ציד גויס ערלים,
להיות אויבינו פלילים — אשר לשונם ומעלליהם למרות את
כבודנו⁷⁸), ולהפך למשחית כודנו — להביף תורתנו בנפת שוא
תופה, ולנזק אותנו כדור לנפש, ואחריתו ראש ימינו יפטרנו
בשפה — כי יאמר בחשך מחלקתם ידמו, חלק לבס עתה
יאשמו — אף כי יסבו מחלקתם להכריע אדונו הסגמון אשר
קראתם נמס, וחמדות החורג בידו כעס להמם — ורית תורתנו
להבאש, והיתה לשרפה מאכולת אש — עד שנתגלגלו הדברים,
לשריפת הספר הזה על ידי הכומרים — ואויב מחרף ומגדף
ואכל ושבע ודשן, בראותו חמרת ה' שרופה ואת הכר עשן —
ובמעט כליו באשם תקום, ואמרנו חולי מחלקת שלא לשם
מאוס — וידענו כי יד בעלי מחלקתו המקיים ליום אידו,
ומשחיתו השמחים בפידו, היתה במעל הזה בידו — כי כל אחד
מכם גורל מריבות עליו הפיל, לאמר אלהים עזבו רדפו ותפשוהו
כי אין מויל — עד מדוהו וסחרמיסו, ובגד עדים שמוהו⁷⁹ —
וסבבו מלאכי חבלה, על הקימו ועל הרימו נס הקבלה —

⁷⁸ ובכ"י בטעם, "כבודם" (ק.).

⁷⁹ הסדתי מלת "עם" אשר בהעתק כ"י אחד מלת "שמוהו"; ואולי "ל",
"ובגד עדים אכלו עם שמוהו" (ק.).

כי ראה כי מחמדים נשכחו מלג כמת⁽⁸⁰⁾, ואין מורה על
האמת — ואיכבה כהיום חפץ ה' בידם יללח, וכמה פשעו
ומרו וסוף לא סלח — רק כל אחד פשעו מכסה, לאמר עזתי
חקים וכל חפצי לעשה — וכראותנו אגרות⁽⁸¹⁾ אחינו הבאות
מקלוי גלילותיכם המדברות לחות בלשון נערב, המצטרות
לכא רב — לזכותו מדינת בעלי ריבוי, וכי יך לקחו בעיניהם
ויצבו — ולפי ראות העינים, עיקר מחלוקתו לשם שמים —
ואם תרצה⁽⁸²⁾ לדבר גבורה ממלים ערך, השעה היתה לריבה
לבך — אז רפתה רוחנו מעליו, ונולח למרחב רגליו — ולכל
גלילותינו העומדת להדרו⁽⁸³⁾ עז, להיות לו ולתלמידיו למחסה
ולמענה — לכל ישמעו הקהלות לקול מלחשים, להושיע את הרב
ותלמידיו להאשים — כי רוב המחזיקים בספר הזה בכל
גלילותינו בכל המקומות אשר שמעתי מקריבי אש זרה במחשות,
הנם שתי הכחות — האחת כת החנפים העושים תורה פלסתר,
ועבירה שבזנעה נעשה להם כהיתר — אשר תורתם לבוף
כאמון ראשם, נדק לבשו ולא לבשם — וכעניות כת העשירים
ומתי העטמונים, אשר גבולות עולם משגים, וכמה השונים
וכמשגים, המנפלים והמסגים — אשר שמו עשתו ויצעו,
ואצויים מדרך יבו — העומדים ארחות יוסר, לבעל את התורה
מעושר — וכל אחד מהם כי ידבר אל התורה שלום, במתן
ורסן עדיו לבלום — ולשבר סלע המחלוקת פשים לשיט מחליק,
נראה כמכבה והוא מדליק — ומעשו כמעשה מטאטא הנפח,
תאכלהו אש לא מופח — די יסבר להשנים זמנן ודת, כל קבל

(80) וב"י בשעת „במה מלג“ (ק.).

(81) כל"ל, וב"י „אגרות“ (ק.).

(82) לפ"ד ז"ל „הרצה“ (ק.).

(83) וב"י „להרדי“ (ק.).

די חומתא דמלכותא דשמיא מניח עדה — וכל חבמי הקבלה
 אשר ראותי ואשר שמעתי מפיהם ומפי כתבם, נתיב רבותיו
 הלא פתים נתיבם — ומדברי החורה יתנו עידיהם, שהלכות
 מושבים את ידיהם, והגרמנים ראו לעול דלת בפניהם —
 לבלתי השקית לניח ולאפים כלם מנחלי עדניו, ולבלתי פתח דלתי
 פניו — והכל מודים בין לדברי החושד, שיעשה הסם מכל
 ואפילו על ידי שד — ותדעו באמונה כי כל האגרות על
 המחלוקת הזאת קגאות⁽⁸⁴⁾, מאת העובדים מצרנגש⁽⁸⁵⁾
 משאות, אשר שמעתי מפי מגידים כי נתנו על ידי ר' דוד בשם
 קבלנו לגלילות⁽⁸⁶⁾ לא מאת הקהל הסכמו, גם לא מדעת
 הרבנים נכתבו וחתמו — ולא שזפתם עינם, ולא מהם ולא
 מהמוס⁽⁸⁷⁾ — ואם יש ספר ולא בהסכמה גדולה או קטנה, כי
 אין בפיהם נכונה — והותמנו למותו חייו בצור, יומם חתמו לנו
 לא ידעו אור — ואדם אחר לא בא בסודם, כי אם החותמים
 בו בכתב ידם — ויין החותמים באגרות הסנה אשר לא ידע⁽⁸⁸⁾
 כל ספר ומכתב לא בן⁽⁸⁹⁾, עד שירבה שחור על הלבן —
 והמה לבדם נחלו לזבא, להחלמק לעלות במרכבה — לדבר
 עתק⁽⁹⁰⁾ על רבותיו הצדשים, וכמה פעמים הזהרתים —
 והוכחתים בתוך קהל ועדה, לבל ישלחו יד לשום בלופי
 העושה — וכל העם מהדו ואחד מהם מהר, ויעפילו לעלות

⁽⁸⁴⁾ לפ"ד ז"ל, "הקגאות" ומוסב על האגרות (פ.).

⁽⁸⁵⁾ לפ"ד ז"ל, "מצרנגש" והוא העיר Burgos (פ.).

⁽⁸⁶⁾ ובכ"י בעשה, "לגלילות" (פ.).

⁽⁸⁷⁾ כל"ל כלם" (וחקאל ז', י"ה) ובכ"י בעשה, "מהמו" (פ.).

⁽⁸⁸⁾ ובכ"י, "ידע" והוא ט"ס, כמו שחזקה מהערה 89 (פ.).

⁽⁸⁹⁾ ובכ"י בעשה, "בן" (פ.).

⁽⁹⁰⁾ בכ"י, "עתק" והוא ט"ס (פ.).

אל ראש הכר — ואחס רבותי קטלות הקדש בכל הארץ האחת
 מודעת, כי אמונת עתהס חסן ישועות חכמה ודעה, — ומלפון
 זהב חכמתכם יאחז, וכל חכם לב יתאו להיות מימי חכמתכם
 שותה — ובכם חכמים יודעי⁹¹ העתים, לכתת⁹² חרבות
 בעלי המחלוקת לאחים — הבו לכם הלום דבר ועזה, ולא
 הלומי עוד לריב ומלח⁹³ — כי מה שנעשה, כבר נעשה —
 ואל תתנו לבעלי המחלוקת לדחות את הרב בשתי ידיס, דאקמלא
 ובר קמלא חרבה ירושלים — ואלינו כל אחד מהם אל⁹⁴ ידו
 ואל שדי אל יתגבר, ועל חכמי הקבלה אל יתעבר — ותכל
 תלונתם, כי רבים אשר אחו מאשר אחס — כי כל לפוני העזה
 האחת רוח עושים ילפון, למען תפתח הרעה מלפון — על כן
 חליכם המלוח האחת להשביח שאון גלי יס המחלוקת ודטים,
 שישראל בזמן הזה כספינה המטורפת בים — קן תלא כחם
 חמת המליקים אשר רבו מארצה, ובערה ואין מכבה — כי
 לא בחרב ובחנית מנלטנו בכל דור ודור מיום גלותנו, מיד
 העומדים עלינו לגלותנו — כי חס ביות תורתנו מימי קדם
 קדמתה תורה אחת שמורה בכל וערובה ולא נתחדשה השנה כי
 מן היום אשר השם בחרנו, ומן העמים הבדילנו, והיה שעמדה
 לאבותינו ולנו — והיה כי ישמענו⁹⁵ חובינו, כי אלת יד
 חמונתנו — אשר מוקדם עשתה בדים ותשלח פארות, ביצב
 קציריה נשים באים מאירות, וחלקת חמדתה הפרוה לרים בחרות
 בחרות, ונעשית תורה כשתי תורות — לא על בעלי המחלוקת

⁹¹ בכ"י בטעיה,, ודע" (ק.).

⁹² ובכ"י,, גכחת" (ק.).

⁹³ בכ"י חסר מלה,, ומזה" (ק.).

⁹⁴ בכ"י,, אל אל" (ק.).

⁹⁵ בכ"י,, שמענו" (ק.).

לבדם מחשבותם, כי אם לפקוד עין אבות על בנים ועין בנים על אבותם — לבער כאשר יבער הגלגל, וממלא כל ישראל בגלגל — מי בכם מכל עמו, יראי השם וחושבי שמו — לשאת בעדו ובעדכם רגמות ותפלות, ולהתחלץ על משמרת ה' כל הלילות, ואל תעמדו על דם הקהלות — ושיתו לבכם אל חיל הגולה, אם לא תשיתו לבכם לתורה היוצרת היא העולה — ושימו⁹⁶) לפיהם מחסום צמח ורסן עדים לבזוס, בקשו נדק בקשו שלום — והשם אלהי אבותיכם, ישפוט שלום לנו ולכם — ולקנות את שאר עמו יוסף ידו שנית, וקשת המהלוקת יבצר וקֶץ חנית — ויתן לכם רחמים, ולא ימנע טוב להולכים ברחמים —.

אני הוא המדבר באוזני השרידים, אשר אל דבר השם חרדים, לשם שלום בין התלמידים —. והנה כתבתי להם שלשים במועלות ודעת, ואשר המדבר באוזן שומעת — הטובה מעיל אהבתכם כשלמה, רוחה באור פניכם הבמה, ובהגיגי לבי יהיה חימה — לשון תכלתכם והורכם, היוצק מי שלום על ידכם.

יוסף בר' שוורדס הלוי זצ"ל.

⁹⁶) ובכ"י, "ושימו" (ק.).

ב.

כתב ששלחו לקהלות קשטיליא וארגון הנשיאים בני חסדאי
על רבני צרפת אשר כתבו על ספר המורה (*).

עד מחי לפני חשב¹), עורו והקילו²) מחשבותי, עורי
לשוני עורו³) שפתי, אם לא עכשו אימתי — קומי ה' ודרעיין,
משחו הגליון, ואל תמנעו עלמכם מן הכגיון. קומי הגבורים,
ולכו אל הגברים — עשו חיל ודברו זכא, עולו ודברו⁴) ורחמי
המורכב — אספו אסורי התקבלו זקני, כי עת לעשות לה' —
ולא לאדם המלחמה, כי לה' המריבה הזאת והמשעמה, והמלחמה
הכבדה הזאת והעלומה — איננה מלחמת שגאה, ומריבת קנאה —
רק קנאת איש ירא ה' את כל יועץ בליעל אשר על שקר יעזור,
מלחמה לה' בעמלק מדור דור — לכן איש את רעבו יחזק
ויעזר, איש לבנים יודיע ויזכיר — לאמר חזק ונתחזק בעד עמנו,
ובעד תורת אלהינו — למען לא ירבו בינינו מחלקות ותגרות,
ולא תעשה תורתנו כשתי תורות — כי זה ימים ילאו אנשים
מקרב אחינו, וידיחו את קלח חממינו — הם המה חממי צרפת

(*) מחוך הגדה החכם רמ"ש נ' אלי המופסת למעלה, יראה הקורא כי
באו לידי מחוך עזבון כל"ה חן טוב מכתבים רבים בעניני הדיוט ע"ד ספר
המדע והמורה (המכתבים גם במאמר בקורה אשר בשלש ס' המדה נזוה
עמוד כ"ד) וכי בדעתי להוסיף לאור. — אמנם יען כי בקיומו המכתבים
אשר בידי היה חסר כתב, כתב בני חסדאי לקהלות קשטיליא, שמיני אל
הח"א מייאבוער להעתיק לי מחוך גוף הס' המונה באקספדד, והוא
מיותר לעשות שאלתי ברוב טובו, והגני טחן צוה את העתקתי לפני
הקוראים. (ש"ד'ח"ה).

(1) נריך להוסיף: „עד מחי“ בעבור החרוץ, וכן העתיק הכל"ה „הן טוב“
במקום המזוין למעלה. (ש"ד'ח"ה).

(2) כל"ל, ובכ"י „עודה והקילה“ (ק.).

(3) כל"ל ובכ"י „עורי“ (ק.).

(4) כל"ל ובכ"י „עולו ודברו“ (ק.).

לעשות חוקק ורשע, ולדבר על ה' ועל משיחו תועב — אהבה
 על אבותינו גדולי פרוינסא רוח חכמה ובינה נפלאה, ועבר עליהם
 רוח קנאה — רוח עלה וגבורה, להשיב מלחמה שעה —
 וכראות חכמי נרפת גדול העלה ורב התושיה, ביד החזקה והזרוע
 הנטויה — בשוב והכלמו⁵) ממשעיהם, ונחמו מדדריהם, ושבו
 מדריכהם — ויקחו עמכם דברים, דברים טובים וישרים —
 כלם ערצים ולחים, כלם למבין נכחים — ראו את רצוננו
 אלה בדברי נועם ודברי טעמים, ודברי חכמים נחת נשמעים,
 וכראות המורדים והפושעים — כי אבדה תקותם, ולא נתקומה
 עלתם, על יד חכמינו הרפאים — קמו ברוב זדום, וידרכו
 את לשונם, קבר פתוח גרום — ויתלקטו כל איש סורר
 ומורה⁶) וידברו באזניהם, אמור להם — למה זה חנינו
 נפשכם וימסרו ספר המדע והמורה ביד הכוזבים, וגדולי
 הגלחים והשעירים — להרחיק עד קצוי ארץ וים רחוקים
 מדודכם, ולדקוף אחרי הכופרים בתורתכם, ולבער דרע
 מקרבכם — הלא גם בנו ספרים, ספרי מועים וכופרים —
 בשם מדע ומורה יקראו, ידועים דמים מלאו — עליכם
 המלצה הזאת לשמרנו ממכשול ככם, כמונו כמוכם, קומו לאו
 עליהם ובכלי ריק הליגוס⁷), רדפו מהר אחריהם כי תשיגום —
 בערו את במושבותם, לא תשובו עד כלותם — כי הרצו להם מואד
 מתנות, והוסיפו לפזר ולשלוח מעות, לכלם נתנו חליפות ומגדנות —

⁵) לפ' ד' ז'ל, „והכלמו“ (ק.).

⁶) ז'ל: „ויתלקטו כל איש סורר ומורה, וימסרו ספר המדע והמורה, ביד
 הכוזבים, וגדולי הגלחים והשעירים, וידברו באזניהם, אמור להם, למה
 זה חנינו נפשכם, להרחיק עד קצוי ארץ וים רחוקים מדודכם, — כמו
 שהא' באז' ח'ז' נד 171 (ש'ד'ח.ה.).

⁷) לפ' ד' ז'ל, „תשיגום“ (ק.).

עד אשר עורו עיניהם, לבשתם ולבשת פניהם — ובטון
הדור השלימו מלאי ה' זדון לבם וכחשם, והללו רשעים על
תאות נפשם — היום הבוא קצוהו עליהם, יום משתה ועל
זרעם אחריהם — ויתר דברי החילולים, ומספר הגלולים —
אשר עשו בספרי הקדש, הלא הם כתובים בצמח ספרים
שלוחים בכל קהל הקדש — בכל זאת לא שב אפס, ויעו
עוד יד זעפס וקלפס — וחשבו מחשבות עול וחמס, לתת
נדיבי עם המאמינים בה' וצמחם עבדו למרמם, ויעקו
עליהם, לפני שופטיהם ושועריהם, על לא עול בפיהם, ולא
מרמה בפיהם — לב הותל העם ורוח שאר משאם⁸;
שנו בחולתם וככלב שבו על קיאם — ויבאו אל הצעירים,
וגדולי הכמרים — בוכים ומבקשים, מאת הדורשים — עובדי
האזנות והאזניים, לעשות בספרי הקדש הנשאים שפטים —
ובמאותם הצעירו צערה, הגדילו המדורה — ויקחו את לשון
הזהב והאדמת, שני לוחות הכרית לכבוד ולתפארת — ומשנה
שברון שברון שברון לעיניהם, וישרפו כעת לפניהם — ויערכו
עם נדיבי עם מערכה מול מערכה, ויהפך ה' את הקללה
לברכה — ויהי כי הריקו המרעים את הרצם, וארכם⁹
לא מוקדצם, והמה מטיבים את לבם, לא ידעו כי יושב בשמים
ישחק בם — לא הבינו כי שעתם המשחקת להם, נהפכה
עליהם, והכבדים ממשלוחם נלחמו עמם — והנה מלאכי
החור¹⁰ הבחילום, ולפני השוערים הובילום — ובראות הגוים

⁸ לפ"ד ז"ל, "ורוח שאר" (או "שאר") כמו שהיא בחז"ל ח"ב עמוד
קט"ה (ה) "משאם" (ק.).

⁹ לפ"ד ז"ל, "וארכם" (ק.).

¹⁰ ע"ד מלת "החור" עיין מה שכתב רש"י ז"ל ב"ב עמ"ק הבבא
ע' 62 בהערה; ועיין גם ב"שיריון חלק השמיני שנה חמישים
ע' 170 — (ש"ח"ה.).

לבעס האמרי ולשונם מדברת בזדון, אמרו בגזרת האדון, לכו
ונכנו בלשון, — והנה העם נשאים חלייהם, קאים בחייהם,
ומדברים מחליהם⁽¹¹⁾:

קמו מורי שוא על מורה	צדק ומתנוחזי הרץ
חלק לבם ויפרץ בם	האל פרץ לפני פרץ
שתי בשמים פיהם	ולשונם תהלך בארץ ⁽¹²⁾

ומפני חטאיו על יד מרגיזי אל, נפרץ הפרץ הזה בישראל —
אשר מיום היווצרותו לשונה ואלה, בקרב עמים רבים לבח
וקללה, לא נחשדשה בני כהרפה הזאת הגדולה — כי בעיני
חויביו בלי לטוע היינו, ובידם עד היום לא נחזינו — ועתה
אשר החילנו לנפול ולהתחלל לפניהם, חוי מי יחיה עמכם,
ומי יוכל לסבול עול משפטיהם ודיניהם — ואלו הרשעים
הבס הבינו זדונם, וכתדו את עונם, והלדיקו עליהם דין
קונם — ושבנו מחטאתם, ונחנו מרשעתם, אמרנו חולי ים
תקוה לאחריתם — חבל מה אחרך עוד והיום לך מטה רשעם,
פרה זדונם ופשעם — ונעשה החילו להשחית ולהבל, וכסא
כבוד לגבל — שפתם מתגברת, ודברי ריבונם מעוררת, ואם
היא מדברת, בלעני שפה ובלשון אחרת — עודם עומדים
ברשעתם, ומחזיקים ברעתם, ונותנשאים לאמר כזאת וכזאת
תאכל בספרים אש גזרתם, ומכל גבול ישראל לא תשוב עד
כלותם — הוסיפו מרי על מרי, וילכו עם קדוש ישראל
בקרי — ויאמרו מידי לא היתה זאת, ולא ה' פעל כל

⁽¹¹⁾ לפ"ד י"ג, ה"ה"ס" (ק.).

⁽¹²⁾ ביר זה נמלא גם בס' מלחמות ה' להר"א בהרמב"ם, גם ר' הלל
מייבונא כתב (חמדה גנוזה דף י"ט): „והנה שגור צפי כל שחו
בשמים פיהם ולשונם תהלך בחרה“, — עיין מה שכתב הר"א „הן
טוב“ במקום המזוין למעלה — (שי"חידה.).

זאת — העל זאת לא ישמו שמים, העל אלה לא תרמו
הארץ ושמי השמים — והשמש כל צאתה חלף ידום,
וארץ ישמור כל חכם לב לפיו מחסום — ועד חן לא
ילבשו הגבורים כשריון נקמות, לחגור שחרית חמות, על חשבי
מים ומדמות, הם המה הנקובים בשמות, ועל עתידים כל
חשבי המלחמות, קטני עם השפלים בעיניהם רעות — חיה
המקנאים לאלהים וחיה המכפרים על בני ישראל בגבורת
מעשיהם, חיה שופטים ושופרים אשר בשעריהם — חיה
משפט שפטו על הבוגדים חוקם, חיה רועה לקחו בידם
להציל עליהם שנת שלומים ויום נקם, שבעתים חל חוקם —
הזה משפט הגאולה, אלה חקות המשדה והגדולה — להעלים
עין מלאת אחים ורעים ביום המבומה, האחיבים יבאו למלחמה,
ואתם תבשו חים בביתו ביד רעה — הלא היה לכם ללמוד
מעט מדברי קהיכם, ולביות גם כאבים לכאב אהובים בני
בריתכם, ומאירים¹³ בלדת אחיכם — כמאמרו יתעלה ויתפאר,
בכל נדחם לו נר, ולהבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא
ובין הטוב — והלא רעי חייב אשר לא כי' בידם חקים,
ומשפטים לדיקים — ולא קבלו תורה, ולא קיו גמולה
ושכר — לקחו מוסר לא ידעו דרך מלוא, שמו דרך כי'
לעמוד בצרית האחים — עזבו את ביתם, נטשו את נחלתם —
וילכו חים ממקומם, לבטח ולהסתכל עמו, לבא לגור לו
ולגחמו — ואתם מוחלי דת סיני, ובנים אחס לה' —
כלכם ערבים זה לזה, ולא קרב זה אל זה — ואין חולה
מכם על הקהלות הקדושות קהלות פרויגלא רוב שמים
בעולם, וישמרם ויורם — חן מקדים פניהם בלחם שלומים,
ודברי נחומים, אשר ידעתם זה ימים, נמכרים ביד ערלי

(13) לפי שכל „ומזמרים“, ולפי שיד'חה „ומזמרים“ (פ.)

עמים, רעים קמים — מלבד הקהל הקדוש קהל בורגוס⁽¹⁾
 בני עליין בלם אשר נשאו עליהם, וחמלו עליהם, וסרו לשאל
 לשלום אליהם, התי משוריהם שלמה מעם ה' אלהיהם —
 ובי חמלו בלבבם מה לנו יד לרעים, ולהכניס ראשו בין
 הברים — ולבא במחלוקות, ובמלחמות חזקות, אשר ממנו
 נשגבות ורחוקות — חין לנו חלק בהם, ולא נחלה בעוניהם —
 השקט ונעה יבא לכלנו, שלום יסיה לנו, שוד ושבר לא
 יקראנו, שוט שוטף כי יעבור לא יבואנו, אל אחינו וגבירנו —
 כי לא טוב הדבר ולא טובה השמיים, ולא זה הדרך ולא
 זו המדגה — כי נשכר הימים, אשר היו לעולמים —
 אם גברו המחלוקות, וסקיפו העזקות — היו בין אנשים
 יחידים, נקלים או נכבדים — או בין יחיד בן עירו, בין
 חים ובין גרו — אך המחלוקת הזאת לא במקום אחד ולא
 בשנים, ולא בעיר אחת ולא בשמים — אבל כוללת היא
 אחר וקדם לפני וימין עליונים ותחתונים, אשר באלהי חמק
 מאמנים — כי לא באו לחלוק הפריצים האלה כי אם בחורח
 האלמים, ולחת תפלה למשה חים האלמים — ולהשים
 תורתו הקדושה למשל ולשונים, בכל עיר ועיר ובכל מדינה
 ומדינה — ולהבנות את דתו, ולמען חלל שם אמונתו —
 ואם לא הביטו וראו אם היה ואם נברא בכל חומה ולשון,
 זד יכיר חים ריב ואיש מדון — שפת שקד ולשון רמיה,
 מחלל שם שמים בפרהסיא — הבליעל הכוא אבי הטמאה,
 אחי התמאה, בן השמאה — הוא ובנו אשר חטא והחטיא
 את הרבים, וסוליד כמה לפעמים נחשים ועקרצים, רבן
 וריבם כמה אריות ואבים ודובים — ומעל כמה פעמים,
 בחרמות אשר היו לו משטח חרמים — ונפשו האמלה שבעה

(1) מבין אלה שיה הקדשו לעיל באגדה ד' יוסף בר טודרוס המלה
 האלה, עין גם הערה 85 (פ.).

ברעות, כי עבר על כמה שבועות, ככל הכתוב בספרי הקבלות
 הקדושות המגלים חרפתו וקלנו, יגלו שמים עמו — ויבן
 הרשע בעיניו, ללכת בשירות לבו ורעיונו — עד אשר הדיח
 את הילדים אשר בגילו, השותים מימיו הרעים החונים בלל
 הקקף בללו — ובעוונותיו ובעוונות אבותיו כבר פשה נגדם
 בכל גבולות, והחלה לפשוט מכתם בכל הקבלות, כי יש בכל
 גלילות — אנשים ידועים, לחת יד לפושעים — מעוררים
 בידם ומחזיקים בצריחם, ולכל דבריהם שקריהם ופחזותם,
 מודים מודים ואין משתקן אותם, ואנחנו זה ימים לכבוד ה'
 ומשה עבדו שמענו על חלונת קלחם, נשאלו חרפתם —
 היינו עמכם מן הגעלבים ואינם עולבים, מן השומעים ואינם
 משיבים — כי אמרנו חלוי יבנה לבדם אשר הניחם, ועל
 גחוני ילך הנחש אשר השיחם — וילך רע הקשה את רוחם,
 מי [יודע] ישוב ויחם — קיונו חרובת מחלחם ואין יצועה,
 רשאלו אותה ולא נרפתה — על כן מעלמנו למדנו,
 וממעשינו הכרנו וידענו — כי כל בית ישראל ישתו מכוסנו,
 וישכרו מעסיכנו, חלו כמנונו, ימשלו חלינו, ובכל מקום
 יקונו שעלים קמים על ימנונו, ויעמדו עלינו לשטנונו —
 לא יסור שבע הרשע ופורץ פרץ, ולא יחדל אדון מקרב
 הארץ — ואם אתם אנשי חסד, נולדי חסד — נוערי כרם
 ה' נבאות, העומדים לנס עמים בכל פאות, שרי אלפים
 ושרי מאות — לא חבלו קון ודרדר המכאזים את פרוי,
 ולא חסירו שמויר ושית הממיקס הדוו ויפיו — עוד מעט
 וכלו יעלה קמשונים, ואת קווי המדבר ואת הברקנים —
 תקוו לעשות ענבים, והנה באשים — לדקה, והנה לעקה —
 וכי יפרץ פרץ גדר, ובא הארי ואת הדוב בתוך העדר —
 וכרע ורפץ ושכב וישן, וערק ואכל ושבע ודשן, הלא על
 הרוצים יעשן — אף ה' וקנאתו, ועל שומרי לאו תעלה

חסד
 פקדו
 היט
 מה
 מדר
 המי
 נשח
 זה
 חדר
 הקי
 מדר
 חסד
 משי
 האר
 כל
 חסד
 השל
 יבד
 המ
 ועל
 את
 גדר
 אל
 שלם
 (15)
 (16)
 (17)

כאש חמיו, ובצרה ואין מכזה עברתי — ומה תעשו ליום
 פקודת ותוכחה ממרחק תבא מה תענו בעת המשפט ומה
 תשיבו שולחכם דבר צמה תקדמוכו ובמה תכפרו פניו או
 מה מידכם יקח כי לא המלתם על דתו, ולא רחמתם על
 עדתו — לא חסה עינכם על לאו, ולא שמרתם על (?)
 המוט — החולה לא רפאתם¹⁵, הכדחה לא רעיתם, הסועה
 נעשתם, שתי כרעים או צדל חון לא הלאתם, חס ימים או
 זה שנים כאריו שאגו ולב לא שמתם, תקעו בשופר ולא
 חרדתם, השכם ובלוח ולא שמתם — ואם לעת כזאת לא
 תקימו ולא יחדד כל העם מאד מתי תעוררו חנית הקהלה
 ממוקומה, מתי תוילאו חרב מוקמת נקם ברית מגדנה —
 חרב בשמלת החימה לועה, חרב הוחדה וגם מרוטה, לעצה
 מעטה — גורו לכם רבותינו הכרים הגבוהים והאלהים¹⁶
 האדירים אשר בכל מדינות עליזות, וסופצים צערי הפרוזות —
 כל עבדי המלך, אשר בכל מחוז ופלך — גורו לכם מפני
 חרב הקלאות, קנאת ה' לזאת — כי אתם הנדרשים, וכלכם
 הנשאלים והמבוקשים — בחילול שם אלהינו¹⁷ לעד ימי צורך,
 ובדם רבינו מור ה דק השפוך — ובסאח המזבל, ובכודו
 המחולל — וחומת תכלתו הפרוזה וגדר יראתו הדחוייה
 ועלבונת תלוי בנאריכם, עד אשר תקומו כלכם — לנקום
 את נקמתו מפני כל מכעים ומגאץ, מבקע מעול וחומץ —
 בגזרת עירין ומאמר קדישין כים החימה תשקום, האשימום
 אל תנקום, והייתם נקיים — ואחם הדבקים בה' אלהיכם
 ושלוש רבותינו קדושי עליון יושבי ישיבות, ורוכבי מרכבות —

¹⁵ (ק.) "כז", ובכ"י בעות "רפאתם".

¹⁶ (ק.) ובכ"י "האלים".

¹⁷ (ק.) ובכ"י "אלונו".

יגדל לעד, ויהיה משגב להם ומסעד — כרצון עבדי מעלתכם
הכורעים מעל רשפתם, השואלים בשלוםם ושלום חורתם,
יהודה ואברהם הלויים בני הסדאי.

ומעבר הכתב :

רבותינו בני ציון, קדושי עליון, אשר במאבארה וארצון קשטיליא
וליון, יזכו רבנין אפריון.

ועוד כה :

מיראתנו פן ישמיעו חסרי לב ונלוצים במעגלותם¹⁸ את שמוע
ספרו הקדש וחילוליהם, ונתנהגו בקלות ראש עמהם. ויתבזו
בעיניהם — הסכימה דעתנו, ודעת כל קהלנו, וקבלנו עלינו,
לקרא בספר¹⁹ הרב פרק או שנים בכל שבת ושבת בבית
הכנסת — וכל הבא אחרינו, למולאות את דברינו — ויקרא
בהם כמונו וישנה, בכל אשר יפנה, וקרא ודו יענה. אמן.

¹⁸ לפ"ד ז"ל,,מעגלותיהם" (ק.).

¹⁹ לפ"ד ז"ל,,בספרי" (ק.).

ר'ב חפץ בן יצליח

מלח הג"מ שירי ז"ל.

[מכתב לה' ר"ז כוכב טוב ל"א].

ב"ה. לכבוד ידידי וכו'.

על אדות ר'ב חפץ בן יצליח ז"ל המובא בהקדמת
ס' חובת הלבבות, הנה מעט ממער אשר נדבר עד כה על
האדם היקר הזה. והכותבים בפרט על סדרי הדורות
ופעולותיהם בספרים, והדורשים בעמנו אחרי ספרי קדמונינו
ותולדותם באלוהים למושבותם, לא הזכירו עוד גם שמו, והם

(1) ב"ה ר'ב עמ' ד' עמוד ס"ג התרעס הג"מ פי"ר ז"ל על כי נדעם בם'
קבוצת חכמים רק מכתבו השלישי ע"ד ר'ב חפץ ולא מכתבו הקודמים
בענין הזה. והנה מכתב אחד מהקודמים אשר ערך הרב ז"ל לה' כוכב
טוב ל"א בל' אל' ע"י החכם הזה; ואמרתי לחתו בזה לקוראי ישרון, כי
דבריו פה ישלמו את הסדר שם. וכבר שאל החכם ר' מ"ש (מ"ט
המזכיר שנה ה' עמוד ק"ז) אם נעלם מהרב ז"ל מה מכתב החכם
צונץ על זה. אמנם מכתב אשר לפנינו חתו דואר כי לא נעלמו מענינו
דברי ה' צונץ רק חלק עליהם.

האמנם בתיק הדבר ראיות הרב ז"ל חתן מבריעות כ"כ, כי באמת
נמצא כנוי חלוק גם בקידוואן. עיין ס' קבוצת חכמים עמוד ק"ו: "ר'
יהודה חלוק דמן קירואן" — וכבר הביא זאת גם ר' מ"ש (ס'
(שם עמוד קט"ו) — עוד מלאחי בשו"ת חמדה בגוזה דפוס ירושלים
סימן קל"ה: וכבר פרישנו השאלה במערכתא בחדו' שאלתא דמר
נשים בר מר יעקב חלוק לקירואן. [תשובה זאת נמצאת גם בשו"ת
ס' ערי נדק דף ס"ה, כאשר העיר המו"ל, אמנם חלה הדברים
אשר השתקפו פה חסרים שם, ולכן לא ידע מה הרב ז"ל]. — גם
מלאחי כנוי ראש בל' יעקב בר מר נשים בחבונת רב חתו הנדפסת
בס' ע"ש זקנים עמוד נ"ד וזאך — חתן להסתפק באמתת יחוסה
כי כבר מופאה בפי' ס' יצירה לר' יהודה חלברגליו — ופאולה שם

מן הראב"ד בעל ס' הקבלה ואילך, מחברים ספרי היוחסין וקורא הדורות וסדר הדורות ושפתי ישינים. ומחכמי העמים בארעולו, וואלק ודי רוסי — ולכן השבתי החקירה אודותיו כפי היכולת כמו חובב עלינו, וביחוד על מקום מגורתו אשר עוד לא נתברר עד הנה.

החכם הזה נקרא ממחברים שונים בארבעה כונוי כבוד,

מופאוס ג"כ, "במה מחכמי ארז ישראל ומחכמי ארז לחוס", ובתשובת רב הא"י (שם דף נ"ו): "זה שכתבתם כי הגידו לכם אנשים מרומי ומא"י — ומה נראה כי היה גם לקוראן הסוד עם רומי וא"י; ומפני דמיון זה אשר לתשובה האמת עם תשובת רב הא"י על התקיעות הגדפסת בס' תמיים דעיס סימן ק"ט יותר נראה לי דעתו של הג"מ שו"ר ז"ל בתולדות ר' נסים הערה ד' כי האלף קדוש המזכר שם הוא ר' יעקב בר נסים.

והנה צמ"ע הלבנון שנה ה' עמוד 565 הדפיס החכם ר"א ברלינר דבשה לרמב"ן, ומלאהו שם שכתב הרמב"ן: "וכבר כתבו אותו דשמו הא"י ורבינו שריאל גאון אביו בתשובה גדולה שהשיבו למר רבינו הלל" (היא התשובה על התקיעות הגדפסת בס' תמיים דעיס על שם רב הא"י, ושה מופאה גם בשם אביו רב שריאל; וכבר שערתי קן מלכיים צמ"ע המגיד שנה ה' עמוד מ"ו ע"פ מה שנמצא בתלמוד מהר"ל גיהות, וכן מלאהו גם במגדל עיון ה' שופר פ"ג). והנה גם בשו"ת פער"י ידק דף ע"ז ע"ב (סימן ב': לרב גערונא, אמנם בתשובה הגלושים כי — לפנים ידיו רשד"ל וכעת ידיו — נסתם) מלאהו "שכתבתיך על יד רב הלל" ושבו"ת הגלושים כ"י נמצא: רב נהלול (ע"ד שם זה עיון מ"ע המזכיר שנה ה' עמוד 50) — עכ"פ ראינו כי התשובה בשנין התקיעות היתה ערוכה לרב הלל או לרב נהלול; אמנם יתכן כי היא רק האחרונה, והתשובה הראשונה לאלף קדוש היא בלמת לר' יעקב בר נסים.

לא נשאלו לנו א"כ מן ראיות הרב ז"ל על מקומו של רב הפ"ק רק אחת והיא עין הציור הפרחון עם הכניי דאש ישיבה, ושאלת ר' מנחם צמנאל היתה לראש ישיבה צירובלים לכן הדבר עוד בספק.

ש"ד' ח'ה.

היינו ראש ישיבה (פרחון שרש עמר וקאט), אלוף (שם) ותשובות הרי"ף סימן ק"ט), גאון (סמ"ג מ"ע מ"ח ופאר הדור סי' קמ"ב) וראש כל ה' (ר' יונה ׳ גנאח, עיין כ"ח ח"ב עמוד 39). ובזר העיר על כל אלה החכם הגדול החוקר המופלא ד"ר לוין בכתותיו למחברת הדוגמאות מביאורי ר' תנחום אום ירושלים על ס' שופטים (עמוד נ"ג ונ"ד). ואחשוב את כמו האחרון לעיקר אשר כן ניתן לו במקומו, ושאר הכותיים ניתנו לו רק דרך כבוד וכמו ביבואר. ומכרתי עוד בסקדמת ר' יונה ׳ גנאח לספר הרקמה אשר הביא לנו החכם הגדול מונק בלשון ערבי עם העתקתו בלשון ארפת²⁾ — ושם יונה ר' יונה ג"כ בזה השם בעלמו, „חפץ ראש כל ה'“; ובסערה על זה ירשים מונק לעיין מה שכתב החכם ד"ר לוין במקום המכר. ועיינתי שם וכתב זה לשוני „כפי הנראה היה חי רב חפץ בקירואן“. ובסערה על זה „אם הוא האלוף אשר חתו הדין רבנו האי אגרות בשנת 997 למספרם (ל"ל 998 והוא ד"א תשנ"ח לזירה, עיין לקמן) עיין תמים דעים סימן קי"ט“ עכ"ל. ונראה מכי כי היה מוחלט אלו שהאגרת הכיח בס' תמים דעים נכתבה לחכמי קירואן, ומזה למד שרב חפץ היה שם, והיינו אם הוא האלוף אשר אליו כיון רב האי בתשובתו לתלמידי האלוף הכוא, והוא מכירו בזה הלשון „ובזר פרשנו לאלוף קדוש נ"ע“ וכי „ושמא לא עמדתם על שאלתו של אלוף נ"ע ועל תשובתי בדבר זה. וזה נוסח שאלתו בשנת ש"ע (אלף ש"ע לשערות והוא ד"א תשנ"ח לזירה) וזה נוסח תשובתי“ ע"כ. והנה כבר שערתי שהאגרת הכיח של רב האי היא לקירואן; עיין תולדות רבנו נסים (בערה ל"ב) בבב"ע לשנת תקצ"ב שכתבתי שם ח"ל „ואחשוב שהתשובה

²⁾ Notice sur Aboul-Walid Merwan ibn-djannach p. 198

בתמיים דעים (סי' קי"ט) מרז האי היא לקירואן" ע"כ. והיתה
זאת מומי ח"כ רק השערה בעלמא, חולם הוספתי שם „ורצנו
הלדיק המוצא שם בשאלה (של התלמידים) ששאל כבר לרז האי
הוא רז יעקב חצי רז נסים" ע"כ. וכן היה מוכרח, היינו
חס היינו מסכימים עם השערה זו שהאגדה הדיא היא לקירואן
לא יכולנו לקבל עוד שהיה זה האלוק רז חס; חס משני
עמיים; האחד הרצנים בקירואן משהתש"ב עד סוף המאה
השמינית היו רצנו חושיל, רצנו יעקב וצנו ר' נסים ורצנו
הנגאל בן ר' חושיל — ואין מקום ואין זמן לדחוק את רז חס
זה ציניהם; והשני ר' יונה קורא אותו ב' פעמים במקומות
שונים „ראש בלה" כמכר, וגדלה כסוג מיוחדת, כי הוא
כותב כל דבריו בלשון ערבית וזה התאר כותב בלתינות עבריות
כאלו הוא מיוחד לו רק מן חשני ארצו. וכמוי זה לא נמצא
לשום רז בקירואן; ועיין שם בתולדות רצנו נסים במקום
המכר אשר הראתי כי כיוי כבוד של הרצנים שם היה רק
הרב הראש.

חולם האי בעלמי עזבתי אחרי שנים את ההשערה הדיא
על אגדה רז האי בתמיים דעים שהיה לקירואן. חס ג"כ
משני עמיים; האחד שנס כיוי „אלוק" שנותן רז האי שם
חיה פעמים להרז לא נמצא גם הוא לרצנו קירואן רק „הרז
הראש" כמכר; והשני, והוא היותר מבריע, שבתחלת השאלה
כתבו התלמידים ח"ל: „שאל רצנו הלדיק ז"ל מלפני אדוננו על
חודות התקיעות ואמר לו כי חצרו לו דברים על (זה) חכמי
אדום (על) חיה מהם החובה" וכו'. ורצנו האי כותב בתשובתו,
ח"ל „וכל השיבושים מהבמים הבאים מרומי
המשבשים אתכם להגדיל תורה ולהאדירה היא ולא לחזק
העיקר" ע"כ. והנה כפי שידענו לא היה לו חבור בין חכמי
אדום לו רומי ובין חכמי קירואן, עד שיאמר בסתם „מחכמים

הבאים מרומי", וזה בין שיכון לחכמים הבאים בעצמם מרומי לקירואן או לדבריהם הבאים ביום מרומי. ולמי שירצה לדחוק שהכוונה למספחת ר' חושאל אשר חצי המספחה בא מאיטליה ע"י שודד הים, נביב לו כי לא עליו אשר הובא לבדו מאיטליה יתכן לומר, "חכמים הבאים מרומי". וגם יקשה עוד ח"ב מי זה חלוק קדוש בקירואן בימי רבנו חושאל אשר היה שם לראש תיכף עד מהרה אחר אשר נזכר לשם מרב החיבל בשנת הש"ך? ועוד משנת תשנ"ה ואילך, אשר או כתב רב האי אגרתו לחלוק ואח"כ לתלמידיו, לא באו עוד חכמים מרומי? — ולכן קרוב צעינו עתה יותר הרבה שהאגרת היתה של רב האי ויתר להכניס חרץ ישראל, ופזם היו נוסעים בעתים שונות חכמי ישראל מארצות אחרות וגם כתבו משם לחכמי חרץ ישראל. וכאשר נראה עוד שגם חכמי אשכנז פנו בשאלותיהם לרבני ח"י בעת הריא משנת תשנ"ה ואילך; וציתוד לחכמי איטליה היה חבור גדול עם אשכנז ח"י, וכן שיש מנהגיהם דבנים כאשר הראתו זאת במקומות אחרים, והכננים הבאים או כתבו משם לח"י היו שואלים אותו וגם, "מהברים ח"יה דברים".

ועתה נפן אל כנויי הכבוד אשר יתן לרב חפץ, ונלמוד גם מהם כי נוסבנו היה בח"י. והנה הכנויים, "גאון", "ראש ישיבה" הם בלי ספק רק תארי כבוד הנתנים לו ממאזרחים בעבור שהיה חי בסוף ימי הגאונים כמו שיתנו ג"כ ממאזרחים לרבנו הגאון ולרבנו נסים; אך הכנויים, "חלוק", "ראש כלב" הם בלתי מלויים כ"כ, ובפור על הסדלי הנשיא בקורטובה קוראבו המפורסר, "ראש כלב" רק להראות מלה חדשה צביר ואולי ג"כ לישות הכרח שם. האומנם נמלא תאר רישי כלב כבר בתלמוד^(א),

(א) רב נתן דר יתק דים כלב הוי" (ב"ב כ"ב ע"ה), "אחא מריב כלב דרסרס הוי" (חולין מ"ג ע"ה); ושין ברם יבני המקומות הללו (ק.).

והיינו הממונים אלל הדרכות ביומי דכלה; ובאגרת רב שריה
גאון שביוחסין נמלא אחיז פעמים על רבנים בזמן הגאונים,
וגרסה משם כי הוא למטה במדרגה מתאר גאון וגם
מתאר חז"ד יע"ש היטב. אך יותר מה מלאנו מוצא דבספור
ר' נתן הבבלי שבספר יוחסין ח"ל (ד' קראקא דף קכ"ד ע"ב):
„חיה סדר ישיבה. ראש ישיבה יושב ולפניו (סורה של) י'
אנשים והיא נקראת דורא קמא ופניהם אל פני ראש ישיבה.
והעשרה שיושבין לפניו מהם (ז') ראשי כלות וג' חברים ולמה
נקראו שנים ראשי כלות שכל אחד מהם ממונה על עשרה
מן הסנהדרין והם הנקראים אלופים“ ע"כ. ואין להכריע מה
בבירור אם ראשי כלות בעצמם נקראים ג"כ אלופים או העשרה
מן הסנהדרין אשר היו במדרגה למטה מראשי כלות; בין כך
ובין כך נראה שהחליפו לפעמים בצבל בימי הגאונים תאר
ריש כלה בתאר אלוף, כמו ר' אלעזר אלוף דמן חספמיא ששאל
מן מר רב פלטיו ומר רב נערוואי הגאונים ז"ל (שערי אדק
שער ח' סימן י"ז ושער ו' ח"א סימן ט"ו) וצבעה"ע (מאמר
ז' ח"ב כתיבת שטרות) „וכן סדר רב נערוואי לרבנו אלעזר ריש
כלה“ ע"כ.

ועתה נחקור על שני הכנויים האלה הנמלאים אלל רב
חפץ אחיז היה העיקר. ומתחלה נאמר כי א"ל להאי מקום
משכנו של רב חפץ בצבל, כי ידענו שמות כל הרבנים אשר
שם עד סוף ימי רב האי שנקראים גאונים או חז"ד או ריש
כלה ושם רב חפץ לא מוזר בכל אגרת רש"י ולא בס' הקבלה
להראב"ד. ואחר מות רב האי תמה כל התמנות של הכנוי
ישראל בצבל כמדת. ולכן קרוב הוא מאד לומר שרב חפץ
היה בא"י ושם היה כנוי כבוד היותר גדול לרב „ריש כלה“
ולא כמו שהיה בצבל בשתי מדרגות למטה ממדרגת גאון;
והטעם על זה, כי מעת שביטלו קשרי רומי את הנשיאות

בא"י וחדל כנוי הכבוד של נשיא החלו לתת להכבדים מנוהגי העדה כנוי אחר כפי אשר הרשו להם שרי הפקודות והיו נקראים רישי פרקי. ויש עוד פקודת הקיסר יוסטיניאן על ארכיפערעקטוס בא"י; אך לדרך לפרש כנוי זה לאמחו⁴), כי הוראתו ראש הדורשים ברבים, כי כן הוראת מלת פרק לרוב בתלמוד, כמו „למדריש בפרקין“ (öffentlicher Vortrag), והטעם הנכון על הוראה זו פירשו היטב במקום אחר. ובעבור כי רק הדרשה ברבים הותרה עוד מטעם הממשלה ולא הלימוד בישיבה וגם לא שום משמרת אחרת לכן נקראו אז הרבנים „רישי פרקי“. ומלנו בסוף סדר עולם זוטא, „ומה זוטרא בר מר זוטרא ריש גלותא סליק ליה לא"י ועיילוהו ברשי פרקי“ ע"כ, ר"ל שנחלה שם אל המשמרת של רישי פרקי והיא הייתה היותר גבוה בא"י במעלות כנוי הכבוד. — אולם זה הכנוי בעלמו נשתנה ג"כ רק במטעם כאשר היה נקרא ראש החכמים גם בשם ריש כלל, כי „כלל“ ג"כ הוראתו דרשה כלשון תלמוד, וריש פרקי וריש

⁴ החכם יאסע בספרו „קורות ישראל מעת המכבים ואילך“ כתב (כרך ה' עמוד קצ"ד) פירוש כנוי זה „רבנים המלמדים לתלמידים פרקים פרקים“; ופירשו חסיד, כי מלת הפקודה בעצמה הקיסר מחיר את הארכיפערעקטוס שכל ילמדו את החכמה רק יקראו לפני העם כחצי קרב של הל"ך ויחזקו לבם בחוסר. וזה אמנם ענין דרשה. ובמפתחות שלו סוף החיבור מדברים יאסע כזה: „ארכיפערעקטוס, קרב פאר“ וזה טעות הדפוס וז"ל ראש פרק. — [גם החכם גרשין בספרו „קורות היסודים“ חלק חמישי הערה ז' עמוד חל"ו — חל"ו מביא הענין הזה; ודעתו היא, כי הקיסר (בעלת יועזיו הטומרים) הוסיף את הרבנים הדורשים ברבים וזימן רישי פרקא (*δοχιπερεκίται*), הזקנים (*πρεσβύτεροι*) ורבני דאגדחא (*ἐξήγηται*) למען לא יבארו להמון העם את תורת ה' על פי הקבלה והמדרש (תשע"ט), אשר מלשיני ישראל דברו עליה רק דע; ודבריו נכונים — (ק.)].

כלה ממש הוראה אחת להם. ומגין לנו זה? ממוסח „יקום פרקן“ שאומרים בשבת, ושם הברכה משורשת „למרקן ורצקן חבורתא קדישתא די בארעא דישראל ודי בצבל, לרישי כלה ולרישי גלותא ולרישי מתיבתא ולדייני דצבא“. והנה כפי המודע היה ריש גולה בצבל היותר נעלה על כל הממונים ואחריו היה הגאון וסוף הנקרא ג"כ ריש מתיבתא, ורישי כלה בצבל היו פחותים בשתי מדרגות עוד ממדרגת גאון כחצר, וכל זה בחים פה „רישי כלה“ גם לפני „רישי גלותא“? חין זאת כי חס „רישי כלה“ הנה הרבנים היותר נעלים בח"י ומקדים אותם לרישי גלותא שבצבל מפני מעלת חן הקדושה ובמו שמתחיל „די בארעא דישראל ודי בצבל“ ועל זה סוציטס תארי הכבוד על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, רישי כלה בח"י הנה הראשונים במדרגת הכבוד כמו רישי גלותא בצבל⁶). — ועפ"י נאמר עוד כי רב חפץ היה ראש החכמים בח"י ועיקר כנוי הכבוד שלו היה „ריש כלה“ כחצר; ואע"פ שהוא היה ג"כ ראש ישיבה אחר שבטלה כבר גזרת הרומיים והיתה אז ח"י תחת ממשלת הערביים, מכל מקום כנוי הכבוד הראשי נשאר על תבניתו כפי המנהגל כבר כפי העם וכפי המנהג במהלך העתים. — ומה שקראוהו קאת חכמינו מארצות אחרות חלוף, הוא רק כי לפי הסוראה הפשוטה יש בו יותר אומ גדולה ותפארת; כי חלוף הוראתו

⁶) לפי עדות החכם ר' יצחק דוב (S. Bär) בצאורו „יבין לבין“ לסדר התפלות (Rödelheim 1868) עמוד רכ"ט הנוסח בד"י יבן „לרישי מתיבתא ולרישי גלי ולדייני דצבא“ והסר ח"כ „לרישי גלי“; ואין לומר, כי „רישי גלי“ הוא במקום „רישי כלי“, רק בזהו במקום „רישי גלותא“. והנה בסדר רב עמארס גאון ז"ל אשר הוציא לאור הרב הגדול רנ"ג קורניל ג'י אש ירושלים תרע"ח לא נמצא „יקום פרקן“. ועיין בסדר „הניין לב“ (Königsberg 1845) דף ק"ג בצאור „מקור ברכה“ להח"י לאנדסבוש — (ק.).

אדון ומושל על עם רב, ויורה פה אלל רב חפץ כי הים
אלוף על כל היבוסים באי; ואע"פ שבבבל היה זה הכני
של אלוף שום או פחות מעט במדרגה מכני ריש כלל;
ומעט זה קרא אותו רב האי ג"כ אלוף ותלוי גאון וריש
מתיבתא שמר עוד רק לרבי בבלי.

וכנה מן משך הזמן של כל ימי הגאונים לא מבר בשום
מקום חנה רב מפורסם בארץ ישראל, רק בסוף הזמן ההוא
נמלא כי הכנס ר' משלם בר' משה בר' איתיהל
מערב במצא שאל לראש ישיבה בירושלים וכו'.

עוד נביא פה מה שמוצא בתחלת ס' מעשה רוקח על
הרמב"ם מביאור על הרמב"ם הנמלא במארים מהלכות שבת
פ"ה ח"ל: „פ' כלל גדול (שבת ע"ד ב') אמר רבא האי מאן
דעביר הביתא חייב ז' חטאות וכו' ורב חפץ אמר חופר בארץ
וקוצק העפר ושדויהו. הפר אל ארץ וגמעה וגבלה
ועגלה וחסכילא וסכרה". וכנה חכמים פה בביאור
העברי ארבעה חופים של חטאות וביאור הערבי חסר חייב
אחד לתשלום מנין שבעה. ועכ"פ נלמוד מה, כי רב חפץ
באר דבריו לפעמים בלשון ערבי; זה מנהג כמה מחברים
בישראל שתחת הערביים⁶.

דברי ידיך ומכדך דו"ש באהבה

שלמה יהודה לייב כהן רפאפורט.

ולעצור הקולמוס על הדברים במכתב השלישי „ולא
נוכל להכריע אם כוון רב האי במכתבו שבתויס דשים אל
אלוף רב חפץ או לקדם לו" וכו', על דברים הללו וכוונת
בהם בכוונתם תמחול להעביר הקולמוס ולמחקם.
יום ה' י"ז סיון תר"י לפ"ק.

⁶ על זה יש להוסיף כי בשארמא נמלא פי' פנים הקטורת לר' חפץ בלשון
ערבי וכיה לפני חמט העתק הר"ז ב"פ (שי"חידה).

מזכרת המזכיר

מאה

מושה שטיינשניידער (ו).

ה. פירוש בחינת עולם לר' יהודה המכונה מיסיר ליאון. כאשר קייתי קן היה ומוחלתי לא נכזה. ידידי החכם Lasinio בהיותו בעיר Florenz שם עיני בכי המכר בישרון חלק ז' עמוד פ"ג והעתיק לי פתיחת הפירוש. והנה ראיתי אחרי רואי שהיא הפתיחה הנמאלה בכי' Wien (רשימה עמוד ק'), אבל שם כתוב בראשי: המתלמד פלוגי י"ץ בכ"ר פלוגי מאשר יקרת וכו'; גם בכ"י פאריס לא מחר האיש אשר תיוחס לו; בכ"י ריגיו חונגה ובכ"י München 315 שהזכרתי במ"ע „המזכיר“ חלק ב' (לשנת 1859) עמוד כ', אין זה הפירוש כ"א פירוש המלות ממחבר בלתי ידוע. — ובהיות שהפתיחה קטנה ואין הרשימה המכרת ביד כל חכם דורש קדמוניות, אמרתי להעתיקה לפי העתקה החכם ה"ל ותמלא מקום בישרון; בהלתי עגולה כתבתי הנוסחא אשר ברשימה בכי' Wien — זולת התיקונים שתיקן Goldenthal בהוספתיו עמוד ע"ע — ובהתחלת הפירוש כתבתי בין הלתי עגולה הנוסחא בכי' ריגיו אשר העתקתי זה כמעט ח"י שנים.

והנה בישרון חלק ז' עמוד פ"ב שורה ב' יש להגיד Lecky במקום Becky; ועל דבר ס' בהגיון הנמאלה בכי' פאריס 994 (ישרון חלק ז' עמוד פ"ג, ועיין שם גם עמוד ל"א שורה אחרונה), הגוי בלתי להודיע

(י) עיין ישרון חלק ה' עמוד קמ"ו וחלק ז' עמוד פ"א (ק-).

שהוא החלק הב' מס' מכלל יופי עלמו (הדפוס שם ב"י 1999) כי מולאחי בחרך הרשומה שעשיתי לי מב' ליפשיך המזכר שם בעמוד פ"ג שהחלק הב' מתחיל: ההגיון הוא מלאכת המלאכות וחכמת החכמות (אשר לו דרך להתחלת הידיעות כלן וקראוהו הגיון מלשון והגית זו וכו'), כמו ב"י פאריס 994.

בראש ס' מכלל יופי מלאה שיר קטן, זה הוא :

חורחם חכנית מכלל (י) יופי

קראתי שנוך עד עולם

מצדק כסף מאזני צדק

לביא חבליה (י) כל בעלם (י)

הרבה בנים עשו חיל

אחה עליה על כלם.

והא לך הפתיחה והתחלת הפירוש על בחינת עולם.

המתלמד הנכבד עמנואל חי י"ן בכמר עוזיאל עזריאל מב"ע מקמרינו. מאשר יקרת בעיני למה שהסקפתי בחלומות (בחלומיך) שכלך מהפלגת ההכנה אל השלמות וכבדת בעולם (ובעולם?) החשוקה והחשק להשלים נשמתיך ורתיתי עתה קנית ההשגות למיניהם ודרשתי לאשר שאלת להעמידך על כוונת המחבר ודבריו בזה (כזה) המחבר ויסדתי אליך בהם אמרים וסיפורים נכוחים למצין וישרים למואלחי דעת. אמנם אל תקוה ממני שאחבר אליך מלן אפילו בעיניי שהם קלי ההכנה בזה הספר גם לא להרחיב משכיות (י) המחבר

(2) ב"י Florenz, „מכלול“ (בש"ש).

(3) ב"י הל' „לחבליה“ אל המלך הדאשונה מוקדת (בש"ש).

(4) לפי משקל הסיר (שמונה תנועות) ל"ל, „העולם“ (בש"ש).

(5) הסר ב"י Wien (בש"ש).

בדברים שהם נמנו קשי ההשגה להיות⁶ רבים מדברי החבור
הלו ענינים (הלו הם) אלהיים אשר כבר קדמה האזהרה
באשר ידעת מדברי (מחכמים) רז"ל לבטלי מסור מהם כי אם
ראשי פרקים ואפילו אם היה חכם ונזקין מדעתו אבל הכוונה
נמני להעמידך (להעידך) בדברי חכם על עקרם יקרים
ונכבדים אשר נשגבה השגתם מרוב בני אדם ולבאר לך בקולך
אמרי מדברי המחבר אשר מתי מספר יצויים. ולא יצוקם
ג"כ נמני בזה המקום להביא כל הספקות הנפלות בדרוש
דרוש והדיעות אשר עליהם מהקדמונים אם מאד שלא יארכו
למה שגדלו, אם גם כן לבדדו מן האריכות שלא לבלבל
המתלמד בהשגת (בהשגת) הסיפורים אשר הוא חלוק מה
שכוונתו. ועתה נתחיל בזה הביאור בעזרת המלמד לאדם דעת.

אמר ליחון כונת המחבר בזה המאמר לפי מה שנחשוב
להעיר הלבבות אל השלמות (בכ"י ריגיו: השגת) התכליתי
אשר הוא המכוון הראשון מה המין הנכבד ויבין עם זה
עניני העולם הנשמיי ותענוגיו כי העמידה בחסדו והפסד
(בכ"י ריגיו: והפסד) סיבה אל שימאן האדם ברוב מהם
ויסתפק בהכרחי ובה תבנה ותבין עפודת השכל עד ילא
באמנעות השפע האלהי מן הכח אל הפועל אשר הוא
תכנית [ל"ל: תכלית] האדם והכללח האנושית. ולזה קראו
המחבר בחינת עולם . . .

הפירוש עזמו מתחיל:

אמר שמים לרום . . . אין חקר. יראה בזה שלשה דברים
ילכו אל בלתי בעל תכלית רז"ל השמים מאד הגובה והאין
מאד העומק ולב הנבון מאד הרוחב וכו'. —
וכנה העירני עוד החכם הגל על אחי טעיות

⁶ בכ"י Wien וגם פאריס (Literaturblatt IX, 342): כי זה אזהרה
כיוצא ראוי לזולתך וכו' שמים (בשי"ש).

הדפוס¹) בהקדמת המעתיק לס' חננידוטארייו אשר בישראל חלק ז', והנה מרשים פה הוכחות מהם. — עמוד ז' שורה יז זל, "ולדכו כפי השג"; עמוד ז"א שורה י"ח זל: לא יוכל, במקום לא יוכל; שם שורה ה' מלמטה זל: ומאיר, תחת ותאיר; עמוד ז"ב שורה י"א זל: (בכ"י פלארטק, שאלו ובקשו); עמוד ז"ג שורה ח' זל: ויתכן, במקום ויתכל; שם שורה י"ב זל: האסיו, שורה י"ג: הדינר, שורה י"ח אחר מלה, "והזי" נדון להיות נקודה (.), שורה כ"א זל: קיראט. הדומה היא . . . האונק; שורה ד' מלמטה זל: הדינר ז' גגרים.

עוד אעיר כי לעיל עמוד י"ג בהערס יש להוסיף, כי המשל ההמני, "החמלה על הרשעים אחריות לחסידים" נמלא בחידות יסופיעו (או חוסיפו) בדף כ"ה דפוס זאלק' (אחר ח"ב סירא, בשם מוסר על פי החידה, עין רשימתי עמוד 548) בספור חלמנה הנפואה לבחור.

וכנה החידות הנכרות מועתקות מלשון אירופא חבל לא נתברר מאחר לשון ולא נודע המעתיק. החכם דוקטס (במ"ט Israelitische Annalen של Jost לשנת 1839 עמוד 244, לא 294 נדפס ברשימתי בטעות) חושב שנעתיק מלשון איטאליא או ספרד. ובספר Bibliotheca Española של Rodriguez de Castro ח"א עמוד קט"א (?) נמלאו העתקות ממסלים הדומים למסלי Aesop או למסלי שועלים של ר' גרבים הנקדן, והם בלשון ספרד, ועליהם העירותי בשולי מאמרי Jüdische Literatur עמוד 433 בהוספה כ"י להערה 35, חבל בהעתיק האנגליה (Jew. Liter.) עמוד 349 נדפס

¹) העניאות הללו היו בהעתיק אשר לפני ואין אחריות המגיה (או המדפיס) עליהן, מלבד, "ויתכל" במקום, "ויתכן" (עין בפנים) שהוא באמת טעות הדפוס (ק.).

ההוספה הזאת בראש הערך 35a ואין שם מקומה. —
החכם Poésies inédites Édelstand du Méril (1854) etc.
נחקירתו על קורות ספורי הכ"ח (Fabel) עמוד
כ"ט בהב שמחבר חידות איזופיטו היה בלרפת בין שנות
1210—1220 למספרם, ולא חדע חנה מנח זה ומאחז
עטם כחבו; וראוי לחקור על זה. — ויש ספר משלים המכונה
Dits d' Ysopet בחרחיס בלשון לרפת אשר נעתק מלשון אחר
ע"י חשה משוררת הנקראת Marie de France ויהא חיתה
באנגלעירא וחברה אותו הספר עבור שר Guillaume, ולפי
השערת החכם B. de Roquefort, אשר הוסיף לאור כל
שירי מרים החכרת (Poésies de Marie de France)
בפאריס בשנת 1820 (ח"א עמוד 20) הסר הזה הוא המכונה
Longue-Epée אשר מת בשנת 1226 למספרם; ואפשר
שהיה לפני המעתיק חידות איזופיטו בלשון עברי ספר של המשוררת
הזל או ספר אחר ממשלי Aesop אשר נקרא Isopeto;
הזל יתכן שהיה המעתיק העברי זמן רב אחר חיבור הספר
אשר ממנו העתיק. — וידוע שכבר נדפסו עשרה מחידות
איזופיטו (והוא ח"י הספר, הזל נבחרות בן ממקומות שונים
של הספר) ע"י החכם A. Alsop בספרו Fabularum
Aesopicarum delectus, Oxoniae 1698 pag. 90—98
ובפתיחתו לעני על היסודים ואמר שהמעתיק נקרא שם
Jesopito ותלא ידע אם השם הזה בדוי או אמתי ואפשר
שהיסודים ידעוהו אם יבא משהם! הזל הוא בזה דבר מלבד,
כי לא נקרא שם המעתיק העברי כלל, מה החכם צעניו לא
הרגיש ששם איזופיטו הוא Aesop! בן דרכם בשל למו,
בבילתי הבין ילענו ולשונם תהלק בארץ; והחכם Wolf (ח"א
עמוד 134) בהכירו האמת השמיט דברי הלעג האלה כי הם
על כבודו של Alsop, אע"פ שהוא לא הם על כבוד קהל גדול.

אבל ראוי לחקור על מקור החידות האלה אשר נחקרו מלשונות
העמים באירופא — כמו משלי שועלים לר' ברכיה הנקדן
שאינם נשתקים מן הערבי — וגדלה מספרים אלה שהיוסודים
לא נמנעו מלקרוא בספריהם ולהעתיקם. ואני מנאחי בין כחצי
יד של המנוח רמ"ש גירונדי שלשים משלים ממשלי Aesop
בלשון איטלקי ונשתק כל אחד שלשה פעמים בלשון עברי⁸.
אמנם אין פה המקום להעמיק ולהאריך בענין הזה כי עוד
חזון למועד.

כתבתי ביום ראשון לשנת 1872 למספרם.

הספר של Rodriguez de Castro⁹ לא מנאחי בביתו,
אבל הפשתי עזה באור הספרים ולא מנאחי בעמוד קט"א
העתקות ממשלי חזקף ולא היה לי פנאי לעבור על כל הספר
למלא המקום. [הוספה בסוף חדש מערץ].

⁸ עיין רשימתי אשר כתבתי וילאה בדמות כ"י עמוד י"ח סימן ס'.

⁹ עיין לעיל עמוד ס"ט.

באורי כרחבי קדש

מחבר

יוסף יצחק קאבאק וי.

אל תראני (שם' ח', ו'), אל תבזוני, כמו, והל תרח
ביום אחך ביום נכרו' (עובדיה י"ב), והל תרח גם אתה
ברעתו ביום חידו' (שם י"ג); וחלוי גם פסוק, והל תרח
יון כי יתחדס' (משלי כ"ג, ל"א) יש לפרשו כן, כלומר לה
תלעג לו ולה תאמר כי במה נחשב הוא; ואפשר שגם מלת
"יתחדס" (בין התפעל) ירמוז לזה⁽²⁾.

עד שהמלך במסבו (שם שם י"ב), פירושו: עד מקום
שהמלך יושב מגיע רוח נרדי; ועיין ישרון חלק ד' עמוד
פ"ט בהערה.

עת הזמיר הגיע (שם ב', י"ב), לפ"ד "זמיר" הוא שם

(1) עיין ישרון חלק ד' עמוד ק"כ וחלק ו' עמוד ר"ה וחלק ז' עמוד
ט"ז; ואגב אשר שמה שכתבתי שם זה סונו (תהלים ס"ה ט') הוא
כמו בוער באש, מלאתו חמ"כ שזה גם דעה הרב הגאון רש"ל ראש פורט
ז"ל (מ"ט, "השחר" שנה ב' — ה' תרל"א לנ"ט — עמוד קמ"ז).
ואע"פ שה' חג"ג (במ"ט ההדגש שלו שנה 1872 למס"ד עמוד ט"א)
הלשיג עליו, בכל זאת גם חז"ה מהקדמונים (לפי עדות חג"ג בעלמו
שם) פרשו ככה, ואין לדחות הבאור הזה בשני ידיו. והנה בכל
הפסוקים של מלח שם"ש רק אחד מתחיל בלות וא"ו, והוא "והקד"
(ו', י').

(2) חמ"כ מלאתי כהרנוס הארמי לשם"ש שחרגס שם לפי הכונה הכונה
"לה תבזוני יתי", וגם רש"י כתב שם: "הל הסתכלו בי לבזוני"; ור'
עובדיה ספורנו שם מבאר, והל תרחו ראוה . . . לדין אחי לקר
חובה". וכל זה נראה שפרשתי לנכון.

לפני מסוררת, ועם זה מתחילים, וקול התור. ומלת „עת“
(אשר תורה על מועד קבוע בעצב ולא במקרה — עין
ישראל חלק ד' עמוד ק"י —) לעד; כי לפנים מועד מוגבל
לנסוע ולחזור (ירמיה ח', ז') אבל לא לאמר; ולפי שמואל
בישעיה ב', ה', „זמיר ערלים יענה“ אשר שם עינו בלחם
זמיר ושיר, לכן כל המבארים אשר רחיתי פרשו גם כאן
לשון שיר, ודל"ג).

חזיר רצוף אהבה (שם ג', י'), הנכון כדעת הראש"ע
שהוא מלשון „ובידו רלפה“ (ישעיה ו', ו') ענין שרפה ודלקה.
שיר בת רבים (שם ז', ה'), הנגינה על מלת „שער“
תמיד כי „בת רבים“ הוא הקריאה.

כברמל (שם שם ו'), כמו „וכרמיל“ האמור בדה"ב
(ב', יג') עם בוך חכלה וארגמן; ועיין בפירוש הראש"ע).

הולך לדודי למוישרים (שם שם, י'), מוליך ומנהל
את דודי למשרת ענבים (עין משלי כ"ג, ל"א). אח"כ
מלאחי כי הכהן אב"י מטה שקדים (Mandelstamm)
באר מלת „מקדים“ ככה.

אפרתים מבית להם יהודה (רות א', ב'), לפ"ד „אפרת“
הוא שם משפחה או כפר (המכונה בשם משפחה מפורסמת) לא

(*) לדעת אחת מפרשים „זמיר“ הוא מלשון „לה חמור“, וכן הוא בהרמז
האחר לשה"ש שם (הושע קטוף); ועיין בראש"ע שם ובצמח
אב"י מטה שקדים (Mandelstamm).

(*) סתם שם „ואינו כי אם עין“, ואח"כ כתב „בעין כדמל וסארגמן
בעין כי בלף“ וכוונתו א"כ ללמד; ולפ"ד כמו שיש מין אמר הנקרא
הכלה ומין אחר הנקרא חרגמן, כך יש מין אריגה הנקרא כרמיל,
ולדעת רש"י ודל"ג הוא המין הנקרא חולעת השני.

רחוק מן העיר „בית לחם“ אשר בחלקו של יסודם (ולא בחלקו של זבולון); וזה חינו מתנגד למם שכתוב בחורם (בראשית ל"ב, י"ט ושם מ"ח, ז') „בדרך אפרת היא בית לחם“, כי פרושו שם לפ"ד שדרך „אפרת“ היא ג"כ דרך „בית לחם“ חבל זו לחוד וזו לחוד⁵⁾. ובראיהם על זה כי לא פרש הכתוב מתחלה חיקף אחר „לבא אפרתה“ (ל"ב, ט"ז ומ"ח, ז'), „היא בית לחם“; ומכאן ג"כ ראינו, שכתוב אח"כ (ד', י"א) „ועשה חיל באפרתה וקרא שם בבית לחם“. ומה שאמרו חז"ל (ספרי, פרשת ואלה הברכה פסוק לביטמן אמר) „ואין אפרת אלא בית לחם“, הכינוי לפ"ד כי רק הלא אפרת חזקה דכינוי בבית לחם יסודם, ולא תאמר דתיתי אפרת כיו הלא ביסודם וחדא במקום אחר.

לְאִישׁ (שם ג', ג') הידוע, יסודם בעז; וכן דעת רש"י.

בְּיָמֵי אֵת (שם שם ב"ז), כלומר מה את כעת, האם עודך אלמנה במקום או נשואה לבטל.

וְקָרָא שֵׁם (שם ד', י"א), כמו „קראו בשמותם עליו אדמוות“ (תהלים מ"ט, י"ב), פעל עומד, וסוד ענין פרסום השם; ורש"י כתב ג"כ „יגדל שמך“⁶⁾.

⁵⁾ ואם תחלתי, הלא כתוב מפורש היא (בראשית ל"ב, ו'), „ויבא יעקב לחם וכו' היא בית אל וכו'“ ושם מלה „היא“ סודית דומה, כי שני שמות במקום אחד היו; על זאת חשיב, כי שם בלחם חק ספק שכן הוא הפירוש וההזדהויה שכתוב (שם כ"ח, י"ט), „והולם נח שם העיר לראשונה“, חבל בשם אפרת אף שפך, ואין שפך מוני מדי ודאי (דהיינו ההזדהויה שהבחינו).

⁶⁾ ודע שכל פסוקי מגלה זו מתחוללים בנות והיו לבד משמנה, ואלה הם: יקן ד', שמנה בנחיו, הלכן השמנה, בשר, חלי, שניד, ילם, ילם, —

כי ראתה גימ באו מקרשה (ארכה א'), כמו ששרם
 „ראש“ משמש בלשון בזיון (עיין לעיל עמוד ע"ב) כך משמש
 ג"כ לענין חשיבות; ויכיר „כי“ מלת העצם, כלומר מדוע
 פרס לא ידו על כל מחמדיה, לפי שכבדו ביותר את הגוים
 ובראו להם מקודם כל אולרותיהם (ובדאי גם כל כלי כסף זהב
 אשר בבהמ"ק), וע"י זה עוררו את הקנאה והשנאה של
 העכו"ם, אשר על רבים מהם אמרה תוס"ק לא יצאו בקהל
 לך כי מאויסים המה בעיני הש"ת. ובאמת הוכיח הנביא
 ישעיהו את המלך חזקיהו (מלכים ב', כ') וישעיה ל"ט) על אשר
 בטח בזמך בכל והראש לשונותיו את כל אשר באולרותיו. וגם חז"ל
 (עיין פרבות דף י' ע"ב, פסחים ג' ע"א) התרעמו עליו שקץ
 דלחות הדיכל ושגרם למלך אשור י).

מה אצריך (שם ב', י"ג); המליצה הלחה הקרא „עד“
 כמו „האוינים עדי“ (במדבר כ"ג, י"ח), „ועדיכם אחבוקי“
 (איוב ל"ב, י"ב).

רבה אמונתך (שם ג', כ"ג); לפ"ד „רבה“ הוא מו"י
 ללב ומוסב על מה שאמר קודם זה (פסוק כ"א), „ואת אשינ
 אל לבו“. ודומה לזה „רבה לבאך ולאח“ (שופטים ט', כ"ט);
 ואל החמה על הנקוד, כי ידוע שהוא מאוחר.

בניה ירד (שם שם ל"א). לפ"ד הוא כמו „בניני
 עירי“, ועיין בהרגום הארמי.

י) והנה המעיין היטב בספרי חז"ל ימצא, כי מלת „ראש“ משמשת בג' לשונות:
 א) לראשית ממש (בענין זה נשתל), ב' לענין, ג' לכבוד; ואין מן הגורד
 להחליף שם „ראש“ עם „רוב“ כמו שרלו חזק חכמים (עיין „המגיד“
 1866 עמוד ה"ב וי"ט הערה של הח' א"ג 1866 עמוד דפ"ג, 1867
 עמוד קל"א, 1871 עמוד קל"א), כי כל הפסוקים עולים יפה ע"פ ג'
 לשונות הל'

חאלהך (שם שם ס"ה), הובן (כדעת הרמב"ע ג"כ)
שהוא לשון אלה וקללה.

והתערי (שם ד' כ"ה) לשון גלוי כמו, "פשעה וערה"
(ישעיה ל"ב, י"ח) "ערום ועריה" (יחזקאל ע"ז, ז'),
"עריה" תעור קשתך (חזקוק ג', ט').

אנסכה (קהלת ב', ח') כמו אנסך, דהיינו אנסה חותך
מלשון, "והאלהים נסה את אברהם" (בראשית כ"ב, ח'); וכן
דעת הרבה מפרשים⁸.

אראה (שם שם ג') בשבלי, דהיינו אבחון⁹.

בשכבר (שם שם ע"ז), שברוב כמו, "אוכל למכביר"
(חובב ל"ז, ל"ח).

מקרה (שם ג', י"ט) ג' פעמים נפרד (ולכן הוא בסגול)
בפסוק הזה, ולפ"ד, "מקרה" הוא נשוא המאמר, והוא מלשון, "אלהי
העבריים נקרה עלינו" (שמות ג', י"ח) ואינו מתנגד לגזרה;
וסרה בזה המילה רש"ל ז"ל (אולר נחמד חד עמוד ס"ד).

נעשים (שם ד', ח'), נדחקים ונלחצים מלשון
"ועסותם רשעים" (מלאכי ג', כ"ח), וכן, "עשו דוי בתוליהן"
(יחזקאל כ"ג, ג'), "העשו יגש הרב" (חובב נ"י, י"ט).

⁸ בהיות שח"ל נשאו ונתנו בדבר ס' קהלת אם לרחוק או לקרוב נחמה
בדבריו סותרים זל"ז וגם מתנגדים לחוק' ובעל זל"ז חן גם אחד מהם
אשר הטיל ספק בנחמה וחוסר דהיינו אם היא נחמה מן שלמה או לא
רק כלם נחמה עונים ואומרים כי שלמה היה מחברו, מה יש דאיה
בדבריו המאחרים את ס' קהלת וחוצים להסיר ממנו עשרת שלמה בעלון
ומצוטטין לא שדירין ולא קימין. חלף לדעת כי חן בידו כעת בחור ס'
קהלת לה' גרעין, וגם לא קראתי עד עתה מה שכתב מתנגדיו ואנשי ס' עתה.

⁹ עיין לעיל הערה ז'.

ושבח (שם שם ב'), הוא תאר כמו „אם מאן אהר“
(שמות ז', כז; ט', ב') או אולי מקור מבין הכבוד
מנצח (שם ה', יט) דהיינו מלוח ועוסק בשמחה לבו,
כמו „יענו את הארץ“ (הושע ב', כג).

גם לפני יודע להלך נגד החיים (שם ו', ח'). בחלק
הראשון מן הפסוק מתרשם קבלת על כי אין יתרון לחכם מן
הכסיל ובחלק הב' ישאל, מה לעני החשוב כמות חסרון
מן אדם (עסיר אשר) יודע להלך נגד החיים; ויתכן
„לעני“ (שם ה' א' הידועה) וגם „יודע“ (בלי ה' א' הידועה),
ושי חלקי הכתוב יחזיקו זה לזה בענין¹⁰).

וביום דעה ראה (שם ז', יד), החבונן (עיין לעיל
הערך ז'); ורשד'ל (אורח ח'ד עמוד ע"ב) כתב „והסתכל
בזוה שאלמתי שתסתכל בו“.

למה השורש (שם שם ט'). הנכון בדעה האומרים
(עיין ראש'ע) שהוא ציין התפעל כמו תשתומם.

בבבטיה (שם שם כ'), בבבטיה הידועה; ורש'י כתב
לנכון „בבבטיה“.

אסורים (שם שם כ'), בבבליס, כמו „וימסו אסוריו
מעל ידיו“ (שופטים ט"ז, יד) ושם כתב רש'י „קסוריו“; וגם
רשד'ל (אור' שם 73) כתב שהוא שם דבר והביא הפסוק ה"ל.

אשר איך יצא פהם (שם ה', יא), לפ' „שתנס“
משום לשון זכר ולשון נקבה; ובמגלת אסתר (ב', כ') הוא לשון
זכר וכתב לשון נקבה, „היה“, „עשה“ צונוי לנקבה עם מלת
„אין“ כראוי, וד'ל.

¹⁰ ופלאחי שם דעה רש'י דומה למה שכתבתי.

ועבדיהם (שם ט', ח'), מעשיהם, כמו, "יכיר
מעבדיהם" (איוצ ל'ד, כ"ה), וכן מלאתי ברא' בע וברשד'ל.

מרפא (שם י', ד'). הנכון כדעת האומרים שהוא לשון
רפיון, כמו, "מרפא את ידי אנשי המלחמה" (ירמיה
ל"ח, ד').

שיצא (שם שם ה') חסר ה"א, כמו, "שלח".

אשריד (שם שם י"ז) כמו אשריד מן, "אשרי".

בעצמים (שם י"א, ה'), כחלקים הנסגרים בצטן
המלאה, וכן, "ויעלם את עיוכם" (ישעיה כ"ט, י'); וגם רש"י
כתב, "איןקלישורש (enclorre) בלעז כמו עלום עיניו".

ושבו העבים אחר הגשם (שם י"ב, ב'), העבים יתמודו,
וכן, "ושב יעקב ושקט" (ירמיה ל', י'; מ"ז, כ"ז), ומלת
"אחר" היא כמו, "אח"כ" וכן, "אחר תלך" (בראשית כ"ד, כ"ה).

שטרי הבית (שם שם ג'), הידים והשוקים.

ויקום לקול הצפור (שם שם ד'). לפ"ד, "יקום" הוא
כמו יפסוק והלמד עפלה ויתרה, וכן, "פתאם לפתע" (ישעיה
ל', י"ג); ו"חלום היעב עס, "וישחו כל צנות השיר".

וינאץ (שם שם ה'), יסליך את גלתו⁽¹¹⁾.

כשבת הילך (אסתר ח', ב') התעלמות הממשלה
והתמדתה, וכן, "ושבתי צבית ה' לארך ימים" (תהלים כ"ג,
ו'), "שבתי צבית ה' כל ימי חיי" (שם כ"ז, ד); ומלשון הזה
נ"כ ראינו שהיו לו מקודם סנסוכים עם שגאליו ומתנגדיו וגם

⁽¹¹⁾ ואנכי אשרי שמה שכתוב בתרגום הארמי, "ותחנע מן ממשכנא"
(תרגום של, "ותפר האצויה") טעית הוא ונ"ל, "ממשכנא", ונ"ל.

כעס כותקיימם המלכות בידו לא היתה ישיבתו ישיבה בהשקט
כמו שדרשו חז"ל מן אות כ' (י').

האמרינה (שם שם י"ח). כמו שיש אמירה לשבח
ולתכלה ככתוב „אמרו לדיק כי טוב“ (ישיבה ג', י'), כך
מליו שרם „אמר“ ג"כ בלשון כעס וק"ף בזיון ומרידה שגאמר
„וגאלה אמרו מאל“ (איוב כ', כ"ט), וגם בדרז' „מאן
אמריך“ (סוטה ל"ה ע"ב).

רבה (שם שם כ'), לדעת המתרגם הארמי מוסב על
פתגם (בהוסיפו מלת „גורס“) שהרגם „וישתמע פתגם גזרת
מלכא די יעציר בכל מלכותיה ארום גזרתיה רבא היא“;
ולפ"ד הראב"ע מוסב על המלכות, באמרו „אש"פ שהיא
רבה“; ולפ"ד מוסב על ושתו המלכה, כלומר בסוית שהיא
המלכה ומעלתה רבה על כל הנשים לכן ישמע דבר המלך בכל
מלכותו ויעשה רוסם אצל כל הנשים.

על ידי אשר המלכאבה (שם ד', ט') המה האוספים
הממון וקונים הנכסים אשר למלך (עיין ישרון חלק שביעי
עמוד כ', כ"א, כ"ה שהבאתי שם כמה דוגמאות לפרושי).

הדי (שם ד', י"א) מוסב על המלך, וכן דעת הראב"ע.

הצר (שם ז', ד') הוכן בדעת האומרים (עיין גם
בראב"ע) שהוא שם המקרה, כמו „לד ימזיק מלאוטי“
(תהלים קי"ט, קמ"ג).

עניי (שם שם ח'), אללי כמו „הלא דוד מסתתר עמנו“
(תהלים נ"ד, ג') וכן „תחת האלם אשר עס שנס“ (בראשית
ל"ה, ד') ובדרז' „עס תשיטה“; ודומה לזה הראב"ע (,שאי
ראיתי זה“) ובתרגום הארמי („כד חנא שרי צביתא“).

(י') „נפשת אין כתיב בן אלא כשכתב ישיבה שאינה ישיבה“ (אסתר דנה).

ותחפצם רוחו (דניאל ב', ח') ע'ה קי'ן, וְעַד הוּא בָּמִין
התפעל; חבל אח'כ בפסוק ג' וגם אלל פלעס י'וא בָּמִין נפעל
לפי שסיב אחרי היקילה ודל; ודרשת חז"ל ידוע
(עיין רש"י).

יביא (שם ט', כ"ד) כמו וגבואה, והוא שם מקרה.

החרה (נחמיה ג', כ') הוא מלשון חרות וחופש.

ולחפד (דב' י"ח, ג') לשון חפוש והתעסקות ונרחא, כמו
"כי ירפך עליך המון ים" (ישעיה ס', ה'), "כל משכבו
הפכת בחליו" (תהלים מ"א, ד'), ובדח"ל עני המהפך
בחרה" (13).

הנבא (שם כ"ה, ב' וג') על משקל נבא.

המנושלים (שם כ"ו, ו') מקרה תמורת התאר מושלים;
ובתרגום המיוחס לר' יוסף סגי נהור כתוב "שליטין".

מבילות (דב' ב' ד', כ"ח), לפ"ד הוא מלשון "ובילות
חליהם כל היום" (דברים כ"ח, ל"ב), "כליון עינים" (שם שם
ס"ה), דהיינו זהב היותר נחמד למראה והכל מתאווים אליו.

וילבשום וינעלום ויראכלום וישקדם (שם כ"ח, ט"ו).
מכאן נראה שהנעלה חונה בכלל הלבושה; וכן מליו בסנהדרין
פ"ז משנה ו' "והלמביש והמנעיל עובר בלא תעשה".
והנה בצבלי יומא דף ע"ז ע"א (וגם בנדה ל"ב ע"ב ובשבועות
כ"ב ע"ב) חיתא בשחיה בכלל חבילה ומופסוק הזה נראה להספד,
ול"ע (14).

[כתבתי בימי הפורים ה'תרל"ב לב"ע].

(13) אח'כ מלחתי בתי (שמואל ב' י', ג') שחרס, "ולבדקה", ורד"ק
(שם) הוסיף, "כי נזק הדבר הופך יפה הענין מזל אל זל".

(14) ועיין ט"ה "שער אפרים" סימן קכ"ד.

ירמיה' מדבריו דוסלר *

(המשך המאמר עד תמו).

3.

עד כה הוכחתי הדבר לדינא לאחרו ולרחבו; ועתה אבא לבאר הענין מלד מנהג אבותינו ולבקר בסיבלי חכמת הראשונים, מה היחס מהשבתם ופעולתם בענין הזה.

הנה איתא במסכת שבת דף קמ"ט ע"א, ודיוקנא עומה חף בחול חסור להסתכל בה"י¹; ומדברי החוס' שם ד"ה "ודיוקנא" נראה להדיא שלא החמירו בצורת אדם בולעת חם הוא רק למי ואין שם חשש ע"ז. וכן משמע מן הירושלמי מ"ס ע"ז ר"ט פ"ק, "כל הללמים"; ולזה כוון גם הרמב"ם בפ"ב מהלכות ע"ז הלכה ב', ועיין שם בפירוש, "בסוף משנה" שבאר יפה דברי הרמב"ם. ודברי הגאון בעל "פרי חדש" בהלכות ע"ז תמוהים, כי לא עיין בירושלמי שם; וגם בתלמוד בבלי חולי הכונה רק לאורה של ע"ז עומה, ודאיה לזה הלשון המשובה שם דאמר, "מאי גמרא" ולא נאמר (כמו שהוא בירושלמי), "מאי עומה"? אלא הטעם הוא שהבבליים אשר לא ראו באר"ס פסילי ע"ז ולא ידעו עיקר מומי העבודות האלה שאלו לר' חנין (אשר היה מא"י), "מאי גמרא" יש לבס על חסור ההסתכלות, והשיב להם ר' חנין, "אל מדעתכם", כלומר אל תסתכלו בצורות ע"ז אע"פ שאין עובדים להם מחמת חשש

(* עיין ישרון חלק ה' עמוד מ"ו וחלק שבי עמוד ק"ה (ק)).

¹ מכל המקומות שבתלמוד ומדרש רבים ברורה למדין שמה, "דיוקנא" פירושה רק צורה בולעת כמו איתא בבבלי שם בענין הזה בפירוש, "המחלף החם הלאורה והחם הדיוקנא". ור' מנחם די לומאטו בספרו, "מעריך" ערך, "אנדלוסוס" טעה מלד בזהביו על פירוש, "מתנות כהונה", ובעל "מעריך האמרי" (Ph. d'Aquin) כמו שהמיר דת הכונה המיר גם את הכתובים, ודבריו משובשים.

הרסור ומחשבה זרה של האלילים. ועוד מי אמר לו להפריח
שורתח דחא מנחה היתא? והדעת מנחה שצריך הדבר.

ויותר מזה נראה בחס' ע"ז דף ל' ע"א בד"ס, "ה"ל בן
של קדושים", דיש לחלק בלילות ע"ז עולם בין חדשות בים שם
חשם הרסור ע"ז להסכל בכן וזין ישנה שמחמת הסרגל
(בחוס' אמרו, "סרגיל לראות בה תדיר") לא שייכה בכן
הפנחה לאלילים, אך בן של קדושים לא הסכל חפילו בימות;
ועיין בבלי מ"ק כ"ה ע"ב ובירושלמי דיש פרק, "כל האומים"
בענין מיתת ר' מנחם (בירושלמי: ר' נחום) בר סימאי²).

נבא עתה לענין הגדרתה של בבב"ל דשף יתיב בגדרתה
(ר"ס דף כ"ד ע"ב וע"ז דף מ"ג ע"ב), אשר מוסס הוכחה
בדורה להתיר לזרע בולטת אם חוגה לע"ז. — ואע"ג שהגאון
ר' יוסף אירגאס ז"ל בתשובתו, "זכרון יוסף" סימן ה'
חולק לומר כי הגדרתה ה"ל היה רק בחוגים, וכפי"ה דחייב
מן הערוך שהביא, "תשובות שאלות" ובס' חתא, "וכיו
עובדין אותו הפרס"ים וקשה שם נפשי היה נאני בבבב"ל גזר
המגן וכו'"; חולם אם כן מדוע תרצו בגמרא שם, "לרבים
שאי" ולא, "חוגם שאי"? ועוד מי שייך בחוגם חלק בין יחיד

² מ"ל, ודלא כמו שכתב בש"ס בבלי בשעת, "ב"י יוס". יהיה מוזרי
הפירוש הקצר לירושלמי ומדברי המפרש, "פני מרח"ם" שם נראה שסופרים
נבדו שלא היו להם רק דיוקנאות של ע"ז; אבל לא לפי מזה ששטח
המחבר ים סתירה לגדריהם, אך גם קשה אם כדבריהם מה דכוח
היתה לפני בן של קדושים שזה הסתנה בלילות ע"ז הלא לכל
זהם חסור. — והנה המהדר חולק לומר שבעלי החס' יצאו לחלק
במסכת שנה (שם) אמרו בדעת הירושלמי שלא היה גם כמות ר' נחום
בר סימאי ובמס' ע"ז ששטחו המעשה כמו שהיה במק (שם) המהדר רק
מע"ז חשבו שהיה על פי נס; חולם גם בירושלמי גם בבעלי חין מן הערוך
לומר כי היה הענין על פי נס כי רק לעבור עשו קן הלמודי ומעבדיו,
ולכן השמיעו דברי המהדר שזה אשר לא חשבו ולא מודקן לכל
הענין. (ק.)

לרבים, ומדוע יהיה חסור ליחיד אם האוס הוא? ועוד מעיקרה
מה פריך בגמרה, "ולא הייתי לחשדא", הלא בלאוס ליכא למיהש
לחשדא, כי הכל יודעים שרק בהכרח הועמד האלם שם? לכן אין
משם ראיה, ודברי "תשובות שאלות" תמוזים. וכבר סתר החוקר
הגדול הרב הגאון רש"י רפאפורט ז"ל בספרו, "ערך מלין"
את דברי הערוך האלה (אך בקוסיות שהבאנו לא הרגיש) ועיקר
דבריו שהפרסיים לא עזבו כלל לפסילים ורק האש כבדו כמו
סבה הראשונה⁽³⁾.

וכנה באמת בזמן מאוחר היו להפרסיים פסילים אשר

⁽³⁾ ומה שהסיק שם ראיה לסתור דאז היו ע"ז בודלו היו היהודים מסגנים
נפשויהם על העמדת האלם מאוס, "יהרג ועל יעבור", לא חסל להבין,
כי מי אשר האם היהודים היו מוכרחים להניח שם האלמגעה היו גם
מוכרחים לעזבה ולעזבה כמו הפרסיים שיחיו בדון, "יהרג ועל
יעבור"? כי "דוקא אם אמר לו אדם עמוד ע"ז יהרג ועל יעבור"
(סנהדרין ע"ד ע"א, ועיין בתנ"ש הלכות יסודי החורה פ"ה ה"ב
ובפ"ט י"ד סימן קנ"א סעיף א' צ"ב שפסקו כך); והאשר שהכריחו
הפרסיים את היהודים להעמיד האלמגעה לסבה חדשה כי לא מילי
דבריו ח"ל לא בתלמוד ולא במדרשים שהעילו הפרסיים את היהודים
מעמדת ה' וגם בלאר ספרי קורות ישראל והפרסיים אין זכר מזה.
ואע"פ שהכריחו הצדדים את היהודים שלא ידלקו נרות כמושבתם ביום
אדם, זאת היה רק, "שג ועל העשה"; והפילו במקום שהיה בו עשיה
לא אמרו, "יהרג ואל יעבור" אם הגוי מחבין רק להגות עמו ולא להעביר
על דת (סנהדרין ע"ד ע"ב ופ"י שם). ומה שכתב החכם גרינצ' בספרו
"קורות היהודים" חד עמוד ש"ל (ובמהדורה הנוגה עמוד רנ"ג) שהקילו
חכמי התלמוד בתחלת המאה הג' למח"ס גדון, "יהרג ועל יעבור" נגד
התנאים הקדמונים שאסרו בבואו נוגה, לא דקדק יפה, כי איה מילי
שהמיוז הקדמונים, והלדעא ראוי כי האחרונים החמירו (סנהדרין שם
שהמיוז, "כי אחא דבין אמר ר' יוחנן ובי חפילו מילי קלה יהרג ואל
יעבור") ולדעת אין סוטה, "השבויות שאלות" ב"ס ערוך בלשונם ומהחוקק
"היו עבדון להם הפרסיים" שהכריחו את ישראל לעבדם. — ובאמת
גורת הפרסיים על דת היהודים היתה בסוף המאה השלישית, כי המעשה
של חצר בנישין ע"ז סע"ב היה ברנה בר חגא תלמוד ר' יוחנן כי רב
ישראל ודקן עיניו לשינוי היה ורב יהודה נעשה חכם וישיבה בשנת רנ"א
גמל' —

עבדו להם בבתי אלילים; ואע"פ שמאמיני האור רצו לעשר
לאמונתם והרחיקו גמוסי היונים אשר מהם באו האלילים לדת
הפרסיים, בכל זאת נשאר עוד זכר לחקי היונים, והפרסיים
הקימו מלכות אדם לכבוד מלכיהם ולזכרונם⁽⁴⁾.

עכ"פ ראינו שאע"פ בפרלופי מלכים סהם ג"כ מקום לטעות
היה (כי היו פרלופים של מלכים אשר עבדו להם הגוים), בכל
זאת לא חשבו חכמים לחשב ע"ז רק ביחוד חבל לא בריב;
ובזרות אדם דמוכחא מילתא דרך לנו עידי וליכא לטעות
בכן, אפילו ביחוד לא חשבו ולא לבד מלד הדן אך גם לא היה
מנהג בישראל לחשוב בכן.

ובזה בזה"ל דשק ויחיד בזהרדעא חידי דחתא לידן יומא
בה מילתא. — חז"ל לא ספרו לנו תולדותיו ומסותיו; ורש"י
הביא במס' מגילה דף כ"ט ע"א שנחלש יבניה וסעתו מאבנים
ועפר שהביאו עמיהן בגלותן לקיים מה שנאמר כי רצו עבדיך את
אבניה ואת עפרה יחוננו. ובמס' ע"ז דף מ"ג ע"ב כתב רש"י
„שם מקום שהיה במדינת בזהרדעא“ ובוסיף אח"כ „ויש חומר
יבניה וגלותו נעלו עמיהן מאבני ירושלים ומעפרה ובמלכותו שם“
וכו', והבינו דשק ויחיד מוסף כהן וחסיד כהן“ וכו'. ובמס'
נדר דף י"ג ע"א הביא רש"י מפי ר' יעקב בר יקר⁽⁵⁾ „שם

⁽⁴⁾ ובגדה עשו ה' ב' ר' ס חוק לאמונתם הקדומה רק נגד אמונת הטוטים
אשר התפשטה בזמן הזה בחזק יד (עיין גרעין בספרו הגל' ה"ד עמוד
כ"ח ובמהדורה ב' עמוד ר"ב), ופלטו עם הפרסיים על עיני הדת;
אבל היהודים היו גלויים ונקיים ובהנזע לבת עם הפרסיים ע"פ מה
נאמר חז"ל (הגינה י"ג ע"א), „אין מוסרין דת לנכרי“ (עיין זה תחלה
בפ"ח „דבר שמואל“ סימן ע"ה), ולכן גם הפרסיים לא הגדילו את בני
ישראל לעבוד על דת תור'ק וד"ל.

⁽⁵⁾ כי עליו רומז בלמרו „משי מורי הזקן“. עיין ס' „קרבא הדורות“ לה'
דוד קונפסרטי דפוס ברלין (1846) דף ח' ע"א.

מקום המובלט במלכות נהרדעא". ובספר מסעוה של רבי
בגיימן ז"ל כתוב „ומשם (מסוריה) שני ימים לשפיתיו ושם
כנסת שבנו ישראל מעפר ירושלים ומאבניה וקורין אותה שפיתיו
אשר בנהרדעא" ע"כ⁶). וגם המסבב ר' פתחיה מרגלשבורג
ספר לנו מן „כנישתא דש"ב" ויחיג". וגם באגרת הידועה
לר' שריה גאון המובאת בס' יוחסין מכת בהכ"ז דקב ויחיג
בנהרדעא⁷; ומשם נראה כי עיקר כי כנישתא דא היה רק
לספיך תורה בישראל [ומה שהתפללו שם חזנים דשמואל רב
ושמואל ולוי וחזני היה רק מחמת שהיו להתפלל במקום
שלמדו; עיין במגלה שם ובברכות ח'] והיה חלום כמו בהמ"ק⁸)
והיה עומד בקדושתו אף בזמן בית שני ואחר החרבן היה מכוון
יותר מן שאר בתי כנסיות. ולפי זה מי יעלה על דעתו לומר
שהאדרבא שהעמידו שם היה לאחר עמין מגונה ומכוער?
ובפרט כי ידוע שהפרסיים בעת ההיא היו חוכמים חת

⁶) ותוהו על החכם הגדול ריב"ז צוה"ן שלא העיר מאומה בהערותיו
המחובשות לס' הגל'.

⁷) כ"כ שם בלוח צ"ה. — ומה שכתב שם המסבב הגל' כי הכולל
המערני אשר שם לא היה רק מעפר שהיו עמו יבניה (כלי שום חזן
או לבנה), דבר תוהו הוא, כי איך סמכו להם את הפסוק „כי רע
עבדך את אבניו" — [והנה מה שגלה המחבר לדייק מדברי רש"י
שנפסק בכל המלחמה של יבניה שהיו שכתב בהם' ע"ז „וה' אומר" שהוא
פרוש אחר ומתנגד לפירוש הראשון שהוא שם מקום, טעות הוא, כי
ההוספה „וה' אומר" אינה מתנגדת כלל לפירוש הראשון (ק.)].

⁸) ויש להעיר כי מה שכתב באגרת הגל' מן חס' מגלה כ"כ ע"ה בשם רב
ושמואל הוא שש"ס שלפנינו בשם אב"י, וזה ושמואל לא מכתבו שם
כלל (ק.).

⁹) העירי זקן זה עקב חכמה הרב מו"ה פנחס מנחם היינלפרין ז"ל
(מקום מגוריו היה מקודש באוסטריה המדינה ואח"כ נסע לאמעריקה,
נדע לחכמים ע"י ספרו „אזן בוחן", וכולל על דאשדן ולא משתבחין),
כי אפשר שחכם ידעו חכמי כנסת הגדולה וקראו קד לפי שהרע"ו תורה
בישראל; והדבר חסכים עם באורי. — [ועל זה ראו בודאי חז"ל בלחמם
שהחזירו עשרה ליבניה (ק.)].

היהודים ולוי בעלמנו משבחים ומהללים (קדושין דף ע"ב ע"א), ולכן לא יתכן לחשוב שגורו גורר קשה כזה להעמיד פסל של ע"ז בבהכ"ז אשר ליהודים. ואם תאמר שהיה הפסל עוד מיומים קדמונים כמו מימי אלכסנדר מוקדון, הלא גם אז הייתה יכולת ביד היהודים להסיר האלס ממלכתה אם של ע"ז הייתה האורה, כי ידעו שגם בימים האלה הטיבו הפרסיים ליהודים. ואח"כ בימי רב ושמואל הפרסיים בעומם לא היו עובדים לפסילים רק לאור; ומה בזה גדולה שמואל בבית מלך שבור כידוע⁽¹⁰⁾). ואם גם תאמר שכל תקפי של שמואל לא היה יכול להסיר הפסל מפני כנישתא דנהרדשא, עכ"פ מי לתאם להוציג כף תגלס על מפתן הבית הזה?⁽¹¹⁾ —

ומכל זה נראה שלא חשו החכמים הקדושים בצורות אדם כהם, אם לא היה סימן מובהק שיעשו לחושלת שוא.

ומה שנספר יוספין בקורותיו ובמלחמותיו שהרעישו חכמי זמנו מאוד נגד לזרות פני אדם והסיתו את העם ללחום במגושיהם

⁽¹⁰⁾ ודק הוה צריכין (דהיינו הסומרים והחרטומים של שובני האם) היו רשעים ונקראים בדברי חז"ל, "מלאכי חבלה" (קדושין ע"ב ע"א); ואין מן היותר להבין על דברי האומרים שגם כל עם הפרסיים ככלל זה. — ובדבר שמואל ישבור מלפני עין גם, "עבד מלך" להרב הגאון מהרש"ל הפאסורט ז"ל; ומה שהמליץ החוקר הנ"ל גם (ואחריו נגדו רח" גרשון) שרב חבשו של שמואל היה חובב טאמן לארשטן חק"י האחרון מנצח של הארמאליטן, אם שהחליטה זאת אינה מתנגדת להבטן הזמן, בכל זאת אין שום ראיה לה, כי מה שהביא רח" גרשון שאלשטן שנת מהגלות לבן הוא טעות, כי כהדוא איחא צירופלמו חס' ש"אם פ"א בשנת איחא לרבנו הקדוש וכו' (פני הגדולה) ר' יהודה נשיאה; ודחק גדול להגות גם רב במקום רבנו הקדוש ופע' דף י' ע"ב א"ר ש"ן במקום חרדכן (עין קורות היהודים לה' הנ"ל ח"ה עמוד רפ"א הערה ט'). ועל הענין הזה אדבר עוד בפ"ע זה במקום אחר.

⁽¹¹⁾ ואח"כ בעלמנו (אשר בודאו וזהו היה נגדו חז"ל, גזיר סחוב סחור לנרמא לא תקרב⁽¹²⁾) אמר גם כהם' מנילה שפשיגיה שריא בני כנישתא דף ותיב כנהרדשא ומהלל ומשבת אחד בהכ"ז הזה, ע"ב.

בסמכות נפשות, האמת אחר כי בשעת השמדת הדין הוא
אפילו על עקרתא דמסאני יסרג ועל יעבור; יודע כי בימים
אלו היו רוממים בכל מקום בארץ הקדושה פסיליםם וללמיהם
למנון יסוד עם קדוש מדת קודש ללכת אחרי תועבותיהם
ומעליהם ברעון חיי בלגים⁽¹²⁾.

יבנה באבדו י.

הקנים והוספור.

עמוד י"ב שורס ז' ז"ל, "ויישרה" (במקום וסייפוס);
עמוד כ"ח שורס ה' ז"ל, "הועיל": שם שם ז"ל, "החוש". שם
שורס ט' ז"ל, "התורה עובד". — עמוד כ"ב שורס ט"ו
זרחה במלות, "לכד געם" על עיר, "מועסילייר" [הערה ר'
מש"ס: ועין בעמוד ל"ט הערה כו מה שכתבתי שם ק.]. —
עמוד כ"ה שורס ז' ז"ל, "בקרתי" כל"כ בתהלים ז"ט, "י
בקרתי שמי", ומאמר, "הן נמקי עמו" (שם שורס ז') נוסב
על הרמב"ם, ודל.

עמוד כו' להערתו סימן ט"ו הוסף ר' מש"ס הדברים
האלה: "הן החכמות הנקראות בערבי ריחל'ים וימנעוהו
העתיקי חכמות הלאמודיות, חכמות השמוש, חכמות
הדנגיות וכו' (עין ס' שלי, "אלפאראבי" עמוד ל"ב) וכן
חכמות הוואטעמאליק". — לעמוד ל"ח הערה ל"ח העיר
שדחה כי אין לדרך להגיד שם מלומד, לפי שכונת המחבר
לכת השמדת ר'ים (לכת המתכלמין, ויחא קרא בן לעוסקים

⁽¹²⁾ ויבנה באבדו בחקם אחר בחסדו נפסם על הקמת מלכת הקיסר קאיוס
קלענטין, כי היתה בעת המרה ואיה שם געם לזון, "יבנה ועל
יעבור". — [ויסוד כבה מלתי המירה שגבל הדליות האלה עוד חזן
להודי הקמת סגל חסם לחדון נזה בלי חסם פקפוק, כי חסם לפי
החוקים והחזן; ובפרט כי בימינו רבים מעמי האלה עיבדים לפסילים
ויסודים לקדושים (למל עי וואן) אחר הקומו ללמוד, ודק מיעוט
דמיטעט יבן כי לא ע"א חסם הוא; ולכן יבן דודלי חסם ע"א, ויבן ללסר
האלה למעשה ללמודי היתר ס' י, ויבנה לפי חסם יבן נמיר הוא (ק.)]

בפילוסופיה בכלל, חולי לאשר כתב ר' שמואל אבן חזקון בפירושו
למלות זרות על המדברים „שם מן המתחכמים בלא חכמה“
ואמר פה, כי אין נכון לחבר אל מלות ה' את הבלי המדברים. —
עמוד ל"ח שורה ד' יש להעיר כי בכ"י כתוב „ושב“ ואנכי
תקנתי „וישב“. — עמוד מ"ח שורה י"ג יש להעיר כי בכ"י
כתוב „במשך“ (חתה בחשך). — עמוד מ"ח הערה פ"ד יש
להוסיף כי המליצה הזאת דומה למליצה „ספר הגרות“ (כתאב
אלרסאיל) לרמ"ה (יאל לאור ע"י החכם ר"י בריל מו"ל מ"ע
„הלבנון“) עמוד ח', ע"ז וק", „זאת חורה הקנאות מאת העורבים
משאות“; ולדעת שזוהיה הגירסא הנכונה שם „העורבים“
(ולא „העורבים“ כדעת המו"ל הג"ל שם עמוד ק"ז הערה ב')
ובכן יותר נאות „העורבים“. והוסיף עוד שזה"ה כי ר"י
בן עזרזרם בעל האגרת הוא אחי הרמ"ה, וכביא רחוק ממה
שכתב פה עמוד מ"ח „כבר הוחזק בנחלה לשבטי אבי חמי“
וכו', „גם אבא מרי ז"ל“ וכו', ור' אהרן בן מנחם כתב לרמ"ה
בכתאב אלרסאיל עמוד ל"ג „וכבוד משפחת יולדך ובית
אבותיך“ וכו'. והנה הרמ"ה יאל מבורגוש וסוף לפולישלה
ור' יוסף אחיו נשאר בבורגוש; וע"י זה התחזק עוד הגהתי
הערה פ"ה. — שם שורה ח' מלומדה ז"ל „ואחד
מהם לא מהר“. — לעמוד ל' הערה ע' העיר שזה"ה כי
„וארכס“ הכתוב בכ"י נכון הוא, ופירושו הראש והממנה (ולשון
יוני הוא) והכוונה פה על ר' שלמה מן סהר. — עמוד ל"ב
הערה י"ג ז"ל „ומלרים“. — לעמוד ל"ח הערה ע"ז וי"ז העיר
שזה"ה לעיין בהקדמת החכם רולס (הכתובה בלשון אנגליה)
לפירוש ר' משה בן ששח על ירמיה ויחזקאל עמוד VIII לרחיק
כי בן דרכס היה לכתוב בכ"י ח' ל' יס במקום ח' ל' יס.

[ערב ר"ח חיי"ה תרל"ב לב"ע].

[illegible]

Von demselben Verfasser ist erschienen und bei allen Buchhandlungen durch die Schletter'sche Buchhandlung in Breslau zu beziehen:

Ginse Nistaroth.

Handschriftliche Editionen aus der jüdischen
Literatur.

Heft 1—2: 12 Sgr.; Heft 3: 20 Sgr.

Praktischer

Lehrg. der hebräischen Sprache

für Schulen und zum Selbstunterricht.

Preis des ersten Heftes: 12 Sgr.

Die hebräische Monatsschrift **השחר** (die Morgenröthe) erscheint in Wien unter Redaction des Herrn P. Smolenski. Preis des Jahrganges: 4 Thaler —, 22 Francs.

Die hebräische Monatsschrift **הכרמל** erscheint in Wilna unter Redaction des Herrn S. J. Fünfu. Preis des Jahrganges für nicht russische Länder: 4½ Thlr.

Die hebräische Monatsschrift **הירק** erscheint in Tarnapol (Galizien) unter Redaction des Herrn B. Goldenberg. Preis des Jahrganges: 3 Thlr. —, 12 Francs.